

ȚARA HĂȚEGULUI
și
REGIUNEA PĂDURENILOR

STUDIU ANTROPOGEOGRAFIC ȘI ETHNOGRAFIC

DE

R. VUIA

Extras din
Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj
Vol. II, 1926

(Conține 18 figuri, 19 planșe și o hartă)

CLUJ
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL“
1926

*Domnului Gheorghe Vălean
în semn de recunoștință*

PREFATĂ

Aceste capitulo fac parte din o monografie etnografică a Țărilor Hațegului și a Regiunii Pădurenilor. Materialul a fost adunat, în mare parte, încă înainte și în timpul războiului. El a fost completat în urmă din punct de vedere geografic și cu sprijinul Institutului de Geografie al Universității din Cluj. Monografia completă, pe care sper să o public în curând, înașără de aceste cinci capitulo, va îmbrățișa întreaga viață materială și spirituală a populației ca: industrie casnică, port, credințe, obiceiuri, relaționi juridice și sociale, artă populară, precum și un bogat material de folklor.

În partea ce să dă aici, s'a insistat îndeosebi asupra laturei antropogeografice. Din materialul etnografic, s'a luat numai partea care este în o mai strânsă legătură cu geografia umană, anume capitulole despre ocupaționi și tipuri de case. Chiar și din aceste capitulo a fost lăsat materialul pur etnografic, ca: descrierea unelelor și modul lor de întrebuințare, credințele și obiceiurile în legătură cu ocupațiunile. Asemenea și la capitolul despre case. Toate aceste vor apărea în întregime în monografia completă. Prin introducerea acestui element antropogeografic, îndeosebi în legătură cu cultura materială, am ținut să dăm o îndrumare mai științifică a lucrărilor de etnografie la noi, în cari s'a neglijat până în prezent, aproape cu totul această latură, atât de importantă pentru studiile de etnografie.

Tin să mulțumesc cu acest prilej D-lui profesor G. Vâlcean pentru îndrumările și sprijinul ce mi-a dat la redactarea și publicarea acestei lucrări și îndeosebi pentru străduințele D-sale de a da etnografiei la noi o îndrumare mai științifică și mai corespunzătoare cu spiritul introdus recent în domeniul acestei științe.

INTRODUCERE

Regiunea Pădurenilor și îndeosebi Țara Hațegului formează una dintre cele mai interesante ținuturi ale pământului românesc. Nu e deci de mirare dacă aceste regiuni au atras asupra lor atenția unui însemnat număr de savanți din cele mai diferite ramuri științifice.

Făcând parte din marginea de Vest a Carpaților meridionali, cu importante masive muntoase (Râtezatul, Parângul) și cu două basine de o deosebită însemnatate (Hațeg și Petroșani), aceste regiuni au format obiectul studiilor mai multor geografi de seamă (de Martonne, Sawicki) a căror lucrări au contribuit în mod însemnat la cunoașterea acestor ținuturi din punct de vedere geografic.

Basinul Hațegului, în timpurile cele mai vechi, ca centru al Daciei lui Decebal și Traian, iar mai târziu, la aurora istoriei noastre naționale, ca țară vestită a cnezilor cu o viață liberă, trăind după obiceiul pământului, din rândul cărora s'a ridicat marele apărător al creștinătății, Ioan de Huniade, a fost din timpuri străvechi teatrul unor însemnate evenimente istorice. Bogat în relivii monumentale și documentare el s'a bucurat întotdeauna de o deosebită luare-aminte din partea istoricilor.

Bogată viață pastorală de pe masivul Parângului și a Râtezatului obiceiurile și porturile interesante ale Țării Hațegului, precum și viața izolată și primitivă a Pădurenilor de pe Poiana Ruscăi, fac din această regiune un rodnic camp de cercetări pentru etnografi și folkloriști.

La 1879 apare prima descriere a regiunii Pădurenilor de dl G. Téglás¹). După partea descriptivă a regiunei, în care se vorbește și despre cărbunărit ca ocupație însemnată a locuitorilor, autorul dă o descriere sumară a interiorului casei, a diferitelor obiceiuri (naștere, ospăt și immormântare) a credințelor și a superstițiunilor poporului.

Numeroase publicații asupra trecutului acestui pământ se găsesc

¹) G. TÉGLÁS, *A hunyadmegyei erdőhálság (Pădurien)*, Földrajzi Közlemények, VII (1879), p. 249—271.

În Anuarul Societății de istorie și arheologie a județului Hunedoarei (Hungadmegei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve). Relevăm îndeosebi publicațiunile d-lui Fr. Solyom-Fekete, care începând cu primul an al acestui anuar (1882), publică importante documente din veacul XIV-lea și XV-lea, în mare parte referitoare la populația română din aceste părți¹⁾. În documentele sale — adesea tendențios interpretate — găsim un prețios material referitor la organizația cnezială, a vieții sociale și la populararea văii Jiului în faza cea mai veche.

În 1904 apare lucrarea d-lui Emm. de Martonne, în care se ocupă cu viața pastorală din Carpații meridionali și în special cu cea de pe Parângu²⁾. În această lucrare astăzi descrierea stănei, a dependințelor sale și a vieții pastorale de pe acest masiv. În partea două a lucrării sale, autorul dă prețioase indicații referitor la drumurile de transhumanță la Români și despre transhumanță în genere.

În anul următor (1905), fără să aibă cunoștință de studiul anterior, apare o nouă lucrare asupra vieții pastorale de pe Parângu a d-lui M. Páterfi³⁾.

În lucrarea dialectologică a d-lui J. Popovici, asupra regiunii Padurenilor, a părută în 1905, se găsesc două capitole care ne privesc mai de aproape⁴⁾. În capitolul despre numirile de localități, autorul constată o succesiune de trei epoci: slavo-română, română și maghiară. În capitolul despre așezări se face deosebire între populația mai veche băștinășă, a cărui existență este atestată încă din veacul al XIII-lea, și elementul venit mai recent (Muntenei).

În 1907 apare fundamentală lucrare a d-lui Emm. de Martonne asupra evoluției morfologice a Carpaților meridionali⁵⁾. Această lucrare împreună cu studiul apărut mai târziu a lui Sawicki⁶⁾ au servit ca bază

¹⁾ Dr. Fr. Soltom-Fekete, A magyarság és az oldák incolálatus Hunyad-domb, Hungadmegei Tört. és Nég. Társulat Évkönyve, I (1882), p. 52—78; Völöslak az oldák-komári intézmény töröknei ismeretléséhez, Ibid. II (1884) p. 14—87; Syl-Völgy s bentperelők, valamint annak egyéb töröknelei, Ibid. IV (1888), p. 76—94.

²⁾ EMM. DE MARTONNE, La vie pastorale et la transhumance dans les Carpates meridionales etc. Zu Friedrich Ratzels Gedächtnis, Leipzig 1904. p. 227—245.

³⁾ M. Páterfi, A Páringi juhászai, A Magy. Nemz. Muzeum Néprajzi Oszt. Értesítője, Budapest, VI (1905) p. 196—207.

⁴⁾ J. Popovici, Die Dialekte der Muntene und Paduren im Hunyader Komitat, Halle 1905.

⁵⁾ EMM. DE MARTONNE, Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie, Paris 1907.

⁶⁾ L. SAWICKI, Beiträge zur Morphologie Siebenbürgens, Anzeiger der Acad. der wiss. in Krakau, mat.-naturw. Kl. 1919 No. 2 și 3.

la alcătuirea capitolului nostru geografic. Primul autor se ocupă mai ales cu masivele muntoase din sudul regiunii (Parângul, Vulcanul, Rătezatul etc.) iar al doilea mai mult cu masivul Poiana Ruschi și basinul Hațegului.

La 1909 apare o nouă schiță monografică asupra regiunii Pădurenilor de I. Szabó¹⁾. Autorul, după ce dă în mare parte o interpretare foarte greșită a numirilor toponimice (ex. Mestecăni din slav. mesto) susține ca populația română s'a străcurat aici venind din județul Caraș-Severin în veacul al XIII-lea și al XIV-lea. Mai târziu colonizarea regiunii se face sub protecția familiei Corvineștilor. În veacul al XVII-lea, dezvoltarea industriei fierului din aceste părți, provoacă o nouă colonizare, care se întâmplă între 1740–50 cu populația venită din Muntenia. În cele următoare autorul descrie în mod sumar ocupațiunile locuitorilor, forma satelor (Strässendorf), portul și câteva obiceiuri.

La 1913 dr. D. Csanki publică al V-lea volum din importanță sa lucrare: *Geografia istorică a Ungariei în epoca Corvineștilor*²⁾. În acest volum, autorul adună la un loc cu multă temeinicie toate datele geografice și economice aflate impreñate prin diplome, dându-ne astfel un prețios izvor pentru epoca Corvineștilor.

În 1903 canonul I. Radu publică istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului³⁾. În partea două a lucrării sale autorul dă monografia fierărei parohii din acest vicariat. Pe lângă materialul istoric și cultural, autorul publică și știri tradiționale referitor la interesele comunelor, precum și rezultatele conscripțiilor vechi parohiale.

În 1915 dr. O. Densușianu publică lucrarea sa asupra graiului din Tara-Hațegului, având ca anexă și materialul folkloric a lui I. Pop Regheanul⁴⁾. În primul capitol în care se arată importanța regiunii pentru etnografie și folklor, autorul ne dă o descriere a porturilor, obiceiurilor și credințelor. După cercetarea materialului toponimic, autorul conchide că în aceste părți elementul slav, care a fost destul de numeros, a ocupat ținutul care se întinde de la Hațeg spre Bouțari și Pui. Elementul unguresc a fost mult mai redus, existența sa pentru timpurile mai vechi se poate atesta numai în apropierea Hațegului.

¹⁾ J. SZABÓ, *Hunyadmegye Erdékháttájának*, Extr. din Hunyadm. Tört. és Rég. Társ. Évkönyve, XIX (1909), 12 p.

²⁾ DR. D. CSANKI, *Magyarorság történelmi földrajza e Hunyadiak korában*, Budapest 1913.

³⁾ DR. I. RADU, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj 1913.

⁴⁾ O. DENSUŞIANU, *Graiul din Tara Hațegului*, București 1915.

Contribuționi nouă, referitor la geografia fizică și umană a regiunii s-au publicat mai recent în „Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, vol. I.”¹⁾ Dr. Emm. de Martonne, în rezultatele științifice ale Institutului de Geografie relevă: În Poiana Ruscăi așezările cele mai numeroase sunt pe culmi, la o altitudine între 700–900 m, care par a fi mai vechi decât cele din văi. Aceștia au suferit și ele consecințele reliefului având o formă răsfrânată față de cele adunate de pe culmi. Pe Rătezat se constată o descreștere a vieții pastorale; mai multe din stânele vechi au fost părăsite.

În același loc, autorul acestei lucrări, tot în legătură cu excursiunile Institutului de Geografie, dă câteva note informative asupra păstoritului și a tipurilor de case din acea regiune²⁾. În regiunea Pădurenilor păstoritul e rudimentar, cantonat pe teritorul comunei cu stâne portative. În schimb Poenarii de pe Rătezat prezintă forma cea mai dezvoltată a păstoritului la Români, având turme numeroase și stâne mari, stabile. În partea în care se vorbește despre tipurile de case, se semnalează tipul casă-ocol (Vierkant) din valea Jiului, care tip este atestat și în alte părți de pe versantul nordic al Carpaților meridionali.

¹⁾ EMM. DE MARTONNE, *Excursions géographiques de l'Institut de Géographie de l'Université de Cluj en 1921*, Résultats scientifiques, Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, vol. I, 1922.

²⁾ R. VUIA, Câteva observații și constatări asupra păstoritului și asupra tipurilor de case la Români, Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, vol. I, 1922 p. 323 – 334.

CAPITOLUL I

CADRUL GEOGRAFIC

Pădureni și Tara-Hațegului sunt numiri date de popor unor regiuni mai mult etnografice decât geografice. Sub numirea de *Pădureni* poporul înțelege regiunea estică a Poenei Ruscăi, de pe teritoriul Hunedoarei, cuprinsă aproximativ între valea Mureșului și a Cernei, cu o populație mai rară, izolată și deci foarte conservativă. Îar întreg teritoriul, care se întinde spre Sud de valea Murășului, cu excepția Pădurenilor și a regiunei din apropierea Orăștiei, este cunoscut sub numirea de *Tara-Hațegului*, dată după centrul acestei regiuni, Hațeg, târg situat la marginea nord-estică a basinului cu același nume. Părțile cele mai însemnante ale ținutului sunt basinele dela Hațeg și Petroșani, cu populația cea mai densă, formând miezul acestei regiuni. Teritoriul cercetat de noi cuprinde deci aproape întreaga jumătate de sud a județului Hunedoarei cu excepția văii Murășului.

Acest ținut este compus din mai multe regiuni care țin de diferențe unități geografice. El cuprinde: partea de Est a Poenei Ruscăi, cea de Vest a munților Sebeșului, basinele dela Hațeg și Petroșani, munții Rătezatului și Parângului, partea estică din grupul Godeanu și Tarcu și partea de Nord a munților Vulcanului. În acest teritoriu găsim cele mai variate formațiuni geografice: regiune de șes (valea inferioară a Streiului), o regiune de ierase (basinul dela Hațeg), o regiune deluroasă (Poiana Ruscăi) munți cu caracter alpin (Rătezatul și Parângul) precum și o regiune carstică (cea dela Ohaba-Ponor), oferind astfel una din cele mai interesante regiuni din punct de vedere al geografiei umane. Poate nicii în cuprinsul Țării Românești nu vom găsi pe un teritoriu atât de restrâns regiuni atât de variate, unde să putem studia influențele celor mai diferențiate formațiuni geografice asupra aşezărilor omenești și a condițiunilor de traiu.

O deosebită importanță are acest ținut și pentru economia națională.

nală. Aici se găsesc două centre industriale din cele mai importante ale pământului românesc: o regiune a fierului la Nord (cu minele dela Ghełari și turnătoriile dela Călan și Hunedoara) și o regiune a cărbunelui la Sud, în basinul dela Petroșani.

Unitățile geografice ale regiunei. Acest teritoriu este mai accesibil dinspre Nord, pe valea Streiului, dealungul căreia străbate o linie ferată în valea Jiului cu o legătură la Subcetate spre Caransebeș.

Dacă vrem să avem o privire generală asupra regiunei, ne putem da jos la Subcetate spre a urca pe Dealul Porcăreți (870 m), care e culmea cea mai înaintată spre Vest a Munților Sebeșului, dominând îndeosebi regiunile din basinul Hațegului și Valea Streiului. De aici ni se oferă o priveliște nu numai frumoasă, dar și instructivă. Sub privirea noastră, înspre Sud și Vest, se intinde ca un șes larg, *basinul Hațegului* cu întinse câmpuri semănate, cu o mulțime de sate ascunse în luncile râurilor sau la poalele munților înconjurători, care ne dau impresia unei regiuni bogate și bine populate. Râurile, pe care le poți zări de aci, din depărtare, chiar și când nu strălucește oglinda lor în bătaia soarelui, își trădează cursul lor prin o dără lungă de arbori și tufișuri, foarte cotită; toate converg spre un punct dela picioarele noastre, ca să străbată prin valea strâmtă dela Subcetate în valea mai largă a Streiului inferior. În afară de șirul de dealuri, care coboară dela mijlocul Rătezătului în linie dreaptă spre punctul pe care ne aflăm, nimic nu tulbură netezimea acestui șes.

Înspre Sud, privirea noastră e desfăștată de linia grandioasă a Rătezătului, care ne închide orizontul ca un zid înalt, cu direcția Est-Vest. Poate de nicăiri nu poți îmbrățișa cu privire această panoramă superbă ca de pe acest loc. Masiv greoiu, acest colos se ridică dominând toate înălțimile din jur, terminându-se în culmi ascuțite, între cari se deosebește caracteristicul vârf Rătezat, ce se poate urmări aproape pretutindeni când colinzi aceste regiuni.

Dincolo de linia acestor munți se întinde singura unitate a regiunii, pe care nu o putem vedea de pe acest loc: *basinul dela Petroșani*. Numai mulțimea trenurilor, care urcă și coboară pe linia dela picioarele noastre și al căror uruit se audă din vale, ne face să bănuim încă de departe viața care pulsează dincolo de cumpăna dela Merișor, despărțitoare a basinului dela Petroșani de cel al Hațegului.

Intorcându-ne spre Nord, putem plimba privirea noastră de-o parte spre Vest, pe dealurile împădurite ale *Poienei-Ruscăi*, care coboară cu o linie ușoară spre Est, iar de altă parte pe *munții Sebeșului*, despărțiti de cei dintâi de *valea largă a Streiului*. Când timpul e senin, vederea

noastră poate străbate până dincolo de valea Murășului, deslușind în zare linia munților Apuseni. Foarte des, două suluri de fum, care se ridică unul mai apropiat, iar celălalt mai îndepărtat, ne indică cele două centre industriale. Sunt turnătoriile de fier dela Călan și Hunedoara.

Tinuturile pe care le-am putut distinge de pe acest vârf, formează unitățile geografice ce compun regiunea noastră. În cele următoare ne vom ocupa pe rând cu fiecare, relevând îndeosebi caracterele lor morfologice și antropogeografice¹⁾.

1 Poiana Ruscăi este o unitate geografică bine definită, separată de regiunile limitrofe prin văi și depresiuni, ca valea Murășului și a Streiului, corridorul Bistrei și linia Bega-Timiș. În raza cercetărilor noastre cade numai jumătatea răsăriteană a acestui masiv.

Privită de pe una din culmile din dreapta Mureșului, această regiune se ridică brusc cu o pantă repede, cu coastele împădurite și intunecoase, contrastând atât de isbitor cu valea largă, lumnoasă și plină de culturi a Murășului; iar dacă își ridică privirea și urmărești linia culmilor, ochii nu se împiedică de nici-o ridicătură mai bruscă, care să marcheze vre-un vârf mai pronunțat. Pretutindeni aceeaș linie ștearsă, uneori ușor ondulată, ridicându-se aproape pe nesimțite spre Sud-Vest. Ai impresia că înspre Sud plutește o altă suprafață mult mai ridicată, despărțită de cea dintâi de o zonă de păduri. Această suprafață reprezintă partea estică a Poianei Ruscăi. *E regiunea Pădurenilor.*

Intrând în această regiune vom fi surprinși de alte caractere. Văile sunt adânci, înguste și împădurite, iar culmile sunt netede, despădurite și pline de culturi. Solul cam sărac este acoperit cu arături etajate în terase, ceeace dă o notă deosebită acestei regiuni (Planșa XIV). În drum întâlnim oameni blajini, grăbindu-se înspre târgurile din vale (Hunedoara, Deva, Ilia și Hațeg), în pitorescul lor port de Pădureni, atât de deosebit de cel al regiunilor învecinate.

O privire pe o hartă, cu scara mai mare, ne arată mai multe din trăsăturile distinctive ale regiunei. Culmile lungi și înguste converg toate spre un punct central, vârful Poiana Rusca (1359 m). Putem distinge patru linii de culmi mai bine conservate, dintre care unele au o lungime considerabilă, de pildă culmea care duce dela Vadu-Dobrii până la Muncelu-mic, cu o lungime de 30 Km și cea dela Vadu-Dohrii la Ghelari de 25 Km de lungă. Culmile învecinate au aproape aceeaș

¹⁾ Nu vom trata deci în mod amănuntit geografia ținutului, ci vom desemna numai în linii generale *cadrul geografic* și vom sublinia dintre factorii geografiici numai pe aceia, care au influențat în mod direct sau indirect asupra aşezărilor, ocupării și traiului locuitorilor din acel ținut.

altitudine, acelaș paralelism al formelor și aceeaș coboare a pantei; sunt resturile același suprafațe vechi, conservate la această altitudine¹⁾. Regiunea mai netedă a culmilor se ridică cu un urcuș ușor dela 600—1000, formând nivelul cel mai răspândit al regiunii.

Culmile sunt separate prin văi tinere, foarte adânci, atingând uneori 400—600 m adâncime. Contrastul între formele senile ale culmilor netede și formele tinere ale văilor afunde este izbitor.

Râurile urmăresc direcția culmilor. Toate par a izvori din aceeaș regiune centrală ca și culmile, desemnând linii radiale, al căror centru este vârful Ruscăi.

Toate aceste condiții excepționale au avut o înrăurire însemnată asupra așezărilor și populației. Aceasta înconjoară văilo afunde și împădurite și se aşează mai bucuroasă pe culmile netede și despădurite, a căror înălțime mai atenuată li permite să se ocupe și cu agricultura. Aproape toate dromurile urmăresc linia culmilor și evită să se coboare în văile adânci, adesea impracticabile, accentuând și mai mult direcția radială a linioilor generale. Locuitorii de pe culmile învecinate comunică numai pe cărări, care urcă și coboară coastele piezișe. Satele mărunte și adunate se înșiră dealungul acestor drumuri de pe culmi, ca mărgelele pe un fir. Așezăți la o parte de liniile principale ale circulației (valea Murășului și a Streiului), pe o suprafață mult mai ridicată decât a regiunilor înconjurătoare, de care li separă o zonă largă de păduri, Pădureni trăesc o viață izolată, proprie, bogată în resturi de civilizație străveche și primitivă.

2. Munții Șebeșului, mult mai masivi și înalți decât Poiana Ruscăi, ocupă partea de Est a regiunei. Acest masiv nu este atât de brâzdat de văi ca Poiana Ruscăi. Suprafața netedă a culmilor s'a putut păstra pe întinderi mai însemnante. Eroziunea este aci la începutul ei, dar de o vigoare și o sălbăticie cum nu o mai întâlnim nicăieri în întreagă regiune cercetată de noi. Apa Pietrosului străbate printr'o cheie adâncă de 400—500 m pe o distanță de 20 Km.

In acest masiv se pot distinge două suprafețe: una superioară a culmilor înalte, cu o altitudine între 1500—2200 m și una inferioară, între 900—1500 m²⁾. Suprafața superioară cuprinde centrul masi-

¹⁾ L. SAWICKI, *Morphologie Siebenbürgens*, Anzeiger der Akad. der wiss. in Krakau, mat.-naturw. kl. R. A. Cracovie 1912, nr 2 și 3 p. 126.

²⁾ La deosebirea acestor suprafețe s'a ținut seamă mai mult de considerații antropogeografice (vegetație, așezări, pastorit etc). Ele corespund în parte formațiunilor morfologice. Astfel suprafața superioară este aproape identică cu platforma Borescu, iar cea inferioară cu platforma Râu-Șes (Cf. E. de Martonne, *Recherches sur l'évolution morphologique des Alpes de Transylvanie*, Paris 1907, p. 185.).

vului, fiind alcătuită din culmile cele mai înalte, care se înalță ca niște domuri impozante, netede și ușor rotunzite. Cine a văzut munții Sebeșului de pe vârfurile învecinate ale Râlezașului sau ale Parângului, păstrează imaginea unei vaste insule ierboase, care se ridică deasupra zonei de păduri. Această suprafață ierboasă este zona păsunilor de munte, cu o bogată viață pastorală în cursul verii. Culmile mai înalte trec toate de 2000 m (Surian 2061 m, Vârful-lui-Petru 2133 m, Cândrelul 2245 m).

Suprafața inferioară coboară cu o pantă ușoară spre Nord și Vest și este acoperită în mare parte cu o zonă largă de păduri rărite în partea marginală de așezări omenești stabile. Altitudinea zonei locuite variază aici între 900—1200 m. În această parte cade și regiunea carstică dela Ohaba-Ponor, care este partea cea mai locuită a masivului.

Partea cucerită din zona de păduri este acum o suprafață întinsă de fânețe, pe care întâlnesci casele și sălașele răsfrirate ale Mărginenilor, cum se numesc în graiul popular locuitorii acestei regiuni. Spre deosebire de Tăreni și Pădureni, Mărginenii se ocupă cu cultura fânețelor și sunt prin excelență crescători de vite.

3. Valea Streiului, cuprinde partea mijlocie cea mai fertilă și mai populată a ținutului. Axa principală o formează râul cu același nume care drenează cea mai mare parte a apelor din acest ținut și, cu excepția cotiturii din secția superioară, păstrează direcția generală Sud-Nord.

Linia Streiului este importantă și pentru circulația ținutului. Este singura linie care permite ca această regiune să fie străbătută de la un capăt la altul fără mari piedici. Streiul este urmărit pe întreaga sa lungime de o șosea importantă și de linia ferată Simeria-Petroșani. Aproape toate apele regiunei se altoiesc pe valea acestui râu și toate drumurile și cărările ținutului conduc la șoseaua din această vale. Putem zice că ea este artera principală, pe care pulsează totă viața ținutului. Și dacă în acestea adăugăm și faptul că în această vale se găsesc cele mai numeroase și bogate sate, credem că am amintit tot ce se poate spune despre importanța acestei văi.

Valea Streiului este împărțită de natură în două: una superioară, mai largă — basinul Hațegului — și alta inferioară, mai îngustă, strânsă între Poiana Rusca și Munții Sebeșului. Ele sunt despărțite prin valea epigenetică de la Subcetate. Amândouă părțile se pot îărăs diviza în două. Partea inferioară se strâmtează între Sânta-Maria de Piatră și Călan, despărțindu-se în două: una superioară, pe care o vom numi depresiunea dela Bretea și una inferioară, care se deschide în formă de

pălnie, cu gura mai largă înspre valea Mureșului. Regiunea aceasta din urmă nu mai cade în cadrul cercetărilor noastre, deoarece numai face parte din Tara-Hațegului și apare mai mult ca un săn al văii Mureșului, cu care nu ne ocupăm în special.

Basinul Hațegului are forma de triunghi, a cărui bază se propune pe linia Răetezatului, cu direcția Est-Vest. Acest bazin se poate diviza și el în două prin șirul de dealuri, care coboară dinspre Răetezat și duc până la valea epigenetică dela Ciopea. Partea de Vest este *basinul Hațegului* propriu zis, iar cea de Est formează *basinul Puiului*.

Șirul de dealuri între Răul-de-Mori și Ciopea merită din partea noastră o deosebită atenție. Acestea sunt niște dealuri impădurite, care coboară treptat, având o altitudine de 655 m (Dealul-Beleiu) în partea cea mai înaltă și 478 m (Dealul-Poienei) în partea cea mai joasă. Sunt singurele ridicături, care tulbură suprafața acestui basin cu aparență de șes.

Caracteristica morfologică a acestei regiuni este marea dezvoltare a teraselor. Se pot distinge două serii: una inferioară și alta superioară. Terasa inferioară formează nivelul general al *basinului Hațegului*, cu o altitudine mijlocie de 350 m, dându-i acestei regiuni caracterul doșes. Ea se întinde ca o placă largă, creștată de cursurile de ape¹⁾.

Terasa superioară se poate mai bine distinge deasupra comunelor Bărăști și Săcel între Ploșina și Dealul Poienei, căci se ridică printre urcuș cu 30—40 m diferență de altitudine față de terasă inferioară. Terasa superioară înălție de amândouă laturile șirul de dealuri între Răul-de-Mori și Ciopea, formând în jurul lor un soclu lat de terasă și făcând ca această linie, care întrelăie ca un val lat *basinul Hațegului*, să fie și mai evidentă.

Terasele din *basinul de la Pui* aparțin în mare parte teraselor superioare și sunt imbucătăcite de o întregă rețea deasă de pâraie paralele, care coboară de pe versantul nordic al Răetezatului și curg înspre Streiu, formând pe alocuri o suprafață umedă, plină de tușișuri, adesea impropriile culturilor cu numirea caracteristică populară de *Ploșină*.

Dacă am insistat asupra acestor terase, am făcut-o nu altă pentru valoarea lor morfologică, ci pentru însemnatatea lor antropo-geografică. În regiunea teraselor se găsesc cele mai mari și mai avute sale, în vreme ce regiunea munioasă din apropierea acestui basin este aproape lipsită de populație (Masivul Răetezatului).

¹⁾ Cf. SAWICKI, o. c. p. 180—190.

Marea extensiune a teraselor a permis dezvoltarea unei vieții agricole în basinul Hațegului. Suprafețele netede ale teraselor sunt câmpii întinse de culturi. Viața adevărată agricolă s'a dezvoltat însă numai în părțile centrale ale basinului, precum și în valea însoțită a Streiului. Pe întreaga linie de contact între ținutul de sus cu zona muntoasă, pe la periferia acestui basin se găsește un sir întreg de sate ai căror locuitori se ocupă mai mult cu creșterea vitelor decât cu agricultura. Având puțin teren arabil, sursa lor adevărată de traiu constă în întinsele fânețe de pe coastele dealurilor și poienile munților. Contrastul între viața mai mult agricolă din valea Streiului și a satelor dela periferie, ai căror locuitori sunt în mare parte crescători de vite, a fost observat și de popor, care li numește cu nume deosebit. Astfel cei din vale, a căror ocupație principală este agricultura, sunt *Tăreni*, iar cei de la periferie, a căror ocupație principală este creșterea vitelor, sunt *Mărgineni*¹⁾.

Două praguri neînsemnante despart basinul Hațegului de basinul dela Petroșani și depresiunea dela Caransebeș: pragul dela Merișor (750 m) și Poarta de fier (656 m). Aceste praguri marchează însă numai o limită geografică, nu și antropogeografică. Populația de pe ambele versante a fost totdeauna în cele mai strânse legături. La Poarta de fier sirul de sate, care trece din basinul Hațegului în culoarul dela Bistrița, se continuă sără intreprere. Dela Grădiște până la Bouțari se întâlnesc aceeași port și legături familiare se fac des între locuitorii satelor de pe cele două versante. Poarta de fier nu constituie nici chiar limită administrativă, care este mai spre Vest, dincolo de Bouțari. Comunele Bucova, Bouțarii de sus și de jos, cu toate că sunt dincolo de Poarta de fier, gravitează mai mult spre Hațeg decât spre Caransebeș.

Tot astfel și la pragul dela Merișor, între populația dintre basinul Hațegului și depresiunea dela Petroșani au existat totdeauna cele mai intime legături. Comunicația nu s'a făcut, și în parte nici chiar astăzi nu se face (cu toată legătura drumului de fier) peste pragul dela Merișor, unde era mai de mult „pădure surdă”, ci peste plaiurile, care se

¹⁾ Poporul mai întrebuițează și două porecle: Tărenii sunt numiți de către Mărgineni *Golani*, iar cei din urmă de către cei din târziu *Mosmărani*, ca aluzie la mișcările lor greoaie și stângace. Pentru că poporul a găsit însoții termenii cei mai potriviti pentru caracterizare, este lucrul cel mai nimerit să redăm fazele cuvintelor spuse de un țăran:

„Tăreni suntem noi, de avem moșie de bucate, facem grâu, zicără și sedem în sate.

Mărginenii, pentru că sunt la margini, mai la deal cu căzile, ieși n'au câmp de bucate, numă fâneță; așa să fiu numai cu oi, cu vite. Tărenii au de seceră. Mărginenii de cossă”.

urcă deadreptul din basinul dela Hațeg și laie linia de munți dintre cele două basine. Flancul estic al Rătezatului este acoperit do o întreagă rețea de plaiuri, pe care se observă, îndeosebi vara, o viață intensă. Pe plaiul Uricului bunăoară, întâlnesci oameni din toate regiunile învecinate: Jieni, cari trec pe aci la târgurile de la Pui și Hațeg, Mărgineni și Tărani cari vin la stânele lor de pe Rătezat. Legăturile între populația acestor basinuri, în timpurile mai de mult, au trebuit să fie și mai strinse. Aproape întreg basinul dela Petroșani — cum voin vedea în capitolul istoric — a fost populat de către locuitorii satelor din basinul Hațegului.

4. Munții Rătezatului sunt masivul cel mai mare și ridicat al regiunii, pe care o dominează atât prin poziția lor, prin caracterul lor masiv, cât și prin mulțimea culmilor superioare înălțimii de 2200 m (Rătezat 2484 m, Pelaga 2511 m, Păpușa 2502 m). Așezat între basinul Hațegului și al Jiului, cu o direcție constantă Est-Vest, el ocupă partea cea mai însemnată din Sudul regiunii. Spre Vest acești munți sunt separați de valea îngustă și adâncă a Lăpușnicului și a Râului-mare de Tarcu și Godeanu. Această separare este mai mult artificială, căci în realitate toate aceste trei grupuri formează un masiv muntos unitar¹⁾.

Rătezatul privit dinspre basinul Hațegului, ne oferă una dintre cele mai frumoase priveliști ale pământului românesc. Pe o lungime care are aproape 25 Km în linie dreaptă, el se ridică brusc din valea largă cu aparență de șes a Hațegului. Sprijinit din această parte de ramuri paralele, pe un soclu extrem de masiv, el se ridică greoiu, ca apoi să se termine în niște culmi ciopârșite, acoperite des până vara târziu de pete de zăpadă. Iar dacă patrundem în interiorul masivului, vom fi surprinși mai mult ca în oricare parte a regiunei cercetate de noi de caracterul de tinereță al văilor adânci în părțile inferioare și de netezimea culmilor ierboase și late cu caracter de platforme în părțile superioare.

Acest grup este caracterizat prin masivitatea formelor sale, pe care o rețea de văi profunde și înguste îl laie în blocuri și ramificații. Caracteristica morfologică principală este, ca în genere a întregului masiv, marea întindere a platformei înalte. Aceasta se întinde pretutindeni deasupra zonei pădurilor cu o altitudine generală de 2000 m, formând niște suprafețe vaste, ușor ondulate, acoperite cu iarba, soarte priincioasă dezvoltării vieții păstorești. Platforma este îndeosebi bine păstrată spre Vest și Sud, pe când pe versantul nordic aproape lipsește²⁾.

1) EM. DE MARTONNE, *Recherches etc.* p. 18, 151.

2) Ibid. p. 157, 154.

In mijlocul masivului, deasupra platformei superioare, se ridică un șir de creste lungi ciopârșile, cu nuinirea caracteristică populară de *custuri*. Această creastă este însoțită de grandioase circuri glaciare ca rezultat al glaciațiunii cuaternare, care a atins culmile cele mai înalte ale masivului.

Teritoriul cercetat de noi aparțin în parte și grupul *Godeanu* și *Tarcu*, având același caracter masiv ca și grupul Rătezatului. Suprafața culmilor înalte nu s'a menșinut nicăieri atât de bine ca în aceste masive. Culmile cele mai înalte, care în Godeanu sunt peste 2100 m, iar în Tarcu oscilează între 1800—2000 m, sunt și aci niște vaste suprafațe ierboase, cu un sol adânc acoperit uneori cu turbării. Custurile, acele creste lungi, ciopârșile, atât de caracteristice culmei principale a Rătezatului, aici lipsesc; în schimb, marginile platourilor înalte sunt adesea măncate de circuri glaciare, care, cu părășii lor verticali și povârnișurile acoperite cu grohotișuri, contrastează în mod atât de izbitor cu netezimea culmilor ierboase. Platforma culmilor înalte este mai bine păstrată în Bordești, de la care și-a împrumutat numirea¹⁾.

Văile nu sunt atât de adânci ca în grupul Rătezatului, ele sunt săpate în niște văi mai vechi, care corespund unei platforme inferioare, numită după o regiune apropiată, unde ea este mai bine păstrată, platforma Răul-șes²⁾). Această platformă am întâlnit-o și până acum pe culmile Poienei Ruscăi și a Munților Sebeșului, formând pretutindeni nivelul inferior al munților din această regiune față de platforma Borescu, care se întinde numai în regiunea culmilor mai înalte peste 1800 m.

Deci caracteristica morfologică principală a acestor grupuri de munți este masivitatea formelor și marea extensiune a platformelor, care dau acestui masiv o importanță deosebită din punct de vedere al geografiei umane.

Cine ar crede că masivele mai sus numite ocupă fără solos un însemnat teritoriu din această regiune, se înșeală. Întreg ținutul muntos din dosul basinului Hațegului, formează un fel de *Hinterland pastoral* pentru populația din valea Streiului și a regiunilor învecinate. Într-înțeaga regiune muntoasă de sub limita pădurilor, precum și a poenilor lor, formează o zonă largă de fânețe. Aci se adună acel bogat rezervoriu de fân, care asigură iernarea vitelor și tot aci pasc ele primăvara și lăzina, când o pătură groasă de zăpadă acoperă încă culmile ierboase ale Rătezatului.

¹⁾ EM. DE MARTONNE, o. c., p. 147, 154.

²⁾ Ibid. p. 147, 154.

Zona largă de platouri, care se întinde deasupra zonei pădurilor, cu păsunile lor grase, formează păsunea alpină de vară a numeroaselor turme de oi și cirezi de vite ale populației din vale. Marea dezvoltare a teraselor din basinul Hațegului, atât de favorabile unei vieți agricole, și marea întindere a platformelor înalte din munții vecini au permis o dezvoltare paralelă a vieții agricole și pastorale la populația din acest basin.

5. Basinul dela Petroșani, Parângul și Munții Vulcanului. Basinul dela Petroșani este separat de al Hațegului prin cumpăna dela Merișor (750 m), peste care trece șoseaua și linia ferată Simeria-Petroșani, făcând urcușul de cca 350 m prin o mulțime de serpentine și tuneluri.

Acest basin cu direcția Est-Vest este îngrădit la Nord de către Munții Rătezatului și ai Sebeșului, spre Sud de către ai Vulcanului și spre Est de către ai Parângului, cari pretutindeni se ridică cu o pantă repede, făcând ca adâncimea și îngustimea basinului să fie și mai pronunțate. Basinul are forma unui triunghi lungăreț cu vârful ascuțit spre Vest, având în partea inferioară o suprafață cu o altitudine în genere de 600 m, deci aproape cu 200 m mai ridicată decât basinul Hațegului. Punctul mai scoborit se află la gura Surducului (556 m) spre care se îndreaptă apele acestui basin, formând cele două ramuri ale Jiului care, împreunându-se apoi cu puteri unite, străbat catena Carpaților și formează trecătoarea cea mai minunată a pământului românesc, pasul dela Surduc.

Din punct de vedere morfologic putem distinge trei niveluri, având fiecare o importanță deosebită pentru geografia umană:

a) Partea inferioară este o îngustă regiune de terase, mai desvoltată în partea estică, mai largă, a basinului, în direcția comunelor Petroșani și Livăzeni. Terasele se continuă ca o bandă îngustă dealungul Jiului-românesc și se pot urmări până dincolo de Lupeni¹⁾). Extensiunea atât de redusă a acestor terase, precum și clima mai aspiră nu au permis dezvoltarea unei vieți agricole ca în basinul Hațegului.

b) Terasele cuprind o parte neînsemnată a regiunei, și anume pe cea mai inferioară. Nivelul general este format de o suprafață cu o altitudine surprinzător de uniformă, între 800—1000 m, care este desbrăzdată de pâraiele care curg de pe amândouă versante. Suprafața aceasta are în partea mai îngustă de Vest o lărgime de 6—7 Km, iar cea mai largă, de Est, atinge și 8—10 Km. Ea se poate urmări foarte bine și dealungul pârâului Crivăzii, precum și în trecătoarea dela Me-

¹⁾ EM. DE MARTONNE, o. c., p. 66, 209.

rișor. Suprafața mai largă din corridorul dela Banița are aceleași aspecte, caracter și altitudine. Evident că această suprafață aparține aceluiași nivel de eroziune, formând a treia platformă, pe cea mai inferioară a regiunii (platforma Gornovița).

c) Al treilea nivel este format de suprafața spinărilor de dealuri, care coboară de pe amândouă versantele, formând fiecare, după un ureuș repede, o suprafață netedă, și având aproape pretutindeni aceeași altitudine, între 1400 și 1600 m. Aceste niveluri se remarcă prin regularitatea lor în jurul întregului basin și constituie resturile platformei Râul-șes din acest ținut¹⁾.

Platforma culmilor înalte (Borăscu) este reprezentată numai în jurul vârfurilor celor mai mari ale Parângului, care arată aceleași caractere morfologice ca și grupul Rătezatului: masivitatea formelor, tinerețea extremă a râurilor (Isvorul, Palatiștea, Jiețul) și netezimea culmilor ierboase, atinse și aci în partea nordestică de glaciațiunea cuaternară, formând în această parte mai multe circuri grandioase, care intră în sălbăticie și pe cele ale Rătezatului.

Această etajare a basinului și a munților încunjurători este generală și de o regularitate uimitoare, care, ori unde am face o secțiune transversală, iese în evidență. Importanța lor pentru geografia umană este hotărtoare. Pe treapta inferioară și anume lunca și zona teraselor (cu o altitudine generală de 600 m) sunt așezate comunele. Platforma inferioară (Gornovița), cu o altitudine generală între 800—1000 m, este în părțile inferioare acoperită, pe o zonă largă, de fânețe. Pe cracurile (platf. Râul-șes), care coincid foarte des cu limita superioară a pădurilor, sunt așezate adevărate colonii de stâne ale locuitorilor din vale. Suprafața ierboasă, netedă, a munților formează și aci zona păsunilor alpine. Întinderea platformelor în nemijlocita apropiere a basinului au favorizat, în mare măsură, dezvoltarea păstoritului la populația din valea Jiului. Jienii, întocmai ca și Mărginenii, se ocupă cu cultura fânețelor și sunt și ei prin excelență crescători de vite.

Bogăția adevărată a văii Jiului constă însă în bogatele zăcăminte de cărbuni, care au atrăs o populație foarte numeroasă și variată, formând cele patru centre industriale dela Petroșani, Petriș, Lupeni și Vulcan. Aceste imprejurări au schimbat însășiarea văii izolate, locuită odinioară numai de păstori, imprimându-i caracterul regiunilor miniere, cu o dezvoltare recentă și prospătă, cu întinse colonii muncitorești, a căror viață contrastează cu viața tîhnită și primitivă a satelor din apropiere.

¹⁾ EM. DE MARTONNE, o. c., p. 164 și 165.

Urmărind în toate regiunile relațiile între populație și relief, vedem cum se desprinde o corelație între condițiunile reliefului și populație, care se adaptează pretutindeni, încât fiecare schimbare a condițiunilor geografice atrage după sine și o schimbare în felul așezărilor și a condițiunilor de traiu. Am văzut cum în regiuni cu caracter geografice deosebite s-au format grupări de populație cu caracter distincte. Astfel putem vorbi de o regiune a Pădurenilor, a Tărenilor, a Mărginenilor și a Jienilor.

Credem că putem distinge în ținutul cercetat de noi următoarele zone geografice și economice după altitudine și relief, dând fiecareia caracteristica geografică, antropogeografică și etnografică :

1) *Zona regiunilor cu caracter de șes*, a cărei altitudine este între 200—600 m. Acestei zone li aparțin : basinul dela Hațeg și valea inferioară a Streiului (depresiunea dela Bretea). Caracteristica geografică o prezintă terasele, iar pe cea antropogeografică o formează satele mari și populația densă cu ocupațiunea principală agricultura. Locuitorii se numesc *Tăreni*.

2) *Zona deluroasă stabil locuită* în care se face încă agricultură. Îi aparține din Poiana Ruscă regiunea Pădurenilor. Altitudinea sa este între 600—900 m. Are sate mărunte, așezate des pe culmi cu o populație mai puțin densă, care se ocupă cu agricultura și mai puțin cu păstoritul, dar cu amândouă în chip rudimentar.

3) *Zona muntoasă stabil locuită*, în care predomină cultura săneșelor. Altitudinea este peste 900 m în Poiana Rusca (Vadu-Dobrii), 600—1000 m în munții Sebeșului (regiunea Feger-Luncani) și 600—800 m în valea Jiului. Caracteristica așezărilor o dă izolarea caselor. Ocupațiunea principală este păstoritul. Locuitorii se numesc în Munții Sebeșului Mărgineni, iar în Valea Jiului Jieni.

4) *Zona pășunilor alpine*. Ea se întinde deasupra zonei de păduri. Locuințele sunt numai temporare cu o viață pastorală în timpul verii.

CAPITOLUL II

TRECUTUL, COLONIZARI, MIȘCĂRI DE POPULAȚIE¹⁾.

Cele mai vechi date asupra aşezărilor și populației le putem culege din toponimia regiunii. Ea este mărturia unei vieți comune româno-slave în o epocă anterioară venirii Maghiarilor și care a putut dăinui până la începuturile acestei stăpâniri.

Elementul slav a trebuit să fie numeros, îndeosebi în basinul Hațegului, în care o parte însemnată dintre localități au nume de origine slavă (Bucova, Grădiștea, Breazova, Ostrov, Crivadia, Bânița, Crăguș Slivaș, Tuștea, Răchitova, Boiu, Peșteana). La aceeași constatare ajungem și din cercetarea întregului material toponomic, ca nume de munți, dealuri, râuri și numiri de hotar. Astfel avem d. p. munți și dealuri: Bran, Padeș, Slăveiu, Zlata, Micușa, Miloia, Praveț, Orlea etc.; râuri: Bistra, Toplița, Cerna; câteva numiri de hotar care se repetă des la mai multe comune: ornițale (sârb. ornica - pământ arător), Ploștina (v. bulg. plosku - lat, sârb. plostina - pământ umed²⁾).

În regiunea Pădurenilor, elementul slav pare a fi fost mai puțin precumpărător. Mulțimea numirilor de origine curat românească a localităților din regiunea centrală, arată o populație română și în această epocă (Bunila, Alun, Plopi, Ferej, Ulm, Socet, Cerișor, Merișor, Muncel Mare și Mic, Bâtrâna, Păroasa, Florese, Lelese, Vălari, Josani, Runcu Mare și Mic).

Numiri ca valea Runcului, Runcu-Mare și Mic sunt dovedă că și despăduririle s-au făcut de populația română în timpuri străvechi.

¹⁾ Cu epoca emigrărilor, români și preromâni nu ne ocupăm. Scopul nostru este de a urmări numai epoca, de la care a început să se formeze populația actuală a regiunii. Pentru acest fapt, am crezut nimerit să pornim de la epoca româno-slavă.

²⁾ O. DENSUȘIANU, *Graniță din Terra Hațegului*, București 1915 p. 62—72.

Numiri paralele, ca : Sohodol : Valea-seacă, Alun : Leşnic, Râul-mare : Dobra, păstrează amintirea conviețuirii româno-slave. Elementul slav pare a fi fost mai numeros în regiunea superioară a văii Cernei, în care parte apar mai des numiri de origine slavă : (Dăbâca, Găvojdia, Ghelari, Ruda, Zlaştî, Toplița, Goleș, Lindina, Peștișu-Mare și Mic și însoți râul Cerna¹⁾.

Mai puține elemente slave are valea Jiului, unde găsim o singură localitate mai însemnată cu denumire slavă, Vâlcanul²⁾, împrejurare care se explică și prin faptul că valea Jiului a fost în mare parte populată mai recent. De altfel nici toponimia văii Jiului nu este lipsită de elemente slave (Toplița, Sohodol, Stărminosu, Slăveiu, Seciuri etc.), ceea ce dovedește că valea Jiului și în această epocă a trebuit să fie populată, deși, cum vom vedea din cele următoare, cu o populație mai rară și lipsită de însemnatatea celei din basinul Hațegului.

Față de elementul slav, numirile de origine maghiară sunt discrete, îndeosebi în basinul Hațegului, unde avem o singură localitate cu numire de origine maghiară (Fizeștii din Ung. Füzes³⁾). Același lucru se poate spune și despre restul numirilor toponimice. Numai în partea inferioară a văii Cerna, în apropierea celor două cetăți a Hunedoarei și Devei, găsim localități mai multe cu numiri de origine maghiară. Cinciș din Csölnakos, Teliuc din Telek, Mânerău din Magyarosd, Nandru din Nandor, Arineș din Aranyos etc.⁴⁾. și de fapt, numai în această regiune sunt atestate din timpuri mai vechi, mici enclave maghiare, care au dăinuit până în ziua de azi⁵⁾.

În restul teritoriului, nu avem aşezări compacte ungurești din epoca mai veche, ci numai nobilime maghiară, recrutată și ea, după cum vom vedea, în parte covârșitoare, din familiile cnezilor de origine română⁶⁾.

În orice caz, toponimia acestei regiuni ne dovedește că noi am împrumutat elementele slave direct de la populația veche slavă și nu ca o moștenire de azi pe mâne, ci în urma unei conviețuirii mai indelungate. și este aproape sigur că populația română din aceste re-

¹⁾ Cf. J. POPOVICI, *Rumänische Dialektikle I*, Halle p. 10—17; acelaș, Din pragul comunității slavo-române. Transilvania Nr. 1, 1902.

²⁾ Cf. DENSUSIANU, o. c., p. 71.

³⁾ IBID., p. 69.

⁴⁾ Cf. J. POPOVICI, o. c., p. 18.

⁵⁾ G. TEGLÁS, *Hunyadmegyei Kalauz*, p. 88.

⁶⁾ Cf. D. CSÁNKY, *Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest 1913, V. p. 149—245.

giuni a asimilat îndeosebi în basinul Hațegului și valea Cernei însemnate contingent de populație slavă.

Tot din această epocă a conviețuirii româno-slave ne-au rămas și Ohabele, proprietăți scutite de dările domnești¹⁾. Pe teritoriul cercetat de noi se găsesc nu mai puțin de opt Ohabe (Ohaba, Ohaba-Sânciosești, Ohuba Streiului, Ohaba-de-sub-Piatră, Ohaba-Sibișel, Ohaba-Ponorului, Hobița Uricului și Hobița Grădiștei), iar pentru evul mediu se găsesc chiar 12 Ohabe (Ohabe erau d. p. și Fârcădinul de jos: Poss Ohaba alias nomen Also-Markadyn 1505, comuna Zlaști etc²⁾). Ohabele sunt mărturia unei organizații politice anterioare stăpânirii ungurești, având, probabil, o extindere mai restrânsă în partea sud-vestică a teritoriului locuit de Români (Hunedoara, Bărăgan și Oltenia³⁾).

Cel mai vechi document în care se amintește Tara Hațegului este totodată și actul de naștere al Voivodatului Muntenei. La 1247 Bela al IV-lea, regele Ungariei, dăruiește ordinului Ioanișilor întreg Severinul până la Olt, dându-i-e și jumătate din veniturile acestei părți, cu excepția Tării Hațegului (excepta terra Harsoc cum pertinentibus suis regi colligentur) al cărei venit și-l rezervă sieși. Prin același act, voivodul Litovoiu prindește ca feud Tara Hațegului dela Bela al IV-lea, recunoscând și suzeranitatea acestuia⁴⁾.

Acest document ne păstrează numirea populară de azi a regiunei Tara Hațegului (terra Harsoc) ceeace dovedește că și în acea epocă, acest colț de țară era nu numai o individualitate geografică, dar și politică în strânsă legătură cu primele formațiuni ale Principatului Muntenei. Tara Hațegului rămâne în posesiunea lui Litovoiu până la 1278—80, când acesta, nevrând să mai recunoască suzeranitatea ungurească, moare în luptă cu regele Ladislau al IV-lea⁵⁾.

¹⁾ I. BOGDAN, *Ohabă-Ohabnic*, Conv. Lit., 1906 p. 295—299.

²⁾ CSÁNKY, o. c. p. 118.

³⁾ Cf. S. DRAGOMIR, *Călăra urme ale organizației de stat slavo-române*, Dacoromânia I. (1920) p. 149. — E interesantă din acest punct de vedere numirea comunei Uric, care înseamnă moșie de veci. Numele original al comunei era Plaisor (Poss. Playsor alias nomen Erwk. 1519. Csányky, o. c. p. 120), fiind aşezată chiar la un însemnat punct de trecere peste masivul Râtezatului în valea Jiului, numit și azi plaiul Uricului.

⁴⁾ P. HUNFALVY, *Az oláhok története*, Budapestia 1894 I. p. 854; D. ONCIUL, *Titul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui*. Conv. Lit., XXXVI (1903), p. 720—724; ZIMMERMANN-WERNER, *Urkundenbuch* I. 74; HURMUZACHI, *Documente* I. 250.

⁵⁾ ONCIUL loc. cit., p. 728.

Din epoca mai veche regiunea mai este amintită o singură dată. Într-o diplomă din 1276, se amintește: Petrus agasonum, comes de Hatzeg¹⁾.

Acestea sunt primele și cele mai vechi date pe care le avem asupra Tării Hațegului.

Știri mai numeroase avem abia de la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea. Documentele acestei vremi sunt suficiente ca să ne facem o icoană destul de clară despre așezările și populația acestui ținut. Toate localitățile de azi apar în documentele de atunci ca o dovadă că basinul Hațegului încă din această epocă era pe deplin populat în așezările principale de azi²⁾. Un alt fapt remarcabil, care se desprinde din aceste documente, este populația curat românească, cu o organizație autohtonă și cu caracter de autonomie recunoscută și respectată chiar și de regii maghiari.

Pe teritoriul județului Hunedoarei, mult mai restrâns ca cel de azi³⁾, se găsesc patru districte (districti olachales): districtul Hațegului, Streiului, Hunedoarei și al Dobrei⁴⁾.

¹⁾ HURMUZACHI, Doc. I. 410.

²⁾ Dăm lista acestor comune din basinul Hațegului cu anul în care apar pentru prima dată în documente: Băjalar 1453, Băiesti 1447, Balomir 1451, Bar 1453, Bărăști 1444, Batiz 1887, Bretea 1406, Breazova 1366, Bucova 1495, Ciula 1426, Coroiești 1447, Cărnești 1436, Chitid 1877, Clopotiva 1860, Covragi 1458, Crăguș 1462, Grivadia 1453, Demșuș 1360, Fârcădin 1446, Fegeri 1457, Fizești 1447, Galați 1447, Gonțaga 1426, Grid 1392, Grădiște 1404, Hațajel 1447, Hațeg 1247, Hobita Grădiștei 1440, Hobita Uricului 1411, Livadia 1404, Lunca-Cernii 1360, Mălăiești 1453, Merișor 1453, Meria 1504, Nădaștin 1419, Nalaț 1451, Nucșoara 1394, Ocoliș 1377, Ohaba-de-sub-Piatră 1445, Ohaba-Sibișel 1439, Ohaba-Ponor 1447, Ostrov 1360, Ostrovel 1489, Paros 1458, Peșteana 1411, Peștenița 1459, Pietros 1407, Plopi 1468, Poeni 1436, Poiana 1447, Păucinești 1438, Ponor 1404, Pui 1426, Raul-de-Mori 1351, Ruș 1453, Raul-Bărbat 1391, Rea 1443, Răchitova 1360, Raul-Alb 1411, Răușor 1377, Săcel 1444, Sântă-Maria 1383, Strei-Săcel 1440, Salasul-de-jos și Salasul-de-sus 1360, Strei-Sân-Georzi 1377, San-Petru 1477, Silvas 1360, Șerel 1455, Tolești 1416, Tușlea 1360, Unciuc 1489, Uric 1478, Valecelele-Bune și Valecelele-Rele 1453, Valcadaljii 1440, Valea-Sângorzuilui 1392, Vad 1444, Valea Lupului 1472 Vâlioara 1447, Zaicanî 1475 (datele sunt luate în mare parte din Csányi op. cit.).

³⁾ Lipseau părțile de Nord: valea Crișului alb, care aparținea comitatului Zărindului și regiunea din jurul Orăștiei care făcea parte din scaunul săsesc al Orăștiei.

⁴⁾ Cf. CSÁNKY, o. c., p. 8 și 86 Nos iudices, iurati et universi hospites, keneziū necnon Kalaynuk de districtu Hachzak, de fluvio Strig, de Hunyad, de varmegy et de Jwūw (1887).

Pământul este posesiune regală (*possessiones nostras walachalis*), aparținând celuiilor regale de la Deva, Hunedoara și Hațeg, iar populația este amintită cu termeni ca: *fideles nostri volahi*.

In conscripțiile dela sfîrșitul veacului al XV-lea, se găsesc în acest județ cca 6000 de case care plătesc dare, o dovadă că județul încă din această epocă a fost destul de populat¹⁾.

Centrul regiunii este și în acea epocă orașul Hațeg. În castelul regal (*domo regia*) al acestui orășel Iși ţin ședințele lor adunarea cnezilor sub preșidenția reprezentantului regelui. Tot aci castelanul celui Hațeg primea dările adunate de către cnezi.

Alături de Hațeg întâlnim de timpuriu ca opid Sânta-Maria, înregistrată încă de la 1330 ca parohie, și având renumite târguri în posesiunea familiei Kendeffy, și ea de origine cnezială română. Aceste târguri, atestate din timpuri mai vechi, (*Oppidum Regale Boldogazzon-salva (Sânta-Maria) vocatum sicut cum foro Annuali et Theleonio suis*²), au avut un rol însemnat în viața locuitorilor cari se îndeletniceau din timpuri străvechi cu creșterea vitelor.

Populația satelor trăiește sub vechea organizație cnezială, în frunte cu cnezul (*kenezius*), confirmat în posesiunea sa, numită „keneziatus olahales” de regii ungari cu obligațiunile și după obiceiurile proprii acestor districte (*in districtibus olahorum*). Pământul câștigat în baza dreptului cnezial (*more keneziatus*) rămânea și mai departe posesiunea regală având ca reprezentant al regelui pe Voivodul Ardealului sau pe castelanul celui Hațeg. Cneziul se extindea de obicei numai asupra unui singur sat, dar cuprindea uneori și mai multe localități. Documentele amintesc uneori într'un singur sat doi sau mai mulți cnezi³⁾. Mai rar se întâlnește străvechiul nume românesc al căpetenilor autohtone juzii

1) După ENGEL, cit. de CSÁNKY, o. c., p. 4.

2) F. SOLYOM-FEKETE, *Syl-völgy s benéperelés*, Hunyadm. Tört. és Rég. Társ. Évkönyve, IV. 1888, p. 91.

3) În documentele epocii ni s-au păstrat numeroase nume de cnezi din acest ținut. Spre ilustrare, dăm lista cnezilor cuprinsă într'un doc. de la 1418: Nos Iohnes filius Kende de Malomvize (Raoul-de-Mori) Barb filius Leel de Barbatvize (Raoul-Barbat), Cozla de Zaallas (Sălaş), Stephanus filius Daan, de Zempetherfalva (Sâmpetre), Bogdan de Clopotiua (Clopotiva), Michael de Pesthien (Pestleana), Zlaws de Farkady (Fărădin), Buda de Wad (Vad), Berwoy de Ozthro (Ostrov), Ladislaus de Wanchuk (Unciuc) et Nicolaus filius Dusa de Dampsus (Demusuș): Iurati cnezy de districtu Castri Haachak (Hațeg) etc., F. Solyom-Fekete, Vázlatok az oláh kenézi-intérmény története s ismeretléséhez, Hunyadm. Tört. és Rég. Társ. Évkönyve, II. 1884, p. 82.

și jurații alături chiar de ai cnezilor și crainicilor; acești din urmă căle unul de fiecare district¹⁾.

Un important izvor de la 1360 ne arată și modul cum este compus scaunul judecătoresc cnezial cu reședința în Hațeg. Din el fac parte 12 cnezi, 6 preoți și 6 țărani de rând (sex ex olahis populans²⁾). Participarea țăranelor în mod egal cu preoții, alături de clasa conducătoare a cnezilor, trebuie relevată. Acest fapt este o dovadă de spiritul democratic al organizației sociale a Românilor din acea epocă și arată că populația de rând nu a fost în situația umilitoare de iobagi, ci a fost o țărănească liberă.

Cnezii formau totuși clasa privilegiată. Ei erau întăriți în posesiunile lor cu aceleași drepturi, de cari se bucura numai nobilimea (ad instar ceterorum verorum nobilium³⁾). O veche prerogativă a cnezilor din acest ținut era scutirea de orice taxă sau contribuție. Cnezii aveau și privilegiul de a face colonii cu învoiala regelui, primind ca proprietate teritoriale colonizate⁴⁾. Într'un document din 1494 regele Vladislav al II-lea iartă tuturor nobililor și vlahilor din districtul Hațegului cele 200 de oi care trebuesc prezentate ca quinquagesima⁵⁾.

Încă din veacul al XIV-lea găsim urmele unei dezvoltate vieți religioase. Același document din 1360 ne vorbește despre un „Petrus archidiaconus de Ostro (Ostrov), Zampa de Clopotiu (Clopotiva) Balk de Possana (Peșteana), Dalk de Damsus (Demșuș) et Dragomir de Tusta (Tuștea) ecclesiarum sacerdotes olahales” ca membrii ai scaunului judecătoresc din Hațeg. Mai târziu, un alt izvor dela sfârșitul veacului al XV-lea (1494), ne păstrează numele altor presbiteri valahi și anume Ladislau, Semen și Dobrota, fiili lui Costa din Râul-Bârbați⁶⁾. Deși despre preoții din celelalte comune n'avem știri, trebuie să presupunem că nici celelalte localități mai de seamă nu erau lipsite de parohii.

Din același însemnat document dela 1360 aflăm despre întemeierea comunelor Răchitova și Mesteacăń, singurele comune despre înființarea cărora găsim urme în documente, celelalte comune fiind toate mai vechi decât epoca din care începem să avem știri mai numeroase. Întâia co-

¹⁾ CSÁNKY o. c., p. 36, 47, 61.

²⁾ F. Dr. SOLYOM-FEKETE, *A magyarság es az oláh incolatus Hunyadban*, Hunyadm. Tört. és Rég. Társ. Évk. I. 1882, p. 60.

³⁾ CSÁNKY, o. c., p. 224.

⁴⁾ I. BOGDAN, *Despre cnezii români*, An. Academiei, Tom. XXIV. Mem. Secț. Ist., p. 311—312.

⁵⁾ F. SOLYOM-FEKETE, *Vázlatok etc.* I. c., p. 36.

⁶⁾ CSÁNKY, o. c., p. 157.

mună, după spusele martorilor ascultați în procesul șicat pentru posesiunea acestor comunc, a fost înființată de către bunicul lor, un anume Coste, deci pe la începutul veacului al XIV-lea, iar a doua de către Mușana, al cărui fiu, Stoian, după cum vom vedea, a continuat cu înființarea de noi sate pe cursul superior al Cernei. Acest Mesteacăn este identic cu cătunul Mesteacăn, așezat pe o culme, dincolo de Răchitova. De aici și din o altă comună, Ableu, așezată pe o culme apropiată, provenită mai de multeori în documentele veacurilor al XV-lea și XVI-lea, dar care azi a dispărut, au coborât, în jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea, locuitorii care populează luncă largă din valea Cernei. Astfel s'a format comuna de azi Lunca Cernei¹⁾.

Sigurele comune despre a căror existență nu sfătă nicio urmă în documente mai vechi, sunt Bouțarii-de-sus și Bouțarii-de-jos, de nu cunoscă să li s'a dat o altă numire, necunoscută nouă astăzi²⁾. De altfel și după tradiție satul era spre meazăzi, lungă valea Margăi, de unde s'a mutat în locul de acum, probabil pe la mijlocul veacului al XVIII-lea³⁾.

Organizația cnezială și viața autonomă a populației sufere mari transformări în decursul veacului al XV-lea. Vechea organizație cnezială pierde mereu din caracterul ei autonom și este înlocuită treptat cu organizația comitatensă a regatului maghiar. Clasa conducătoare a cnezilor, parțe se contopește în nobilimea maghiară, iar restul se pierde în masa mare a populației de rând. Aceasta cade la treapta umilitoare de iobăgie. La începutul veacului al XV-lea numai cei 12 cnezi țin judecată în castelul dela Hațeg; la 1435 încă cu învoiala nobililor și a cnezilor din districtul Hațegului face donație cnezială Voievodul Ardealului, dar la sfârșitul veacului (1499), regele Vladislav al II-lea se adresează numai nobililor și proprietarilor acestui district⁴⁾.

Aceste transformări au fost favorizate și de luptele regilor maghiari cu Turcii, la care iau parte în număr tot mai însemnat chiar locuitorii acestui ținut de graniță. Aceasta mai ales în timpul lui Ioan de Huniade care, și el, descendent din familie cnezială, din acest ținut, își recrutează ostașii în mare parte din conaționalii acelorași regiuni. În urma acestor războaie clasa nobililor de origine română se mărește mereu, începând cu domnia lui Sigismund și până la sfârșitul domniei regelui Mateiu.

¹⁾ Cf. I. RADU, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj 1913 p. 248.

²⁾ Cf. CSÁNKI, o. c., p. 121.

³⁾ RADU, o. c., p. 171.

⁴⁾ CSÁNKI, o. c., p. 85—41.

Alături de nobilimea de clasă, care se pierde cu totul în rândurile nobilimii strelne, se formează o nobilime de rând, care își păstrează originea română și ai cărei urmași sunt nemeșii din Tara-Hațegului. Astfel se formează o clasă distinctă, păstrată până în zilele noastre și deosebită, și la port, de urmașii foștilor iobagi, numiți de ei Români, de cari se izolau într'atât, încât nici legături de căsătorie nu se făceau între ei. Abia în vremurile din urmă a început să dispară mereu acest separatism de clasă¹⁾. Nemeși mai numeroși se găsesc și azi în comunele : Silvașul-de-sus și de-jos, Totești, Băicști, Sălașul-de-sus, Măleşti, Zăicanî, Peșteana, Livadia, și Paroș-Peștere.

Valea Jiului. De când începem să avem documente mai numeroase, deci pe la sfârșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea, basinul Hațegului este pe deplin populat și are o dezvoltată viață politică și socială. Nu este același cazul cu basinul dela Petroșani, care, dacă a și fost populat în această epocă, populația va fi fost rară și fără importanță celeia din basinul Hațegului. În documentele evului mediu nu este amintită nici o așezare mai însemnată și nu cunoaștem nici o urmă a vre-unui cneziat în acest ținut. Mai mult încă, dela început, basinul dela Petroșani apare numai ca o anexă a celui dintrui, din care se revarsă, după cum vom vedea, prisosul de populație.

Încă din primele documente ce le avem asupra acestui ținut, adică, dela sfârșitul veacului al XV-lea și începutul veacului al XVI-lea, vedem nu numai că aceste părți erau proprietatea celor din basinul Hațegului, dar și că populația este venită de la Nord, din același basen. Fâncetele bogate din valea Jiului și pășunile vaste de pe culmile înconjurătoare au exercitat cu siguranță o mare putere de atracție asupra populației pastorale din basinul Hațegului. Populația acestui basen se revarsă, trecând plaiurile cu ușurință peste Rătezat, astfel că și contactul cu vechile așezări s'a putut păstra destul de bine. Această emigrare, lentă la început, a luat mereu proporții până în veacul al XVIII-lea, când satele de dincolo de Rătezat trimiteau pe rând adevărate rojuri de colonii, terminând astfel colonizarea acestei văi.

Primul document, care ne dă oarecare relații asupra acestui ținut, este un act de donație a regelui Vladislav al II-lea către Mihail Kendeffy, care primește mai multe posesiuni în valea Jiului la 1499. În acest act sunt amintite locurile : Pterela (Petrila), Malee, (Malea într'o vale spre Vest de Petroșani), Ratond, (Rotunda), Moorysowar (Mărișoara, o vale în-

¹⁾ La Sălașul de sus au și astăzi Români două biserici, una a nemeșilor și una a foștilor iobagi.

comuna Uricani) și Nyokmezeu (Câmpul-lui-Neag¹⁾). Deși aceste locuri sunt amintite numai ca arături, pășuni și fânețe, și nu ca localități, nu încape nici o indoială, că basinul dela Petroșani a fost locuit și în această epocă. Bine înțeles că sate adunate ca cele din basinul Hătegului nu existau, ci numai așezări răzlețe, cum se găsesc și azi în acest basin, ca într-o regiune în care predomină cultura fânețelor. De altfel, nici nu ne putem închipui pământ arător, pășuni și fânețe fără așezări în apropierea lor.

Că acest basin a fost populat încă înainte de veacul al XV-lea, o dovedește și actul din 1499, în baza căruia regele Vladislav al II-lea, donează din nou nobililor din Țara Hătegului acele posesiuni de pe valea Jiului ca fiind mai de mult în posesiunea strămoșilor lor²⁾. Aceeași la 1501, când noul stăpân al posesiunilor înșirate mai sus este nevoie să recunoască ocupările făcute de mai înainte, în acest basin, ale mai multor cnezi cu oamenii lor din districtul Hătegului³⁾.

La începutul veacului al XVI-lea, prima fază a colonizării basinului de la Petroșani trebuie considerată ca terminată. Populația a fost mai densă îndeosebi în partea de Est, în regiunea Jiului ardelenesc, care este amintită mai des în documentele mai vechi. Dovadă este și faptul că în prima jumătate a veacului al XVI-lea, populația comunei Petrila a crescut întru atâtă, încât a putut trimite ea însăși o colonie în județul Biharului, întemeind comuna Petrileni⁴⁾.

A doua fază mai însemnată a colonizării văii Jiului o putem așeza în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, când comunele înșirate de-alungul versantului nordic al Râțezatului trimit pe rând căte-o colonie în valea Jiului, purtând numele comunei din nou întemeiate și numele comunei de obârșie. Astfel se formează pe rând din locitorii emigranți din comunele: Pietros: Pietroșani, Livadia: Livăzeni, Vaidei: Jil-Vaidei, Măștești: Mășteșteni, Paros: Paroșeni, Valea-Lupului: Lupeni, Râul-Bărbat: Bărbăteni, Hobita: Hobiteni și Uric: Uricani.

Abia începând cu această epocă se poate vorbi de înjgebări de sate adevărate. Într-o conscripție din 1733 se amintește pe Jii numai trei sate: Dsejul Ungureszk, Dsij Petrila și Dsij Rumineszk, în toate trei numai cu 405 locitori⁵⁾. Dintre aceste trei comune, abia Petrila este un nume

¹⁾ Agrorum, pratorum atque senitorum et aliarum terrarum arbitrium Pterela, Malee, Ratond ac Moorysowar et Nyokmezew vocatorum. Solyom-Fekete, *Syl-völgy benzéposítás*, I. c., p. 82.

²⁾ CSANCI, o. c., p. 41, 110.

³⁾ IBID. IV p. 87.

⁴⁾ F. SOLYOM-FEKETE, I. c., p. 79.

⁵⁾ I. RADU, o. c., p. 188 și 248.

cunoscut și azi al unei adevărate așezări, poate cea mai veche din acest basin. Celelalte două, Jiul-unguresc și Jiul-românesc, probabil nu sunt nume de localități, ci nume colective ale tuturor așezărilor împrăștiate pe valea celor două Jiuri.

Numai la 1750 apar câteva nume nouă, ca semn al primelor îngherări de sate în această regiune. În afară de numirile din prima conscripție, apar: Zsij Livedzen (Livăzeni), Iszkroni Zij (Iscrone) și Szurduk Zsij (?), total deci cinci comune cu 825 de susțete. Deci colonizarea mai recentă și mai intensă a văii Jiului, cu populația venită din basoul Hațegului, s'a inceput. Primele roiuri au trebuit să vină între 1733 și 1750. Colonizarea s'a făcut succesiv, îotăiu în partea de Est, în regiunea mai largă a basinului, formându-se în acest loc satele Livăzeni, Iscrone și Surduc Jii (poate comuna Bărbătenii de jos), care după Petrila par a fi cele mai vechi. Partea cea mai însemnată a colonizării venite dinspre Nord are loc în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și îndeosebi după ultima năvălire a Turcilor în această regiune, întâmplată la 1788. Date mai precise despre venirea acestor colonii ne lipsesc. Știm atât că Lupenii s-au format pe la 1770. Măteștenii și Paroșenii apar la 1773 sub numirea de Jiu-Sohodol și abia în o conscripție de la începutul veacului al XIX-lea (1818) sunt notate aproape toate comunele de azi¹⁾.

Cu anul 1868, data începerii exploatarilor sistematice a zăcămintelor de cărbuni, se începe a treia, cea mai nouă și decisivă fază a populării acestui basin. În câteva decenii s-au format 4 puternice centre miniere (Petroșani, Petrila, Lupeni și Vulcan), care au schimbat cu totul aspectul patriarchal al locului, devenind azi regiunea cea mai populată din teritoriul cercetat de noi.

Tîntul Pădurenilor, prin caracterul său de regiune de platformă înaltă, cu așezările sale pe culmile despădurite, face hotărît impresia unei regiuni băi recent colonizate. Ne îndeamnă să presupunem acest lucru și săptul, că populația acestei regiuni se ocupă încă de veacuri cu cărbunaritul²⁾. Cu toate acestea documente istorice ne dovedesc contrarul. Așezările din regiunea Pădurenilor și valea Cernei în mare parte sunt tot atât de vechi ca și așezările din Țara Hațegului.

1) I. RADU, o. c., p. 254, 280, 287.

2) După o conscripție din 1820, iobagii comunelor din regiunea Pădurenilor au procurat pe lângă alte prestații în natură și 282 cărbuni de lemn. Cf. I. Szabó, Jobbágyszolgálatok Hunyadmegye erdőhátvidékén. Hunyadm. Tört. és Rég. Társ. Évk. 1906.

Este cunoscut săptul că multe dintre așezările muntoase s-au format mai recent, tocmai din coloniile de cărbunari și mijloaci de paduri, chiar pe locurile despădurite de ei. Cf. Ratzel, Anthropogeographie II. 79.

Va trebui însă să facem dela început deosebire între două categorii de populație: *a)* elementul băștinaș, căruia exclusiv li revine numirea de Pădureni și care formează majoritatea covârșitoare a populației, *b)* un element mai puțin numeros și venit mai în urmă, cunoscut sub numirea de Munteni, după locul lor de obârșie.

Cel mai vechiu document, în care găsim amintite așezări din regiunea Pădurenilor și valea Cernoi, datează din 1297. Numele de comune păstrate în acest document sunt: Zlaști (Zalasd), Ruda (Rhuda) și Răcăștia (Rohohozd). Din amintitul document reiese că aceste comune aparțineau celorii dela Hunedoara (Hunod), locuitorii fiind sub asupravegherea pârcălabului numitei cetăți¹). Într'un alt document dela începutul veacului al XIV-lea (1330), găsim numele comunelor: Josani (Kezeptelek), Nandru (Nandor) și Ogres (?) (Vluesagh²). De altfel și aici ca și în Tara-Hațegului, din timpul când începem să avem documente mai numeroase, adică veacul al XIV-lea și al XV-lea, apar aproape toate comunele de azi din aceste ținuturi, ca o dovadă că, încă înainte de această epocă, regiunea Pădurenilor și valea Cernei au fost pe deplin populată³).

Singurele comune care lipsesc din documentele evului mediu, cu excepția acelora despre care știm că sunt mai recente, sunt Plop și Ghelari. Nu avem însă nici un motiv să ne indoim de existența lor în această epocă; lipsa lor în documentele acelor vremi se datorează, probabil, numai întâmplării.

Numai în părțile superioare ale văii Cernei documentale ne vorbesc de ținuturi pustii și lipsite de locuitori. La 1380 Ladovic, regele Ungariei, donează cnezului Stoian, fiul lui Mușina, acelaiaș care cu 20 de ani mai înainte, la 1360, câștigase proprietatea comunelor Răchitova și Mesteacăñ, pentru că dovedise că au fost populate de strămoșii săi, localitățile: Polonycza (Poenița) și Bobochmazeu (?) „quasdam terras vacuas et habitatoribus admodum destitutas” cu condiția să le populeze⁴).

¹⁾ P. HUNFALVY o. c., I. p. 367.

²⁾ Hunyadm. Tört. es Rég. Társ. Évk. XI. 156, 172, 173.

³⁾ Dăm lista comunelor din această epocă împreună cu anul când sunt atestate pentru prima oară: Alun 1482, Arieș (Arinies) 1453, Bunila 1416, Cerna 1446, Cerbăl 1476, Cernișoara 1380, Cerișor 1482, Cincis 1360, Dăbăca 1464, Ferejd 1482, Hăsdău 1438, Muncelu mare 1491, Nandru 1330, Poiana-Răchitelii 1506, Poenița-Tomii 1482, Poenița-Voinii 1380, Plosca 1482, Runcul-Mare 1482, Runcul-Nic 1499, Ruda 1482, Socet 1482, Soghodol 1482, Toplița 1482, Ulm 1499, Valar 1482, Zlaști 1414.

⁴⁾ F. SOLON FEKETE, A magyarság és az oláh incolatús Hunyadban, o. c., I. p. 63.

Polonycza, care după indicațiile documentului se află „penes rivulum Chernysmara”, este sără indoială Poenița-Voinii de azi, iar Chernismara-Cernișoara este râulețul numit astăzi Vălărița, un affluent al Cernei largă care se află și azi comuna Cernișoara. Localitatea Bobochmezeu nu se poate identifica; probabil însă să fi fost pe valea Cernei, în lunca largă, în care se află și azi Hosdău și Dobâca, așezări vechi și acestea.

In epoca când instituția cnezatului era încă în floare, deci veacul al XIV-XVI-lea, și în documentele referitoare la acest ținut, întâlnim nume de cnezi și cnezate, însă mult mai sporadic decât în Tara-Hațegului, unde, după cum am văzut, avem știri despre cnezii aproape fiecărei comune. Pentru aceste ținuturi ne este cunoscut cnezatul lui Jarislo din Cincis (Csolnakos) din anul 1446 și al urmașilor săi, familie înrudită cu a lui Huniade și deci și cu a lui Mușina, cunoscut nouă de mai înainte ca având proprietăți întinse pe valea superioară a Cernei (Dobâca). La 1476 regele Matei donează cnezatul comunei Cerbăl, care era mai înainte în posesiunea cnezului Dionisie (Denes), lui Obris (Opriș ?) din Mânerău (Monyarosd, azi Magyarosd). În anul 1506 sunt amintiți Demetrius kenez de Cherna; Costa, cnezu din Ferej (Ferecze) și cnezatul comunei Poenița-Tomii, fără să se amintească și numele cnezului¹⁾.

Acești cnezi, ca și cnezatele lor, aparțineau cetății de la Hunedoara. La 1482, regele Mateiu, într'un ordin adresat censorilor săi, asigură cnezilor privilegiile avute până acum, adică de a nu plăti nici un fel de dare sau taxă și-i obligă numai la îndeplinirea serviciilor față de cetate (servitum ad prefatum castrum nostrum), privilegiu acordat la 1490 și de Vladislav II²⁾.

Comunele din valea Cernei și regiunea Pădurenilor, după cum am văzut și din primul document, pe care-l avem asupra regiunii (1297), aparțineau cetății de la Hunedoara, centrul acestor ținuturi, ca și Hațegul pentru comunele din Tara-Hațegului. La anul 1435, cetatea Hunedoarei, împreună cu 60 de comune din împrejurime, sunt donate de către regele Albert lui Ioan de Huniade, a cărui familie a avut un rol atât de însemnat în regiunea aceasta³⁾. Acest mare apărător al creștinătății, ieșit și el dintr-o familie cnezială din aceste părți și-a recrutat oastea în mare parte dintre locuitorii acestui ținut. Comunele regiunii le găsim mai de multe ori înșirate între proprietățile cetății, astfel la 1482, 1506 și 1510. Conspectele sunt prețioase pentru lista de comune

¹⁾ HUNYADM. Évk. X. p. 103; Csánki o. c., p 82, 90, 126.

²⁾ Ibid. p. 51.

³⁾ Pesty Helységnévtára, Sign. 1114 Fol. Hung; cit. de I. Popovici. o. c., p. 18.

pe care le cuprind. Dăm lista comunelor din conspectul anului 1510, ca pe cea mai completă : Mănerău (Monyorod), Găvoscia (Gabosdvar), Arineș, Cerbăl, Socet, Poienița-Tomii, Ferejd (Ferecze), Zlaști (numit și Dobramer), Poiana-Răchițelii (Rekecze), Runc (Ronk), Limperd, Sohodol, Alun (Monyoromezö), Peșteșel (azi Peștișu-mic), Poenița-Voinji (Gyurka-Pojnicza), Ruđa, Toplița, Cerna, Flosca, Teliuc precum și alte comune azi dispărute : Oineasa (Ojnasza), Frăsinet (Frazinet), Brăteasa (Bratyasza), Nadobor, (azi există valea Nădrabului), Costaia (Cosztaja), Berecz (?), Valea (Vajla și Vallya), Iuba și Luba¹⁾. (Dintre acestea Frăsinet, Brăteasa și Nadubor existau încă la începutul veacului al XVIII-lea, deci, dispariția lor trebuie pusă pe la mijlocul același veac²⁾.

Conscriptiile urbariale din veacul al XVII-XIX-lea ne arată că locuitorii comunelor din regiunea Pădurenilor aparțineau în mare parte, și în această epocă, domeniului erarial de la Hunedoara. Începând cu veacul al XVIII-lea, ca iobagi ai erariului sunt tot mai mult întrebuniți în serviciul industriei fierului. Prin contracte speciale (de la 1674 începând), locuitorii acestor comune sunt obligați să facă săptămânal 3-4 zile de lucru în serviciul minelor de fier sau ca mietori de lemn ori cărbunari în pădurile erariului. La 1820, dintre cele 26 comune ale Pădurenilor (înșirate în contract, căci total sunt 32), 19 sunt în serviciul erariului, iar, dintre cei 846 de iobagi ale acestor comune, 622 sunt în serviciul erariului și restul în slujba a 61 de nobili. De aceste indatoriri poporul a scăpat abia la 1848, când a ajuns în posesiunea a cca 42.000 iugăre cadastrale³⁾.

Rămâne să ne ocupăm și cu un alt element mai recent în această regiune, cunoscut sub numirea de Munteni. Munteni se găsesc azi în comunele Vadu-Dobrii, Poiana-Răchițelii, Baia-de-Crai, Teliuc, Vălar Buzdular, Toplița, Păroasa și Cerna. Primele două comune sunt întemeiate și locuite numai de Munteni, iar în celealte locuiesc amestecați cu Pădureni⁴⁾. Muntenii sunt veniți, după cum arată și numele lor, din Muntenia. Au fost colonizați aici de către erariu în veacul al XVIII-lea între 1740—50⁵⁾. Numărul lor a fost sporit și de către alte elemente venite

¹⁾ CSÁNKI o. c., p. 50.

²⁾ Cf. I. KONCZ, Hunyadm. Évk. XII. p. 151.

³⁾ Cf. I. SZABÓ, *Jobbágyszolgálatok Hunyadmegye Erdőhátvidékén*, Hunyadm. Évk. (1906) p. 105—126.

⁴⁾ Poiana-Răchițelii de azi, este formată mai recent în veacul al XVIII-lea, și nu credem să fie identică cu comuna Rekecze din documentele medievale, care probabil a dispărut și în al cărui loc s'a întemeiat prin colonii Munteni Poiana-Răchițelii.

⁵⁾ I. SZABÓ, *Hunyadmegye, Erdőhátvidéke*, Hunyadm. Évk., p. 7.

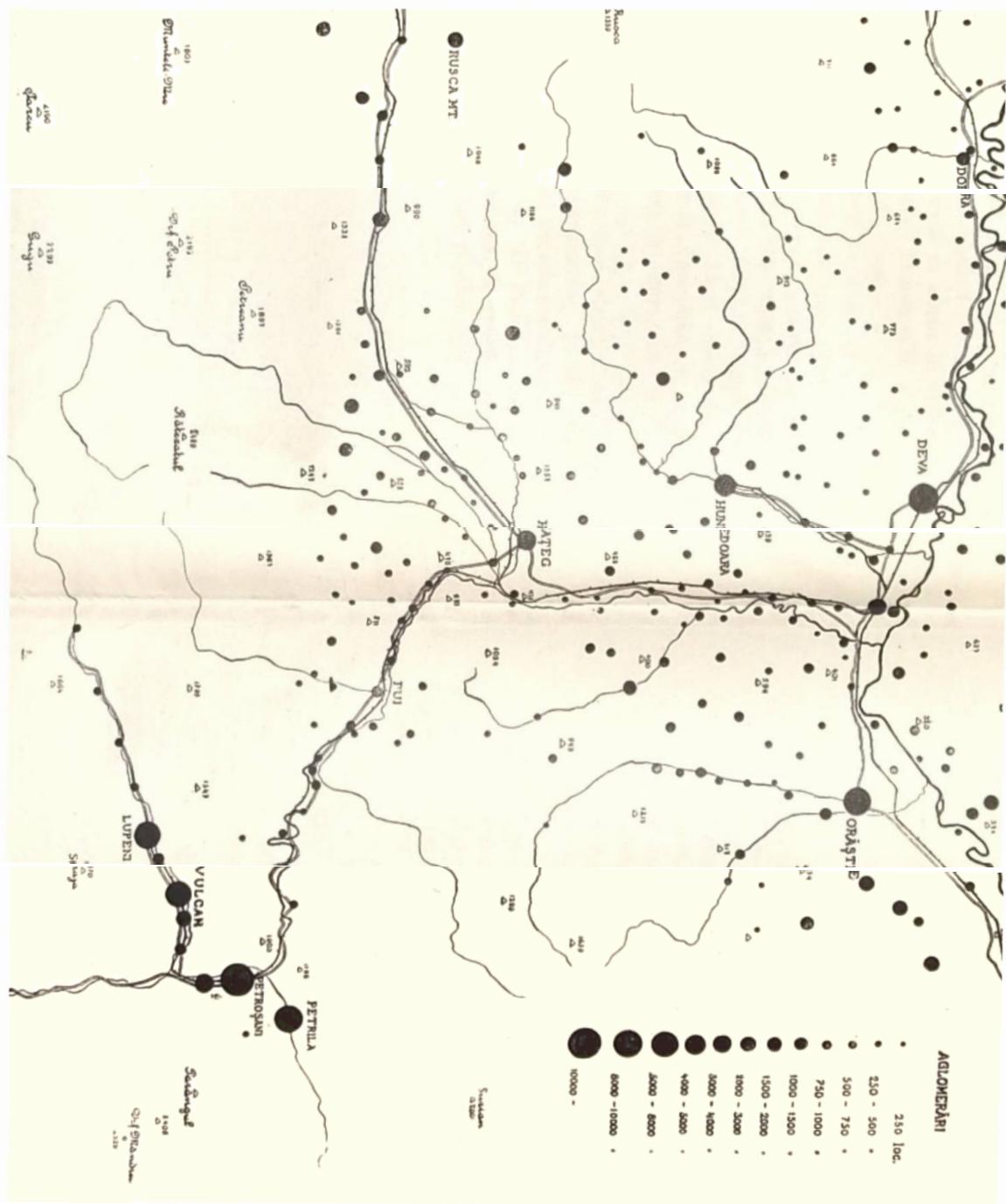
din regiunile înconjurătoare. Ei au fost aduși aici în vederea exploatarii pădurilor erariale și pentru a arde cărbuni de lemn pentru vechile topitoare de fier de la Baia de Crai, Teliuc etc., de unde vine și numirea lor de „Bocșeri”. Pentru serviciile lor ei au primit de la erariu, în afară de plată, și terenuri pentru a-și clădi locuințe, rămânând terenul și mai departe în proprietatea erariului; pentru folosință ei aveau să plătească o sumă neînsemnată (cca 40—90 bani de iugăr), numită taxă și de unde vine și numirea de „taxaliști” sau „tășcași”, cum li se zice în graiul poporului. În afară de terenul pentru locuințe au primit și păduri de la stat, pe cari și azi le au ca proprietate componența lor. După tradiție, numărul familiilor venite din Muntenia ar fi 30. Comunele în care se găsesc tășcași sunt următoarele: Runcul-Mare (96 tășcași), Poiana-Răchițălui (70 t.), Găvoșdia (85 t.), Baia-lui-Crai (60 t.), Teliucul-de-sus (60 t.), Vălar (20 t.¹⁾). Acest conspect indică numărul elementului venit mai recent și comunele în care s-a așezat. Terenurile cu tașcă, cu ocaziunea reformei agrare au fost expropriate în întregime în folosul taxaliștilor.

Astăzi Muntenii nu ne mai fac impresia unui element strein. Ei au luat în mare parte portul și obiceiurile Pădurenilor, de cari abia tipul mai brunet și numele de Munteni îi mai deosebește. Chiar și graiul a suferit mari schimbări prin amestecul cu al Pădurenior²⁾, -care cu vremea aproape l-a înlocuit, ca o doavă cât de repede se poate schimba și asimila un element izolat, care și-a pierdut orice contact cu locuitorii din ținutul de obârșie.

---

¹⁾ Comunicarea d-lui șef al Cărții Funduare din Hunedoara.

²⁾ I. POPOVICI, *Die Dialekte der Muntenii und Pădurenii im Huniader Komitat*, 1905 p. 22.

CAPITOLUL III

POPULAȚIA

DISTRIBUȚIA POPULAȚIEI. DENSITATEA. STRATIFICARE DUPĂ ZONELE DE ALTIITUDINE. CREȘTEREA ȘI DESCREȘTEREA POPULAȚIEI¹⁾.

Distribuția populației. Privind harta aglomerărilor din acest ținut (fig. 1), vedem cum teritoriul locuit este înconjurat de trei părți, pe o zonă largă, de terenuri nelocuite. Numai spre Nord, către valea Mureșului, continuă neîntrerupt suprafața presărată cu sate, dând acestui teritoriu aspectul unui golf împopulat al văii Mureșului. Părțile nelocuite constituie regiunea mai înaltă a masivelor muntoase înconjurătoare. Vedem deci că, dacă limita unităților fiziografice e alcătuită din râuri și depresiuni, hotarul unităților de grupări umane e dimpotrivă format de linia culmilor și cumpăna apelor.

In genere, se constată numărul mic al aglomerărilor mai importante. In afară de centrele miniere din valea Jiului, așezări mai însemnate sunt rare. In celealte regiuni numai Hațegul și Hunedoara sunt localități cu peste 3000 de locuitori. Restul aglomerărilor, pe care le putem numi aglomerări rurale, rar întrece limitea de 2000 locuitori (Răchitova 2170 locuitori). Comunele mai mari abia ating sau trec peste limitea de 1000 de locuitori, iar majoritatea comunelor au o populație între 300—600 locuitori.

Dacă urmărim distribuirea aglomerărilor, găsim două grupări mai concentrate: așezările din basinul Hațegului și al Petroșanilor. In restul teritoriului, aglomerările sunt distribuite aproape egal pe întreaga întindere locuită.

Dintre masivele muntoase numai Poiana-Ruscă este acoperită

¹⁾ Materialul statistic utilizat la alcătuirea acestui capitol a fost luat, în mare parte, din statistica ungără din 1910 (*Magyar Sztatistikai Közlemények* vol. 42). Statistica din 1920, alcătuită de Directoratul General al Internelor, întrebunțată numai în mod excepțional, nu a putut servi ca bază la cercetările noastre, deoarece ea ne arăta o populație secătuită de vijuile războiului și a fost făcută în condiții puțin satisfăcătoare.

aproape în întregime cu aşezări; Munții Sebeșului sunt populați numai la periferie, iar masivul Râtezatului este lipsit aproape total de aşezări stabilă¹). Motivele acestui fenomen se vor vedea când ne vom ocupa cu stratificarea populației după zonele de altitudine.

Cercetând diferențele regiuni naturale, putem constata următoarele:

Poiana-Ruscă și îndeosebi regiunea Pădurenilor se remarcă prin modul particular al distribuției populației. Un număr considerabil de aşezări mărunte sunt distribuite egal pe regiunea întreagă. Aproape toate aşezările înconjoară linia văilor și sunt aşezate pe culmi în mijlocul regiunii muntoase. Dintre văi, singură valea Cernei a atras un număr mai însemnat de aşezări, dintre cari unele, chiar considerabile în ce privește numărul populației (Lunca-Cernei-de-jos 1132 locuitori, Lunca-Cernei-de-sus 2051 loc.) Aşezările din regiunea Pădurenilor sunt caracterizate prin numărul mic al locuitorilor. Doar câteva comune au peste 500 locuitori, iar în cele mai multe numărul lor este sub 300. Nu sunt rare nici chiar comunele minuscule, cu locuitori mai puțini decât 120 (Ulm 116, Runcu-Mic 115, Vălari 109 locuitori).

Munții Sebeșului în comparație cu Poiana-Ruscă apar relativ slab populați. Înălțimile mai considerabile nu au atras o populație mai numeroasă. Comunele din partea de Nord înconjoară regiunea muntoasă și sunt aliniate aproape toate de-alungul văii Grădiștei. Puținele comune din regiunea muntoasă nu mai prezintă aglomerări concentrate ca în Poiana-Ruscă, ci sunt formate din o mulțime de mici grupări izolate, rezisrate pe o întindere considerabilă²).

În partea inferioară a văii Streiului și a Cernei satele cele mai populate nu sunt cele din luncă, ci cele din regiunea deluroasă, între ape, care sunt mai rănite, dar și mai mari. Astfel comunele din regiunea deluroasă au foarte adesea un număr de 600 locuitori, pe când cele din urmă numai rareori au mai mult de 300—400 locuitori.

Un fenomen asemănător se întâlnește și la comunele din basinul Hațegului. Localitățile mai însemnate nu sunt aşezate în centru, în regiunea de terase, ci la periferie, în zona de contact a regiunii muntoase cu regiunea cu caracter doșes a teraselor. Astfel la poalele Râtezatului găsim un șir întreg de comune, bine populate, în care numărul locuitorilor trece peste 1000 (Grădiștea 1043, Clopotiva 1587, Râul-de-Mori 1086, Sălașul-de-sus 1153 locuitori). Acest fapt se explică prin

¹) Pe întreg cuprinsul Ratezatului numai un singur sat se găsește (Dealul-Babii, 750 m) și acesta, după tradiție, de dată mai recentă.

²) Așezările izolate și rezisrate în zona dincolo de Râul de Nord sunt menționate și de Sawicki o. c., p. 152.

împrejurarea că locuitorii acestor comune au puțină să profite de avantajile ambelor regiuni. Acesta, de altfel, e un fenomen general asupra căruia vom reveni când vom vorbi și despre ocupațiunea locuitorilor. Tot pe aceeași linie se constată și un alt fenomen remarcabil. Așezările se opresc brusc pe o întindere mai considerabilă în fața acestui masiv. Avem deci, la acest, loc o salie nu numai în sens geologic, ci și antropogeografic. Dincolo de această linie nu se găsește nici o așezare stabilă în interiorul masivului. Așezările nu intră nici în văile adânci, nici nu se urcă pe culmile înguste, care coboară în linii paralele înspre Nord¹⁾). Chiar și viața pastorală este mult mai redusă pe acest versant ca în celelalte părți ale Rătezatului.

Valea Jiului formează o regiune aparte. Toate localitățile sunt înșirate de-alungul celor două Jiuri. Masivele muntoase înconjurătoare sunt lipsite de așezări statornice, făcând ca așezările din valea Jiului să apară ca o grupare izolată de toate părțile, având o singură continuitate înspre Nord cu basinul Hațegului, peste cumpăna dela Merișor. Patru centre, fiecare cu peste 7000 de locuitori (Petroșani 12.183, Petrița 9.260, Lupeni 8.029, Vulcan 7.180 locuitori), formate toate mai recent, mulțumită zăcămintelor de cărbuni, sunt aglomerările cele mai de seamă, nu numai ale acestui basin, dar și ale întregului ținut care face obiectul cercetărilor noastre.

Densitatea populației a fost calculată pe regiuni naturale, spre a arăta mai evident influențele mediului asupra distribuției populației. Această metodă ni s-a părut cu atât mai potrivită cu cât regiunile naturale ale ținutului nostru întreg se desprind clar, nu numai prin caracterul lor fizic, economic, dar și prin felul de distribuție a populației²⁾.

Privind harta schematică a densității (fig. 2) putem distinge două

¹⁾ Cf. Em. de Martonne, Lecțurile Inst. de Geogr. al Univ. din Cluj, I, p. 180.

²⁾ La împărțirea regiunilor, am căutat să creăm, după puțină, unități cu aceleași condiții morfologice, economice și de populație. Astfel regiunea de lăsuță dintre valea Cernei și valea Streiului a fost despărțită de regiunea mai înaltă cu alte caractere a Poienei-Ruscaj (înaltul Pădurenilor) și atașată regiunei văilor cu care are mai multe trăsături comune, de pildă în felul așezărilor și ocupațiunea locuitorilor. Am crescut necesar să facem deosebire între regiunile locuite și nelocuite. La delimitarea acestora ne-am călăuzit de principiul să cuprindem în zona locuită numai regiunile stabil locuite împreună cu terenele cultivate. Din zona de păduri au fost înglobate în terenul locuit numai părțile din preajma comunelor, rărite foarte des cu poiene de fânețe. Ca terene nelocuite au fost considerate zona pădurilor și regiunea pășunilor alpine.

regiuni care au densitatea cea mai intensă; una la Nord, valea Mureșului, iar cealaltă la Sud, basinul dela Petroșani, având maximul de densitate cu 127 locuitori pe Km^2 . Zone de minim avem la cele două flancuri, în cele două regiuni muntoase locuite: Poiana-Ruscă și Munții Sebeșului, în acești din urmă cu minimul de densitate 15 locuitori pe Km^2 . Suprafața cea mai întinsă, ocupând chiar partea de mijloc a teritorului ne dă o densitate egală, între 79—72 de locuitori pe Km^2 . E regiunea ocupată de basinul Hațegului, regiunea inferioară a văii Stre-

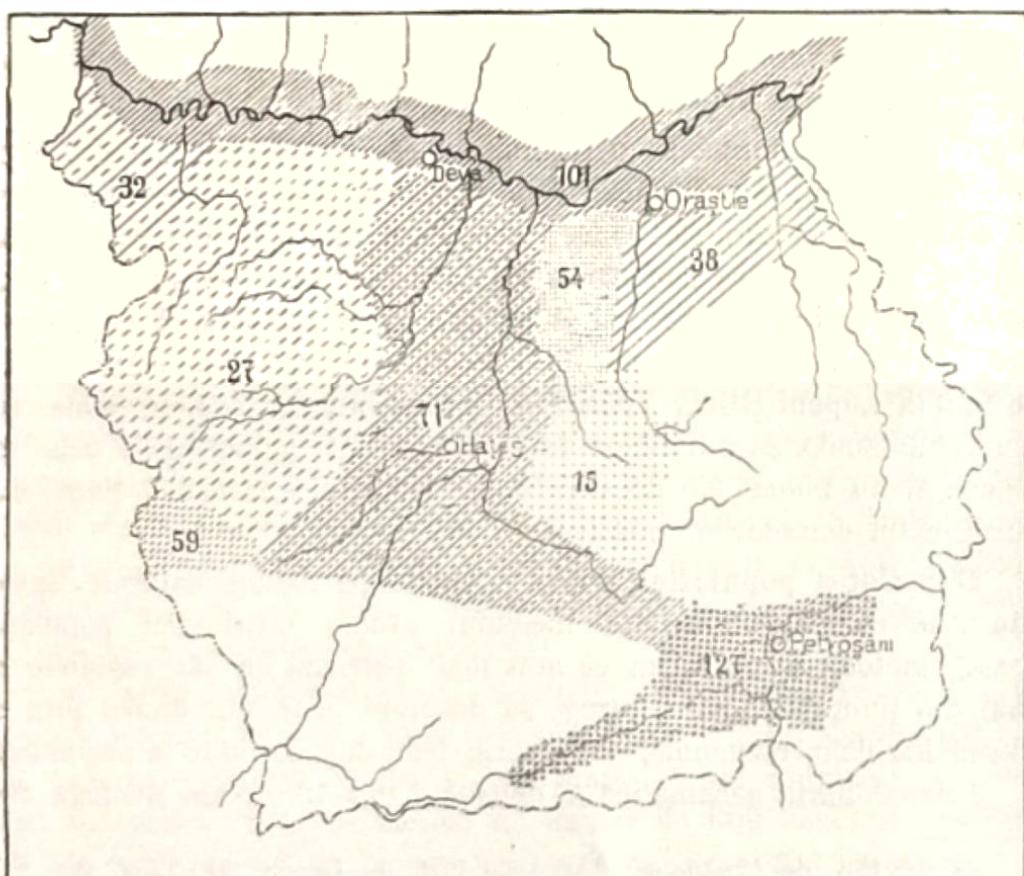

Fig. 2. Harta densității populației (cifrele arată numărul locuitorilor pe Km^2).

iului și a Cernei, împreună cu regiunea deluroasă dintre aceste două ape.

Înspite Sud și Sud-Est, regiunea locuită este înconjurată de mari întinderi lipite aproape total de o populație stabilă (Râtezatul și părțile cele mai înalte ale Munților Sebeșului). Valea Jiului intră în acest ținut ca un golf. Contrastul între aceste două regiuni este cu atât mai mare, cu cât acest basin prezintă maximul de densitate. Densitatea acestui basin, după cum a mai fost relevat în capitolul anterior, este de o dată mai recentă și e în strâns raport cu dezvoltarea centralor mi-

niere. Populația este în realitate foarte inegal distribuită. Majoritatea populației este aglomerată în cele patru centre miniere (cf. harta aglomerărilor), iar restul teritoriului prezintă o densitate mult mai inferioară decât densitatea generală a întregului basin.

La fel se explică și densitatea mai intensă a văii Mureșului (101 locuitori pe Km^2) în a cărei motivare nu vom intra, deoarece această regiune nu aparține teritoriului cercetat de noi și ne servește numai ca termen de comparație pentru regiunile limitrofe.

Densitatea relativ destul de mare din basinul Hațegului, valea inferioară a Streiului și a Cernei, împreună cu regiunea deluroasă cuprinsă între aceste văi, este datorită faptului că aceste regiuni cuprind partea cea mai cultivată și mai fertilă a ținutului. Uniformitatea densității din această regiune (72 de locuitori pe Km^2 pentru valea inferioară a Cernei și a regiunii deluroase, și 70 locuitori pe Km^2 pentru valea inferioară a Streiului și basinul Hațegului) se explică prin asemănarea condițiilor fizice și economice ale acestor regiuni. Partea deluroasă din dreapta Streiului prezintă o densitate inferioară regiunei deluroase din stânga acestui râu (54 de locuitori pe Km^2 față de 72 pe aceeași întindere).

Dintre ținuturile muntoase, cea mai deasă populație o are Poiana-Ruscă (27 pe Km^2), o regiune relativ suprapopulată în raport cu întinderea mică a terenului cultivabil de o calitate inferioară și mare răspândire a suprafețelor împădurite.

Părțile locuite din Munții Sebeșului, aparținătoare acestui ținut, ne dau o densitate mult mai inferioară. Numărul locuitorilor pe un Km^2 nu trece peste 15. Acest fapt se explică atât prin altitudinea mai considerabilă a acestui masiv față de cel dințaiu cât și prin felul de trai al locuitorilor, cari se ocupă cu cultura fânțelor și astfel au nevoie de suprafețe mai întinse decât populația de pe Poiana-Ruscă, a căror ocupație este în mare parte agricultură.

Distribuția populației după altitudine. Poate nicăieri nu se poate arăta într'un mod atât de evident influența reliefului asupra distribuției populației ca atunci când vom urmări această problemă după zonele de altitudine. Teritoriul, atât de variat în regiuni naturale, pare a fi potrivit pentru demonstrarea acestui fapt.

O privire din acest punct de vedere asupra tabloului sălăturat ne permite să facem constatări interesante.

Întinderea cea mai joasă, locuită, este valea inferioară a Streiului și a Cernei cu regiunea de coline. Această regiune este în întregime

Altitudinea în m	Valea Inf. a Cer- bului și a Streiului cu regiunea de coline		Basinul Hațegului	Valea Jiului	Munții Schiobu- lui (numai par- tia de Vest)	Poiana-Rus- căi (partea de E. Padureni)	Regiunea întreagă	
	Nr. loc.	Nr. loc.					Nr. loc.	%
1000—1100						218	218	0·15
900—1000					1201	875	2076	1·45
800—900					154	4494	4648	3·24
700—800				2487	393	3697	6577	4·56
600—700			2874	31237	393	3247	37751	26·35
500—600			7203	5681	553	1801	15238	10·63
400—500	1117		12241		605	5088	19051	13·29
300—400	12615		12372			4103	29090	20·31
200—300	26865					814	27679	19·33
100—200	906						906	0·63
Nr. locuito- rilor din fie- care re- giune :	41503	34690	39405	3299	24337	143234		

populată, având o altitudine între 200—500 m cu maximul de populație (41.503 locuitori) din întregul ținut.

Zona cea mai populată după altitudine este cea cuprinsă între isohipsele 600—700 m având 26·35% din totalitatea populației. Numărul însemnat al locuitorilor la această altitudine se datorează aportului numeric dat de locuitorii celor patru centre miniere din valea Jiului care cad în această zonă. O altă zonă bine populată este și cea dintre isohipsele 300—400 m (cu 20·31%) care cuprinde partea cea mai însemnată din basinul Hațegului și valea inferioară a Streiului.

Zona cea mai înaltă locuită se găsește în Poiana-Ruscăi (între 1000—1100 m). Poiana-Ruscăi ne dă nu numai zona cea mai înaltă, locuită, dar și scara cea mai înălță de zone locuite între 300—1100 m.

Alte constatări interesante se pot face și dacă urmărim zonele cele

mai populate după regiuni. În ținuturile de șes (valea inferioară a Streiului și a Cernei, basinul Hațegului) zonele cele mai locuite sunt cele inferioare, iar în regiunile muntoase (Munții Sebeșului și Poiana-Ruscăi) cele superioare. Poiana-Ruscăi ne dă chiar două zone cu un maximum de populație la diferite altitudini, cea mai inferioară între 400—500 m și cea superioară între 8—900 m. Acest fapt se explică prin influența reliefului asupra aşezărilor. În cele două regiuni muntoase locuite, populația preferă regiunea culmilor netede, față de văile adânci cu pante repezi și împădurite. Îndeosebi tipică este în această privință regiunea Pădurenilor, unde 61% din populația regiunei trăește deasupra isohipsei 600 și 29 sate sunt aşezate pe culme față de numărul 16 al satelor din regiunea văilor. Tot în Poiana-Ruscăi se află și iocalitatea cea mai înaltă a regiunei, Vadu-Dobrii, (1000—1100 m) cu 218 locuitori. Localitatea cea mai înaltă din Munții Sebeșului este comuna Lunca (900—1000 m) cu 1201 locuitori.

Creșterea și descreșterea populației. Dacă urmărim această problemă după regiuni naturale, prima și cea mai izbitoare constatare pe care o putem face este marea deosebire între basinul Hațegului și basinul dela Petroșani (fig. 3). Basinul Hațegului care a fost regiunea cea mai populată în trecut și care și azi formează miezul acestei regiuni, arată o creștere nelinseană de 9 la 100, față de enormă creștere de 338 la 100 a basinului dela Petroșani¹⁾). Chiar și valea inferioară a Streiului și părțile apartinătoare acestei regiuni din valea Bistrei arată o creștere mult superioară creșterii basinului dela Hațeg, prima având o creștere de 15 la 100, iar a doua 45 la 100.

În regiunea Poienei-Ruscăi se constată o mare deosebire între partea de Nord (regiunea de Nord a Pădurenilor) care arată o creștere mult inferioară cu 20 la 100, față de creșterea populației din părțile sudice (regiunea superioară a văii Cernei) cu o creștere de 65 la 100.

Regiunea cea mai nefavorizată în această privință este regiunea deluroasă între valea inferioară a Streiului și valea Grădiștei, care este în descreștere cu 6 la 100.

Creșterea neobișnuită a populației din valea Jiului se explică ușor în legătură cu dezvoltarea celor patru centre miniere din acel și-

¹⁾ Aceste constatări s-au făcut în baza acelorași statistici menționate mai înainte și cuprind perioada dela 1869—1910. Recensăminte anterioare (1786, 1838—39) n'au fost utilizate, fie pentru că ele au avut în vedere alte împărțiri administrative decât cele de azi, fie că nu sunt rezultatul unui recensămînt serios, ci s'au făcut în baza unei evaluări aproximative și deci nu pot fi considerate ca izvoare sigure. (Cf. J. Hintz, Volkszählungen in Siebenbürgen. Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde, Vol. III. (1948) p.45—62).

nut. Dela intensificarea exploatarilor la Petroșani și Petrila în anii 1869, iar la Lupeni și Vulcan după 1890 aceste patru centre miniere au crescut în proporții adevărat americane. Astfel comuna Lupeni, care încă la 1890 număra numai 864 locuitori, la 1920 avea 13,752 loc. Satele vechi, pastorale, din care s-au dezvoltat aceste aşezări, au dispărut. Locuitorii au fost absorbiți de noile elemente, cu excepția celor

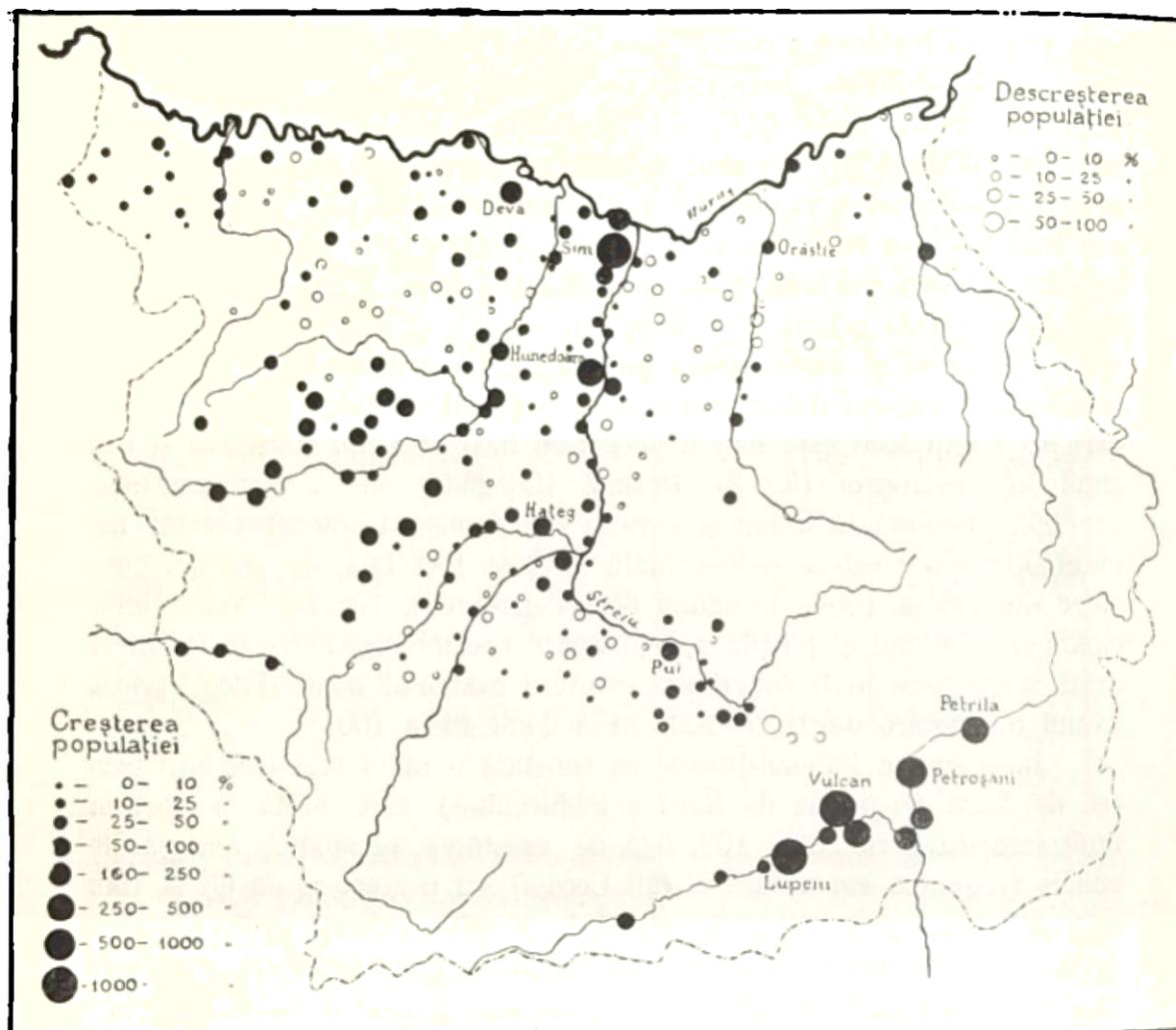

Fig. 8. Harta creșterei și descreșterei populației.

câteva cătune dela periferie. Populația o formează în majoritate elementele străine venite mai târziu, mai mult din alte regiuni îndepărtate decât din satele din împrejurime, a căror populație, deși se angajază bucuros la lucru, nu-și părăsește de tot comuna natală. Față de această creștere desproporțională a centrelor miniere, comunele pastorale ale basinului își păstrează aceeași creștere cumpărată și sănătoasă

a comunelor de munte. Recensămintele ne permit să urmărim din 10 în 10 ani această creștere, timp de jumătate de veac. Tabloul următor arată creșterea celor patru centre miniere.

Anul	1869	1880	1890	1900	1910	1920.
Petrila	2487	3226	3471	4497	9260	10639.
Petroșani	1728	2906	3774	7752	12183	14465.
Vulcan	623	600	726	1490	7180	10400.
Lupeni	562	720	864	4761	8028	13752.

Aceleași motive au pricinuit o creștere a populației din valea inferioară a Streiului, deși în proporții mult mai reduse. Însă de sporul natural, creșterea a fost influențată de uzinele dela Călan și Simeria. Îndeosebi localitatea din urmă a luat proporțiile unui centru, a cărui creștere rivalizează cu a celorlror miniere din valea Jiului. Influența acestui centru este evidentă îndeosebi asupra populației din satele vecine al căror număr s'a dublat și triplat dela înălțarea acestei localități.

În schimb, nu se justifică prin nimic slabă creștere a populației din basinul Hațegului, cu atât mai mult că aceasta este partea cea mai fertilă a regiunii. Cele mai multe din comunele acestui ținut sunt în continuă descreștere. Nu fac excepție nici chiar comunele din regiunea de contact, remarcate în capitolele anterioare ca cele mai bogate și populate cum sunt : Grădiștea, Clopotiva și Sălașul-de-sus.

Contrastul între creșterea populației din regiunea de Sud a Poenei-Rusceli față de sporul mai slab al regiunii de Nord, se explică în parte prin prezența minelor dela Ghelari și exploatarilor forestiere din acea regiune. În această parte însă trebuie să presupunem și o creștere naturală (prin naștere) a populației. De altfel la capitolul despre densitate s'a relevat faptul că Pădurenii, în raport cu sărăcia solului, ocupă o regiune relativ suprapopulată și deci nu va putea suporta o sporire mai considerabilă nici din acest punct de vedere.

Nu avem însă nici o indicație pentru a ne explica descreșterea populației în regiunea deluroasă dintre valea inferioară a Streiului și valea Grădiștei. E foarte probabil că aici, pe lângă numărul redus al nașterilor, a contribuit și o emigrare spre centrele miniere din apropiere.

Față de creșterea neobișnuită a celorlror industriale, orașele istorice Hațegul și Hunedoara prezintă o creștere neînsemnată. În Hunedoara nici chiar prezența topitoarelor de fier nu se prea resimte în această privință. E adevărat că într'o jumătate de veac populația acestor orașe s'a dublat, această creștere însă este neînsemnată și nu se

poate compara cu creșterea centrelor industriale. Ea nu întrece nici chiar cifra de creștere a aglomerărilor rurale în creștere din acest ținut. O interesantă paralelă se poate face în această privință între Deva și Simeria.

Deva e tipul orașului istoric, favorizat în trecut de situația lui deosebită. Poziția și numele sunt dovada unei considerabile vechimi. Orașul era așezat în direcția drumului care ducea din Ardeal spre Ungaria, nu departe de vechea frontieră a Ardealului deservit și de o altă cale, care duce spre Sud, pe valea Streiului spre Bărăgan și Oltenia. Nu departe, valea Mureșului se strâmtează, ca apoi de aci să se largescă pe o lungime considerabilă. Locul a fost determinat în parte și de dealul deasupra orașului, pe care se văd azi ruinele unei cetăți; loc potrivit de apărare și de unde se putea stăpâni valea. Acest deal a fost locuit din timpuri preistorice.

Cu totul alte considerații au determinat, la întâlnirea celor două linii ferate Arad-Teiuș și Simeria-Petroșani, formarea unei puternice aglomerații de dată mai recentă. Pe locul unde se află azi colonia Simeria, la 1869 era un mic sat numai cu 234 locuitori, din care s'a format aglomerarea de azi cu peste 3000 locuitori. În tot cazul, în acest loc este pe cale să se formeze o însemnată aglomerare care, cu poziția sa centrală, va avea un însemnat rol în viitor. Față de Deva istorică, orașul trecutului, Simeria este o formațiune a prezentului și un oraș al viitorului.

În genere se constată o descreștere a populației rurale, iar populația se aglomerează în centrele miniere industriale și nu e greu de prevăzut că contrastul între aceste aglomerări va fi tot mai mare. Basinul Hațegului, care avea preponderanță în trecut, pierde mereu, pe când basinul dela Petroșani, mulțumită resurselor sale miniere, câștigă tot mai mult în importanță, nu numai în privința economică, dar și în ce privește numărul populației. Harta creșterii și a descreșterii populației ne dă nu numai indicații interesante în această privință, dar ne permite să întrevădem care va fi în viitor situația populației din acest ținut.

CAPITOLUL IV

OCUPAȚIUNEA LOCUITORILOR ȘI MIȘCĂRI DE POPULAȚIE

In capitolul geografic s'a arătat deosebirea pe care o face poporul între populația agricolă „Țăreni” și populația pastorală, „Mărgineni”. Aceste numiri populare sunt expresia celor două ocupări principale ale populației, agricultura și păstoritul. Deși diferența corespunde în mare parte realității, populația nu se poate împărți numai în aceste două categorii. Precum variază regiunea în privința reliefului, tot astfel diferă și ocupăriile, oferind cele mai deosebite forme de transiție dela populația curat agricolă până la cea curat pastorală.

Populația curat agricolă se găsește în basinul Hațegului, valea inferioară a Streiului, a Cernei precum și în regiunile deluroase dintre aceste ape. Populația din regiunea Pădurenilor, deși se ocupă, într-o însemnată măsură, cu creșterea vitelor, este totodată și agricolă. Numai printr'o combinare a acestor două feluri de ocupări, își poate ea asigura un minim de traiu în regiunile sale mai puțin favorizate. Mai clar se pot distinge regiunile cu o viață curat pastorală, cum este: basinul dela Petroșani, comunele de pe cumpăna dela Merișor (Petros, Grivadia, Merișor, Bănița) și Munții Sebeșului (Luncani, Fizești și Feger).

În privința ocupăriilor se pot distinge deci trei regiuni diferite:

- a) regiunea mai mult agricolă din basinul Hațegului și valea Streiului,
- b) „ agricolă-pastorală a Pădurenilor și
- c) „ pastorală a Mărginenilor (M. Sebeșului) și a Jienilor (basinul dela Petroșani).

Regiunea agricolă. Regiunea mai mult agricolă din basinul Hațegului și Valea Streiului este o regiune fertilă și bine cultivată. Oriunde privim până departe înspre poalele munților, vedem numai câmpii întinse cu semănături. Aceste ținuturi fac hotărît impresia unei regiuni cu adevărat agricole. Cu toate acestea populația curat agricolă se găsește numai în re-

giunea din basinul Hațegului, valea inferioară a Streiului și a Cernei. Nici chiar în aceste părți, agricultura nu este singura ocupație a locuitorilor; alături de agricultură, populația se mai ocupă și cu creșterea vitelor, care căștigă teren pe măsură ce părăsim regiunea centrală și ne apropiem de regiunea muntoasă. Populația comunelor dela periferie, din zona de contact a regiunii muntoase cu regiunee de șes este agricolă și pastorală. Aceste comune au câmpii întinse cu arături în spate regiunea de șes și fânețe bogate pe versantele apropiate, care le permit ținerea unui stoc mai însemnat de vite decât al populației din regiunea centrală. În capitolul despre populație s'a arătat că aceste comune sunt dintre cele mai bogate și bine populate, (exemple: Boșorod, Vălcelele-Bune și Rele, Clopotiva, Răchitova).

Spre a demonstra deosebirea ce există între comunele curat agricole și cele mai mult pastorale, dela periferie, dâm mai jos datele principale referitoare la terenurile cultivate, produsele agricole și numărul vitelor a două sate reprezentative, alături de aceleași date ale unei comune din regiunea Pădurenilor (Alun) și regiunea pastorală din basinul dela Petroșani (Petrila).

	Totești	Clopotiva	Alun	Petrila.
<i>Jugăre:</i>				
Teritoriul comunei . . . 1.	31	20.372	1.930	40.727
Pământ arător	820	1.004	582	341
Grădini și vii	30	150	26	134
Pășune	1	6.802	371	7.091
Fânețe	245	1.180	739	6.943
Păduri	—	9.917	157	25.769
Teritoriu necultivat. . .	35	1.319	55	529
<i>Din pământul arător, jugăre :</i>				
Grâu	300	20	420	—
Porumb	100	480	—	300
Secară	200	450	—	—
Orz	20	—	—	—
Ovăs	150	20	102	—
Cartofii	50	15	60	41
<i>Capete:</i>				
Cai	20	132	5	445
Boi	30	447	130	81
Vaci	120	792	75	1.900
Oi	20	4.928	2.300	9.354
Porci	40	215	180	589

Comparând coloana comunei Totești cu a comunei Clopotiva, vedem că, pe când în comunele din regiunea centrală trei sferturi din terenul comunei îl formează pământul arător, în satele din regiunea marginală, proporția pământului arător față de teritoriul comunei se reduce, în schimb pășunea ocupă locul de frunte alături de fânețe. Îar dacă comparăm și cifrele, care arată și ce se produce pe pământul arător, vedem că în comunele ugricole din regiunea centrală produsele principale sunt grâu și secara, pe când în regiunile dela periferie, porumbul este favorizat alături de secără. Numărul redus al vitelor din comuna Totești arată că ne aflăm într-o regiune curat agricolă. În schimb numărul considerabil al vitelor mari și mici și îndeosebi al oilor din comuna Clopotiva, alături de suprafața considerabilă de teren arabil, arată o populație semi-agricolă și semi-pastorală.

Regiunile agricole și îndeosebi basinul Hațegului, în afară de cultura cerealelor se remarcă printr-o intensă cultură de pomărit. Cum întrăm în acest ținut, fie dinspre valea Streiului peste Dealul viilor, deasupra Hațegului, fie dinspre valea Bistrei, peste trecătoarea dela Poarta de fier, ne surprinde mulțimea grădinilor cu poame. Întreaga jumătate de Nord a acestui basin este presărată cu „pomet”, cum i-se zice în graiul popular. Locul principal îl ocupă soiuri alese de meri (Ionathan, Batul) și pruni, aceștia de o calitate mai slabă. Grădinile cu poame formează un însemnat izvor de căstig pentru populația regiunii¹⁾.

Clină ținutului este foarte priințioasă și viilor, care au acoperit odinioară pe întinderi mari cele două versante ale văii Streiului. Astfel, vinul dela Ocoliș avea reputație în veacul al XVIII-lea²⁾. Filoxera a făcut ca în cele mai multe părți să dispară viile, fără să fie resădite. Astăzi în multe locuri, numai în toponimie se mai păstrează numirea lor³⁾.

Pe măsură ce viile dispăreau, grădinile cu pomi căstigau teren, astfel că azi, în locul viilor se găsesc adesea mari grădini pline cu pruni cari dau o recoltă de slabă calitate, dar foarte abundentă în anii mănoși. Si cum acești pomi nu cer atâtă îngrijire, nu e de mirare că țăraniii au înlocuit viile cu livezi de pruni. În locul vinului, azi, se bea mai mult viuarsul (țuica), care se produce în cantități însemnate, pentru care motiv acest ținut a căștigat numele de Țară a viuarsului.

Regiunea agricolă pastorală a Pădurenilor. Un interesant exemplu de adaptare la mediu în privința ocupației ne arată regiunea Pădu-

¹⁾ Suprafața grădinilor cu poame este de 760 Ha în plasa Hațegului și 81'71 Ha în plasa Pui. Export se face înspre Ungaria, Austria, Cehoslovacia și Germania.

²⁾ Cf. Benkő, Hunyadmegyei Évk. X. p. 65.

³⁾ Azi se mai găsesc vii în comunele Măceu 8 Ha, Hațeg 5 Ha, Berthelot (Făldidin) 6'6 Ha, Băiești 14'88 Ha.

renilor. Condițiunile geografice și de populare ale acestei regiuni ne sunt cunoscute din capitolele anterioare. Așezările omenești înconjoară văile adânci și împădurite și sunt situate în mare parte pe culmile lungi și netede, care coboară din regiunea centrală și Poienei-Ruscăi spre valea Streiului și a Mureșului. Suprafața acestor culmi este acoperită cu un sol sărac și ingrat care, numai în urma unei munci încordate și stăruitoare, abia asigură un traiu modest populației cu cerințe foarte reduse. Mulțumită acestor condiții speciale, s'a dezvoltat aici un tip deosebit de cultură, proprie acestei regiuni.

Primul fapt, care ne surprinde și care este un rezultat al condițiunilor speciale de relief, este inversiunea zonelor de vegetație și culturi. Pe când în regiunea văilor, mergând din vale spre părțile mai înalte, zonele de culturi și vegetație se succed în modul următor: comuna, hotarul cu arături, fânețele și în urmă zona de păduri, cu pășunea alpină; aici succesiunea este inversă: în vale trecem prin zona de păduri, apoi întâlnim fânețele și arăturile și în urmă, pe culme, comuna.

Un alt fapt care ne surprinde, este de a găsi în această regiune muntoașă o viață agricolă. Căci, după toate împrejurările, într-o regiune deasupra zonei de păduri, la o altitudine între 600—1000 m (partea locuită și cultivată a culmilor) ne-am așteptă să predomină cultura fânețelor, cum se întâlnește în părțile chiar mai joase ale munților Sebeșului și în valea Jiului. Motivele dezvoltării vieței agricole trebuie să căutăm în faptul că aceste culmi prezintă o suprafață netedă mult mai întinsă decât în celelalte regiuni muntoase și la o altitudine care permite înălțarea culturii cerealelor. Zona cerealelor în această regiune nu trece peste altitudinea de 900 m. Comunele cele mai înalte, ambele de origine mai recentă, situate la o altitudine între 800—1100 m, Poiana-Râchișelii și Vadu-Dobrii, cad în zona fânețelor. Cerealele cultivate sunt: grâul de primăvară, ovăsul, secara și orzul. Porumbul se arată foarte recalcitrant față de acest sol sărac și lipsit de umezeală¹⁾. El se cultivă numai în comunele din regiunea văilor umede, sau în comunele a căror altitudine nu trece peste 700 m, însă aci recolta e slabă.

Economia specială a acestei regiuni se indică chiar prin aspectele ei. Culmile netede și rotunjite sunt acoperite de mici suprafețe etajate în terase. Liniile formate de marginea teraselor sunt atât de evidente și de o regularitate așa de mare, încât te face să crezi, că privești o hartă cu curbe de nivel în natură (pl. XIV).

Comuna ocupă de obicei partea cea mai înaltă, iar în jurul ei,

¹⁾ Cf. coloana comunei Alun.

cât ține suprafața netedă a culmilor, se întinde hotarul cu arături și fânețe până la locul unde panta, din ce în ce mai repede, oprește întinderea suprafeței cultivate. Aici începe zona cu fânețe și păduri, care ocupă pantele repezi ale văilor.

Economia este caracterizată prin o strânsă asociere a agriculturii cu creșterea vitelor. Lucrul pământului reclamă un număr mai mare de vite decât în comunele din regiunea văilor, iar solul sărac o cantitate considerabilă de îngrășământ animal. Caracterul agricol predomină însă; aceasta ne-o dovedesc nu numai câmpurile cu cereale, ci și forma adunată a satelor, caracteristică numai așezărilor din regiunile cu o populație agricolă.

Sistemul de economie al regiunei este cel rotativ. Partea cultivată din hotarul fiecărei comune este împărțită în două: țarină și izlaz, despărțite printr-un gard numit „gard de țarină”. Din cele două părți, una servește de câmp cu semănături, iar cealaltă ca pășune, schimbându-se alternativ în fiecare an. În unele comune se cultivă numai jumătate și din pământul arător și din fânețe, iar restul servește ca pășune în timpul verii. Alternarea se face în acest caz numai la doi ani. De aci urmează că fiecare țăran trebuie să aibă în ambele părți pământ pentru a face alternarea de semănături și fânețe. Aceasta se face nu numai ca solul să se odihnească prin schimbul de culturi, ci spre a-l gunoi prin turmele care pasc în partea de hotar destinată pășunei.

Cu toate acestea pământul sărac abia asigură un minim de mijloace de trai. Se resimte indeosebi lipsa porumbului în comunele din regiunea culmilor, mălaiul fiind și aci hrana principală a locuitorilor. Adesea și auzim zicând că ar fi mulțumiți cu toată sărăcia lor, dacă pământul ar îngădui și porumb. Spre a acoperi această lipsă, cei mai mulți dintre Pădureni au mici proprietăți de căte 1—3 iugăre în regiunea văilor (Murăș, Cerna, Streiu) sau iau pământ în arândă, pe care cultivă cantitatea de porumb necesară pentru existența familiei.

Pentru a-și câștiga hrana necesară, locuitorii părăsesc în masă comunele în timpul primăverii și verii spre a-și căuta la „țardă” painea lor. Această emigrare sezonala ia uneori proporții considerabile. Numărul celor care părăsesc comuna ajunge până la 30—40% din cifra totală a populației. Din unele comune, aproape toți bărbații împreună cu familiile lor, precum și băiețandrii trecuți de 15—16 ani pornesc înspre regiunea văilor. Acasă rămân numai copiii și bătrânenii pentru paza avutului și a vitelor. Populația face această mișcare în fiecare an de trei ori. Primăvara (în Maiu) la săpat, vara la seceriș și toamna la culesul porumbului. Această pendulație le este posibilă pentru motivul că, în regiunea lor, mai în-

naltă decât a văilor, atât săpatul cât și secerișul se fac cu o lună mai târziu decât în regiunea văilor (secerișul în regiunea Pădurenilor începe abia la 15 August). Natura care i-a lipsit prin solul sărac de hrană suficientă, îi recompensează pe această cale, dându-le posibilitatea să secrete de două ori pe an, în lunaie, în regiunea văilor, și în August în regiunea proprie. Pentru munca lor din regiunea văilor, Pădurenii nu primesc bani ca răsplătită, ci lucrează, după un termen al lor atât de expresiv: „în pâne”, adică pentru o parte din recolta pământului lucrat. În timpul verii grupurile de Pădureni, care se reîntorc dela țară, venind acasă cu povara grea de „pâne” în spate, formează o prietenie obișnuită în aceste regiuni.

Chiar în timpul iernii, populația e nevoită să-și părăsească temporar așezările. Pe când vara femeile sunt acelea care-și părăsesc pe câteva lăuntruri, bărbații rămânând acasă, la coasă, în timpul iernii, populația bărbătească este aceea care pleacă în grupuri. Ei se angajează ca teleori de lemn în exploatariile de păduri din apropierea sau chiar și în regiuni mai îndepărtate, unii ajung până în Bănat și Muntenia, mergând „la stânjini”, după expresia locului. Acolo stau toată iarna (Noemvrie-Februarie) când se reîntorc cu micul căștig la velelelor lor. În această mișcare este atrasă întreaga populație mai săracă din regiunea Poienei-Ruscăi, chiar și cea din regiunea Lunca-Cernei-Răchitova. Unii, și mai ales cei din regiunea fânețelor (Vadu-Dobrii, Poiana-Răchițelii), își părăsesc comună aproape pentru întreg anul.

Regiunea pastorală. Viața pastorală este mai desvoltată la populația din valea Jiului și la cea din munții Sebeșului, primii numiți în graiul popular „Jieni”, ceilalți „Mărgineni”, și unii și alții prin excelență crescători de vite.

Calătorind din basinul Hațegului spre basinul dela Petroșani, cum intrăm în trecătoarea dela Merișor, putem observa chiar dela fereastra vagonului deosebirea de aspect dintre regiunile pastorale și cele agricole. În locul satelor adunate, pe care le întâlnim dealungul drumului, când trecem prin valea Streiului și basinul Hațegului, aici vedem numai case răslețe, înconjurate de vaste întinderi de fânațe (pl. XV și XXI). În locul câmpilor de culturi de cereale ale satului din regiunea agricolă, aici predomină cultura fânețelor și viața pastorală.

Viața pastorală reclamă un teren mult mai vast și o adaptare la mediu mult mai pronunțată decât economia populației agricole, mărginită la cadrul restrâns al hotărului comunei. Comparând datele comunelor tip, arătate mai înainte, comuna pastorală Petrila se remarcă prin

vastul teritoriu de 40.727 iugăre, față de cele 1131 ale comunei agricole Totești și cele 1980 ale comunei Alun din regiunea Pădurenilor. În această privință, ea se poate compara numai cu hotarul comunei Clopotiva, care și ea e în mare parte comună pastorală. Celelalte date sunt tot atât de instructive. Din acest teritoriu vast abia 341 iugăre sunt pământ arător, iar restul păduri și, ce e mai caracteristic pentru comunele pastorale, 7091 iugăre pășune și 6943 iugăre fânețe pentru cele 1900 vaci și considerabilul număr de 9354 oi.

Fânețe și pășuni, un însemnat stoc de vite și mai ales de oi, îată ce caracterizează economia populației pastorale. Cultura lor agricolă se reduce la cultivarea unui mic petec de pământ, situat de obicei în apropierea caselor, semănat cu porumb și cartofi. Bogăți în resurse de origine animală, dar lipsiți de produse agricole, populația pastorală este nevoită să recurgă la produsele agricole ale „Țărenilor”.

Mai există și o altă deosebire esențială între economia satelor agricole care, având împărțirea hotarului în pământ arător, pășune și fânețe, formează în întregime o unitate economică, pe când în satele pastorale, cu așezările lor răslețe, familiile având toată proprietatea în jurul casei, fiecare gospodărie formează o unitate economică aparte.

Fenomenul economic, cel mai însemnat al acestor regiuni, îl constituie viața pastorală. Cum însă viața pastorală nu se restrângе numai asupra regiunilor curat pastorale, ci, după cum a mai fost relevat, chiar și populația agricolă se ocupă, în oarecare măsură, cu creșterea vitelor, în acest loc ne vom ocupa cu viața pastorală de pretutindeni¹⁾.

Păstoritul acestui ținut nu este unitar, ci prezintă variații după regiunile naturale. Începând cu păstoritul rudimentar al Pădurenilor, până la păstoritul desvoltat al Poienarilor, găsim o serie de diferite forme, reprezentând fiecare o treaptă mai mult sau mai puțin dezvoltată a păstoritului. Cum păstoritul cere mai mult decât agricultura o adaptare la mediu, schimbarea condițiunilor geografice atrage neapărat după sine și modificarea corespunzătoare a formelor de păstori.

În această privință se pot face următoarele grupări:

1. Păstoritul cel mai desvoltat este al Poienarilor. Păstori prin excelență, veniți aici din părțile Sibiului, ei ocupă munții cei mai potriviști păstoritului, începând cu cei din preajma Oltului până la Rătezat. În regiunea noastră, stânele lor se găsesc în părțile de răsărit ale Parângului și părțile de Sud ale Rătezatului. Astăzi însă păstoritul Poie-

¹⁾ Note interesante culese chiar din graiul poporului, asupra păstoritului din aceste părți se găsesc în cartea d-lui O. Densusianu, Graiul din Țara Hățegului (v. cuvântul păstorit la indicele de lucruri).

narilor în aceste părți e în declin. Câtă vreme acum zece ani în Rătezat sease munți erau în posesiunea Poienarilor (Păpușa, Dregșan, Scoruta, Buta, Borăscu și Galbina), la 1921 abia aveau doi munți (Păpușa și Dregșan). Locul lor a fost ocupat de oieri din Țara Hațegului și valea Jiului. Motivele acestor schimbări trebuie să creeze parte în reformele agrare recente, parte în schimbarea ocupației Poienarilor cari, astăzi, ajunși la bunăstare, se îndeletnicește tot mai mult cu comerțul și cărciumăritul¹⁾.

Păstoritul lor este caracterizat prin bogăția turmelor (2000—3000 oi la o singură stână), păzite nu de proprietari, ci de ciobani cu simbrie. La stânele lor, se găsesc dese și femei, „băcițe” care mulg oile și prepară laptele. Una dintre notele cele mai deosebite ale acestui păstorit este marea desvoltare a transumanței. În timpul iernatului, au ajuns în drumurile lor până la Dunăre și Bănat și până pe Bărăgan în vechiul Regat²⁾. Stânele lor sunt cele mai încăpătoare, adesea de mărimea unei case, cu împărțirea obișnuită în două: a stânei propriu zise și a „celarului”, în care se păstrează produsele din lapte. Uneori celarul formează o clădire aparte (pl. XVI B).

2. *Păstoritul Jienilor.* E cel mai desvoltat din această regiune și, în multe privințe, asemănător cu al Poienarilor, Jienii disponând asemenea de turme bogate.

Întreagă regiunea muntoasă din basinul dela Petroșani formează un fel de „Hinterland” pastoral pentru populația din vale. Fiind stânele lor în apropierea aşezarilor, s-a stabilit o legătură mai intimă între viața de la sate și cea de la stâne. Stâna este mai puțin încăpătoare, decât aceea a Poienarilor și e lipsită adesea de celariu. Sunt singurii în acest ținut la cari găsim urmele unei transumanțe mai desvoltate, având mai demult drumuri aproape identice cu ale Poienarilor, făcute uneori chiar în tovărăsie.

3. *Păstoritul Mărginenilor*, adecație al locuitorilor de pe Munții Sebeșului. Si aceștia, vestiți crescători de vite, iau parte la viața pastorală nu numai prin cei câțiva păstori, cărora li s'a încredințat paza turmelor, dar chiar și cu familiile lor. Stânele lor sunt adevărate colonii, căci pe lângă 5—6 stâne, strânse la un loc, se găsesc și o mulțime de clădiri accesoria pentru adăpostirea animalelor (porci, viței). Stânele lor numeroase și populate fac impresia unui sat mic de munte

¹⁾ Cf. R. VULĂ, *Câteva observări și constatări asupra păstoritului etc.* în Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj, vol. I, 1922, p. 342.

²⁾ Cf. EMM. de MARTONNE, *La vie pastorale et la transhumance dans les Carpates méridionales etc.* în Zu Friedrich Ratzels Gedächtnis, Leipzig 1904.

locuit în timpul verii, față de comuna din vale, locuită în timpul iernii. (pl. XVII). Stânele sunt mari și încăpătoare; la mijloc e vatra cu mai multe căldări, astăndată de niște cărlige originale, iar jur împrejur paturi primitive, unde dorm îndeosebi femeile lor, care prepară ele singure, produsele laptei. Având numeroase vite, ei nu se mulțumesc cu munții locuiți de ei, ci trec și dincolo de Rătezat, unde au puternice colonii de stâne la Văcarea, Bilugu și Găieriu.

4. Păstoritul Tărenilor din basinul Hațegului și valea Streiului. Pe lângă câmpii de cereale, Tărenii acestor regiuni posedă și un număr considerabil de vite mari și mici. Comunele care iau parte la viața pastorală, sunt mai ales cele din marginea basinului cu o populație agricolă-pastorală (Răchitova, Clopotiva, Râu-de-Mori, Sălașul-de-sus, Vălcelele-Bune și Rele, Bosorod etc.). Tărenii, fiind ocupați mai mult cu cultura pământului, își încredințează turmele lor, de obicei, păcurarilor de meserie. Ei se asociază uneori din mai multe sate la câte-o stână¹⁾ sau, cum e cazul în satele din preajma munților (de p. Clopotiva, cu 4 stâne), un singur sat are mai multe stâne.

Stânele lor sunt mai mici decât ale Mărginenilor. Vatra nu e la mijlocul stânei, ci e așezată la o parte lângă părete (pl. XVIII). Celarul lipsește. El este înlocuit prin câteva polițe așezate la un părete din dosul stânei, și care loc are numirea de comarnic.

5. Păstoritul în regiunea Pădurenilor este surprinzător de rudimentar. Nimic nu seamănă aici cu viața pastorală bogată din celelalte regiuni muntoase ale ținutului. În locul stanelor stabile, aici găsim niște simple stâne schimbătoare și aproape nimic din acea puternică pendulație a populației pastorale între munte și șes. Păstoritul este redus la o viață legată de hotarul comunei și este într'un strâns raport cu sistemul de alternare al culturilor de pe hotar. Hotarul comunei este împărțit în două: o parte servește de câmp arător, iar cealaltă de pășune, ca apoi la anul să se schimbe pentru a îngrășa astfel pământul sărac. Păstoritul altor regiuni este o ocupație independentă, aci însă e în strânsă legătură cu agricultura și apare numai ca o întregire a ei. Oile unui sat sunt grupate la 3—5 stâne, fiecare cu câte 300—400 de oi. Stânele sunt făcute din una sau două părți din coperiș de șindrilă proprie de un par spre a putea fi ușor transportate (pl. XIX C). Turmele sunt păzite chiar de proprietari, care se schimbă pe rând.

După aceste caracterizări generale putem trece la acea mișcare a populației pastorale legată de diferite etape la anumite anotimpuri, ca

¹⁾ Astfel la stâna din Ciomfu, comunele Vălcelele-Bune și Rele; la stâna de Râu, Bosorod și Ocoliș; la stâna Lănciț comunele Coriești, Bosorod și Ocoliș.

un rezultat al adaptării economice la condițiunile geografice și pe care o numim pendulație.

Această mișcare are în genere trei etape; ea poate avea însă după regiuni și împrejurări două sau chiar patru. Cele trei etape principale sunt: 1) comuna; 2) sălașele cu fânețele; 3) stâna cu pășunea alpină.

La Livăzeni și Petrila, cele mai de frunte comune pastorale, se găsesc patru etape, zona fânețelor fiind împărțită în două: fânețele dela păduri și fânețele de primăvară. Fânețele dela păduri sunt sub zona alpină în zona de păduri, iar fânețele de primăvară între cea dintâi și comună.

Proporția de participare a populației diferă după regiuni. Mai mult sunt atrași de această mișcare Mărginenii, la cari iau parte nu numai bărbații, ci în oarecare măsură și femeile și copiii. Mai puțin este atrasă populația agricolă din basinul Hațegului și valea Streiului care, fiind legată prin munca sa agricolă încontinu de pământuri, încrinițează turmele mai mult ciobanilor.

Să urmărim această mișcare în forma ei cea mai generală și regulată, având cele trei etape: comuna, sălașele cu fânețe și stâna cu pășunea alpină. Mișcarea se observă în comunele pastorale, în cari domină cultura fânețelor.

Ele fiind situate de obicei la poalele regiunilor muntoase, întreaga economie a acestor comune se bazează pe exploatarea fânețelor și a pășunei alpine. Începând din preajma comunei, urcându-ne spre culmi, putem distinge trei zone de vegetație: 1) zona fânețelor; 2) zona pădurilor; 3) zona păsunilor alpine.

Această succesiune a zonelor nu este întotdeauna aceeași. În munții Sebeșului și ai Poienei-Ruscăi, în părțile locuite, cari au o altitudine mai atenuată, ea diferă. În aceste locuri se întâlnesc nu numai fânețe, dar și culturi deasupra zonei de păduri.

1. *Zona fânețelor* se întinde în jurul comunei până în marginea pădurilor, întrând foarte des în această zonă. Poienele cu fânețe din zona depăduri se cuprind tot aici. Fâul cosit formează acel rezervor de nutreț care asigură iernarea vitelor. Clădirile caracteristice sunt sălașele și colibele de iarnă. Acestea servesc ca locuințe temporare, fie în timpul cositului, fie iarna când turmele, ne mai găsind pășune, sunt duse la fânețe, unde trăesc din fâul surâns pe la sălașe.

Sălașul este o clădire mică (3×4 m), din bârne necioplite și nîcheiate, cu un acoperiș de scânduri fără tavan (pl. XIX A). Orice mobilier lipsește. Locuitorii dorm pe fâul asternut. Vatra este de obicei lângă unul dintre pereți.

Coliba servește de adăpost ciobanului în timpul iernei, când oile stau la locul unde a fost adunat sănul. Coliba este și mai mică decât sălnșul, are de obicei o lungime de 2 m și lărgimea de 1 m. Ea o săpată parte din pământ și e atât de joasă, încât ciobanul numai culcat poate sta în ea. La unul din capete este vatra. În jurul colibei este și „staorul” locul de adăpost al oilor, făcut din bucăți de lemn inclinate spre interior și proptite cu un par (pl. XIX B).

2. *Zona de păduri* ocupă de obicei coastele regiunilor muntoase, despărțind zona pășunilor alpine de zona de fânețe. Zona de păduri nu are acea importanță economică pentru țărani, pe care o au celelalte zone. Teritoriul ocupat de pădure este deci ca și pierdut pentru economia țăranului, cu atât mai vârtoș, cu cât pădurea de obiceiu e proprietate străină (a statului, comunităților și a marilor proprietari) și numai poienile sunt proprietatea țăranilor. Astfel se explică dușmânia țăranului împotriva pădurilor, care e atacată și de sus și de jos de activitatea destructivă a lui. El cu doborarea fiecărui arbore își vede largindu-se terenul de pășune și prin aceasta, proprietatea sa privată. În aceste părți se practică lucru „săciuțit”, adică curățirea pădurei spre a căstiga teren pentru culturi și îndeosebi fânețe. În valea Jiului, săciuțul se face în modul următor: În fiecare an țăranul „săciuiește” o parte din păduri, lăsând coaja arborilor jur împrejur la o altitudine de $\frac{1}{2}$ —1 m și-l lăsă așa până se usucă și cad singuri. Încă în anul cel dintâi locul secuit e bun de pășune, căci sub arborii uscați crește o iarba bogată. Mai întâi se face o poiană, care se largeste an cu an. În primul an locul e folosit numai ca pășune și numai după ce a putrezit tot lemnul căzut și a fost curățit se folosește și ca fânețe. Dacă locul este potrivit, se fac și grădini sau sămănături. Curături se fac și în timp de secolă, când se dă soc pădurei destinația să fie curățită. Astfel se explică și deseori numiri de „arsuri” în toponimie.

3. *Pășunea alpină* ocupă întinderile în jurul culmilor celor mai înalte deasupra zonei de păduri. Terenuri vaste de pășune alpină se găsesc îndeosebi în masivul Rătezatului, în munții: Vulcan, Parâng și ai Sebeșului. Formarea pășunilor alpine în aceste masive este favorizată de marea întindere a platformelor mai înalte (Borăscu, Râu-Ses), având o suprafață netedă, ușor ondulată și acoperită în mare parte cu un sol ierbos foarte potrivit pășunatului. Un teren foarte bun de pășune oferă și fondul morenic al circurilor glaciare acoperit de o vegetație bogată. Putem zice că în afara de coastele măncate de ghețarii cuaternari și culmile cioplitice și acoperite cu stâncării, nimic nu rămâne nexploarat pentru viața pastorală.

Ca locuințe temporare servesc stânele, nu numai ca adăpost pădurilor, ci și ca loc de pregătire al produselor lăptelui. Ele sunt așezate la linia de contact a păsunilor alpine cu pădurea. Stânele din valea Jiului sunt situate adesea pe umerii dealurilor, imediat deasupra zonei de păduri la o altitudine între 1400—1600 m.

Să urmărim acum mișcarea populației pastorale în formă ei cea mai regulată, așa cum se prezintă în regiunile în care predomină cultura săneșelor, cum este cazul la Jieni și Mărgineni, a căror viață pastorală prezintă multe puncte comune.

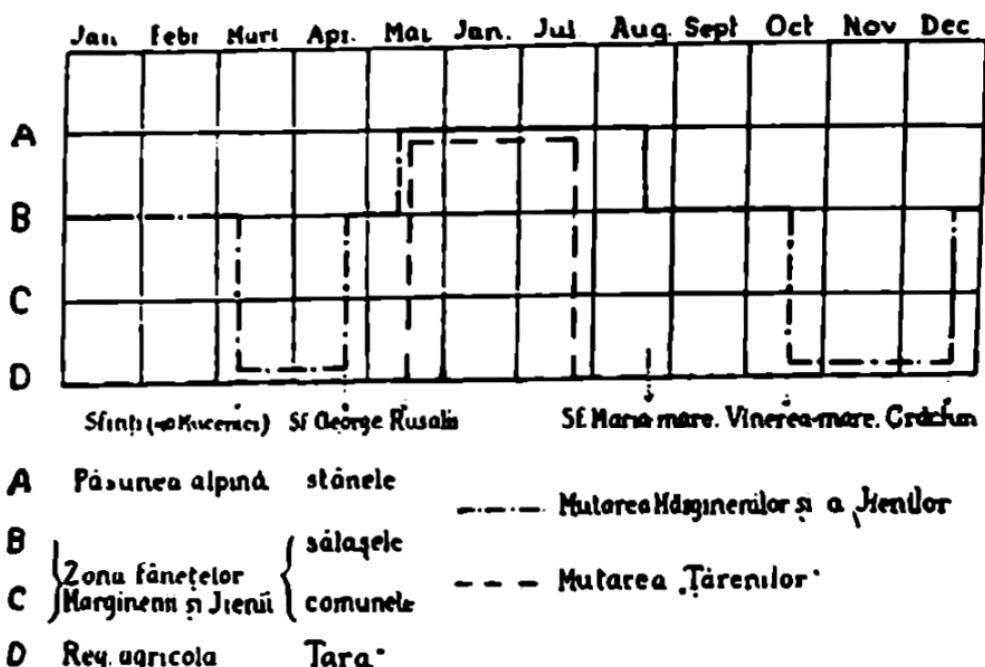

Fig. 4. Etapele și zonele de mutare a păstorilor cu turmele lor.

1. Prima etapă în timpul primăverei la „țard” și la sănăse. Înainte de toate trebuie să dăm o explicare cuvântului „țard”, așa cum îl înțelege populația pastorală. Pentru populația pastorală, „țard” este același regiune de șes, pe care el o vede adesea în depărtare de pe regiunile muntoase în care trăește el. Pentru populația noastră, „țard” este îndeosebi regiunea de șes a basinului dela Hațeg, văii Streiului și a Murdășului.

Acstea cîmpii, destul de ferile în timpul verii, sunt exploataate de populația agricolă a văilor. Însă, primăvara și toamna, miriștile, de pe care au fost ridicate bucatele, prezintă un cîmp de pășune care atrage și atunci populația pastorală la dela cea agricolă în orândă terenurile pentru pășunatul turmelor în acest anotimp.

Primăvara, când se lopește neaua în regiunea văilor, ceeaace se în-

Iată pleacă pe la „Sâmbătă” (40 de mucenici), păstorii pleacă la „țară”, la locurile de arăndă, unde stau până la Sf. George, când apoi se întorc spre comunele lor și petrec timpul de la Sâmbătă-Sf. George păscând cu turmele lor zona de fânețe.

II. Etapă în timpul verii, pe munte, la pășunea alpină.

Este timpul cel mai important pentru viața pastorală. Proprietarii de oi se asociază și pleacă la pășunea alpină. Plecarea se face la Rusalii și păstorii stau de obiceiu, la stâna, până la Sf. Mărie-Mare (15 August). Populația agricolă își coboară și mai de timpuriu turmele. Îndată ce s'a impărțit cantitatea de brânză pentru fiecare proprietar de oi și s-au ridicat bucatele de pe câmp, plugarii își aduc acasă turmele, care pasc de aci înainte pe hotarul comunei. Importanța acestei etape constă în faptul, că în acest răstimp debitul de lapte este mai mare și astfel se adună cantitatea de brânză, care va fi distribuită, după anume norme, proprietarilor de oi.

III. Etapa de vară și toamnă la fânețe. Pe la Sf. Petru, populația din zona fânețelor începe cositul și termină cam pe la Tâierea cap. Sf. Ioan (29 Aug.) când, după expresia lor, „se slobod fânețele” și aduc turmele dela stâna în zona fânețelor. Aici stau până pe la Vinerea-Mare (14 Oct.) sau până cade neaua. Jienii și Mărginenii pleacă uneori și a doua oară la pășunea de munte, unde a crescut din nou iarbă, ca apoi, după ce a căzut neaua, să plece definitiv, fie la fânețe, fie la „Țardă”.

IV. Etapa de toamnă și iarnă, la țardă. Pe la Vinerea-Mare, în regiunile mai înalte ale zonei cu fânețe cade neaua. Populația pastorală totuși nu se atinge de stocul de fân adunat în această zonă, pe care îl rezervă pentru partea ultimă a ierniei, când atât la țară cât și la munte, locurile de pășune sunt acoperite cu o pătură groasă de zăpadă. În acest timp la țară miriștile încă nu sunt acoperite cu zăpadă și turmele pleacă la țară, unde stau până pe la Crăciun, când cade neaua și aci Parte rămân de tot la țardă sau, cum fac cei mai mulți, se întorc la fânețele de la sălașe, unde încep să da fân oilor. La țardă pleacă îndeosebi aceia cari au oi mai multe și fân prea puțin ca viile să poată iernă acasă.

E important să fixăm aceste drumuri de transhumanță. Astăzi atât Jienii, cât și Mărginenii, pleacă spre valea Streiului, Orăştie și valea Mureșului. Mai demult însă aveau și alte drumuri, mult mai lungi. Luând în considerare și aceste drumuri din trecut, se pot distinge cinci direcții principale:

1. *Drumul Teleormanului la Bărăgan.* Munții și comunele prin-

pale atinse: Scliveiu, Novaci, Urezii, Oltenița, Giurgiu, Călărași, Silistra, Cernavoda. Acest drum a fost urmat numai de Poienari.

2. *Drumul Craiovei*: Dregăsan, Arcanu, Șiglău, Straja, Vama, Târgu-Jiu, Craiova, Măglăvitu, Calafat, Ciupereni, Lunca-Dunării. Era urmat până în sfârșit numai de Poienari. Jienii sficeau etape mai scurte. Treceau peste pasul Vulcanului și ajungeau până la Târgu-Jiu și în hotarul comunelor din regiunea Craiovei.

3. *Drumul Severinului*. Tișmana, Ciuperceni, Rogova, Cojmir, Măglăvit, Calajat, Lunca-Dunărei. Era urmat numai de Poienari.

4. *Drumul Panciovei*. Păpușa, Vârciorova, Caransebeș, Zorleni, Bogăs, Clopodia, Biserica-Albă, Panciova, Alibunar, Petrovoselo, Lunca-Dunării. Era urmat de Poienari și Jieni.

5. *Valea Streiului și a Murdășului*. Pui, Hațeg Silvaș, Bretea, Deva. În valea Murdășului ajungeau numai până la Ilia Murdășului și spre Orăștie. La Nord de valea Murdășului, ajungeau uneori până la Brad. La acest drum iau parte Jienii și Mărginenii. Astăzi acesta este singurul lor drum, căci drumurile mai lungi spre Muntenia au fost părăsite de vreo 20–30 de ani. Acum rar dacă mai merg până la Târgu-Jiu.

Carcetând relația între relief și ocupațiuni vedem că aceasta din urmă este rezultatul adaptării la mediu. Adaptarea este atât de convenabilă, încât orice schimbare mai însemnată a mediului geografic atrage după sine și o schimbare a ocupațiunii. Regiunile de șes din valea Streiului și basinul Hațegului au o populație agricolă, ce se ocupă și cu creșterea vitelor pe măsură ce ne apropiem de zona munloasă. Împrejurările specifice din regiunea Pădurenilor a făcut să se desvolte în acest ținut o viață agricolă deosebită, cu arături în răzonare pe înălțimi și cu sistemul de alternare completat cu o viață pastorală rudimentară. Asemenea și regiunile muntoase din Munții Sobeșului și basinul dela Petroșani, cu pășunile și fânețele lor bogate, au favorizat dezvoltarea unei vieți pastorale. Ca un corolar al acestei adaptări la mediu se prezintă și mișcările de populație. O parte din populația Pădurenilor numai prin pendulația lor între ținutul de șes și regiunea proprie își poate asigura traiul, iar populația pastorală prin mutarea la diferite etape și epoci își poate asigura hrana turmelor sale numeroase.

CAPITOLUL V

AŞEZĂRI ŞI TIPURI DE CASE

Pozitia satelor.

Despre mărimea aşezărilor să vorbit în capitolul populației. Rămâne să ne ocupăm, în acest loc, de poziția și forma satelor. În primul caz, vom cerceta influențele reliefului asupra aşezărilor, în al doilea, se vor stabili formele tipice ale aşezărilor în această regiune.

Ca un tip bine determinat și caracteristic unei întregi regiuni, apar satele do pe culmi ale Pădurenilor. Cu excepția puținelor sate din văi, cele mai multe comune sunt înșirate pe cele cinci linii de culmi, care corespund din regiunea centrală a Poicenei-Ruscăi spre valea Mureșului și a Streiului, fiecare din aceste culmi având altitudinea de peste 800 m. În această regiune satele aşezate pe culmi formează regulă, iar satele aşezate în văi excepțiile.

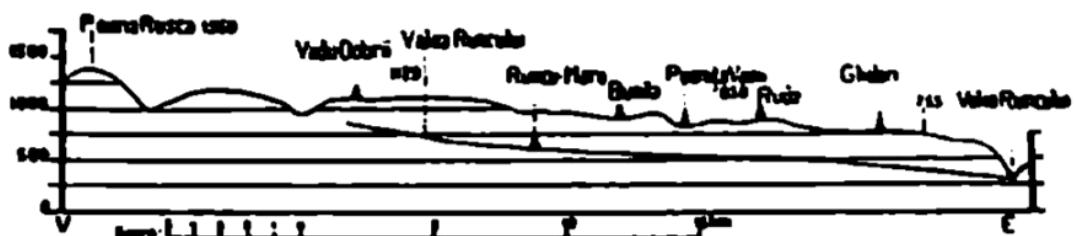

Fig. 5. Profilul longitudinal al culmei Vadu-Dobrii-Ghebări și al văii Rusculei.
Pe culme sunt aşezate cinci sate iar, în vale numai una.

Comuna nu ocupă totdeauna partea cea mai ridicată a vârfului, precum o cazul cu comunele: Plop (740 m), Cerișor (751 m), Goleș (851 m); ea e aşezată aproape numai pe o latură a versantului mai înăuntru al culmilor, ca de pildă comunele Cerbălu (800—850 m), Muncelu-Naro (700—740 m), Bâtrâna (800—900 m). De obicei versantul dinspre Sud e cel mai favorizat, nu numai din cauza situației spre Sud, având

deci poziția în față, ci și din cauza vânturilor, care bat mai des dinspre Nord-Vest. Uneori, comuna este așezată chiar în curmătura dintre dealuri. Exemple tipice pentru felul lor de așezare sunt comunele: Poienița-Voinii, Socet și Sohodol, toate trei la o altitudine între 800—900 m.

Problema cea mai interesantă a acestei regiuni o alcătuiesc fără îndoială așezările de pe culmi. Acest fenomen se explică prin condițiile de relief ale ținutului. Valele înguste, adânci și umede, îngrădite cu versante expoziții și împădurite, sunt potrivnice așezărilor. Fundul râilor este atât de îngust, încât abia s-ar găsi loc pentru clădiri amenințate vecinice de deseori inundații, care vin ca un potop curățind totul în calea lor. Valele înguste oferă puțin teren pentru culturi și sunt proprii numai porumbului, singura cereală de la noi căreia îl priește solul umed, pe când culmile netede și luminoase, deși acoperite cu un sol sărac, permit chiar și cultura celorlalte cereale. Chiar și căile de comunicație inconjoară râile. Cu puține excepții, toate duc pe linia culmilor lungi, legând astfel pe acoastă căile comunelor între ele. Deci și comunicația mai ușoară a putut determina pe locuitori să părăsească zona văilor.

Așezările de pe culmi au însă uneori dezavantajul de a lipsi populația de apă suficientă, cum este cazul în regiunea comunelor Plop, Cerișor și Sohodol. În aceste comune, fântânile sunt rare, locuitorii își aduc apă din râu din vale, care este la o depărtare de 2—3 ore. Drumul acesta este greu, fiindcă trebuie coborâtă și urcată panta coastelor extrem de repezi. Pentru locuitorii de aci problema apei este o cheie-stârnă foarte grea. Îndeosebi la timp de secetă. Fântânile din Cerișor sunt niște gropi acoperite cu bârnică. În care se adună apă ca în niște cisterne. Deasupra deschizăturii, uşa este închisă, căci apă se păstrează sub lacăt.

Mai mult decât satul de pe culmi, puținele sale din râi au suferit consecințele reliefului acestui ținut (Runcu-Mare, Cernisoara, Florești, Valea, Buzdular). Valea extrem de înguste nu permite formă adunată a satelor. Locuințele sunt înșirate în fundul râii înguste, dealungul apei, la o distanță considerabilă una de alta (de pildă: Runcu-Mare se întinde pe o lungime de 7 Km. dealungul râii Runcului). Fundul îngust al râii nu lasă uneori mai mult loc decât pentru clădiri și o mică ogradă în jurul lor. Numai po locuri unde valea se largeste puțin se găsesc câte un petec de pământ semănăt ou porumb sau lăsat ca fânețe, căci în dreapta și în stânga se ridică ca niște păreți cele două versante împădurite.

Comunele din râi au adesea câmpurile lor cu arătari pe culmile de deasupra comunei, unde se găsesc sălașele, grajdurile și șurile proprii-

tarilor. Uneori aceste sălașe sunt atât de apropiate Iașului, încât din depărtare își fac impresia unui sat de culme (de pildă: șurile dela Arieș și Runcu-Mare¹⁾).

Asemenea sale par că au tendință să părăsească râile adânci și sunt pe cale să se urce și ele pe culmi, ceea ce ar face să presupunem că satele din văi sunt mai vechi, iar cele de pe culmi s-au format din aceste sălașe, după părăsirea satului din vale. Aceasta cu atât mai variabil ca cât avem un caz cunoscut: mutarea comunei Cerișor²⁾. Dovada istorică însă ne arată că satele de pe culmi sunt tot atât de vechi ca cele din văi³⁾.

Dintre râile Polonei-Rusceli singură valea Cernei a atras un număr mai mare de așezări. Acest râu, după ce trece în cursul său superior prin chei, formează două basinuri numite lunci în care găsim câteva așezări mai însemnate. Astfel, în lunca inferioară comunele Hașdău și Dobâca, iar în cea superioară, Lunca-Cernii de jos și de sus, comune isolate de toate părțile, cu o populație numeroasă și foarte conservativă.

Felul așezărilor din acesto lunci diferă cu totul de cel al satelor din regiunea culmilor, unde sunt așezate sate adunate. Lunca întreagă este semănătă cu casă izolate, înconjurate cu ogrăzi cu porumbi și fânețe. Ele arată multă asemănare cu forma resimțită a așezărilor din regiunea cu fânețe.

Cu totul alta este pozițunea satelor din regiunea de terase din basinul Hațegului. Pe când în regiunea Pădurenilor satele par a fugi de râi și ape, dimpotrivă așezările din basinul Hațegului sunt strâns legate de aceste două elemente geografice. Satele sunt așezate în două grupări: o serie la contactul șesului cu regiunea muntoasă, alta în regiunea centrală a teraselor.

Așezările cele mai însemnante sunt cele înălțate pe linia de con-

¹⁾ Sate de râi, cu salase pe culme, unde sunt culturile, se găsesc și în România din Serbia. Își aci aceleasi condiții geografice au adus cu sine formării analoge. (Cf. G. VALSAN, România din Serbia, An. de Geogr. și Antropogeogr., II, p. 16).

²⁾ În această regiune avem mai multe urme de mutări de comune. Afara de mutarea comunei Cerișor, tradiția mai spie și despre mutarea comunelor Alun, Dunila și Vadu-Dobrii. Comuna Alun a fost pe locul numit azi Urmă, unde se cunoaște cimitirul și acum Erau mulți aluni acolo și de aici vine numirea comunei, după parerea sătenilor. Poporul mai spie și de existența unui alt sat între Ferej și Bătrâna, care a dispărut. Urmele teraselor cu culturi ale acestei comune se mai pot încă distinge.

³⁾ Satele de pe culmi sunt atestate de la începutul secolului al XV-lea, v. cap. istoric, regiunea Padurenilor.

țacă general al munților cu șesul. Aproape pre tutindeni unde un râu părăsește zona munțoasă și intră în șes, găsim așezat un sat. Locuitorii acestor sate, pe lângă folosirea câmpilor, au și toate avantajile unei regiuni munțioase. Coasta împădurite și pline de lăsturi, poienă largă cu iarbă bogată, precum și apropierea păsunilor de munte face creșterea vitelor să fie înfloritoare, iar câmpurile din regiunea de șes permit o dezvoltare a unei vieți agricole. În capitolul despre populație s'a arătat că aceste comune sunt dintre cele mai populate și avuto.

Comunele din regiunea centrală, întrucât o cu puțință, evită să fie așezate chiar deasupra teraselor. Le găsim mai des în lunca râurilor, care au săpat alvii destul de adânci în suprafața netedă a teraselor. Comuna este de obicei ascunsă în luncă între arbori, pe când suprafața netedă a teraselor este ocupată de câmpii întinse cu arături. Acest fenomen se explică mai mult prin tendința de a scăpa din bătaia vânturilor doctă prin lipsa de apă, care e abundată aici. În regiunea teraselor. Comunele din regiunea centrală sunt mai mici și mai adunate decât cele din zona marginală și prezintă caracterul satelor agricole.

Dimpotrivă, în basinul dela Petroșani, care și el are, dealungul celor două Jiuri, o bandă îngustă de terase bine dezvoltate, comunele sunt așezate în mare parte deasupra acestor terase, cum se poate vedea bine în cazul comunelor Petroșani și Livezeni. La fel sunt așezate chiar și coloniile minerilor formate mai recent.

Puținele așezări din Munții Sebeșului, care cad în acest teritoriu (comunele: Luncani, Fizești și Feger) au aceeași tendință ca și comunele de pe Poiana-Ruscă, anume de a prefera regiunea culmilor săi de vale înguste. Deosebirea e numai că, în locul comunelor adunate cu caracter agricol, ele au caracterul comunelor din zona de fânețe, cu casele izolate. Culmile masivului din acest ținut prezintă o suprafață netedă destul de întinsă la o altitudine între 800—1000 m. (platforma Râu-Șes). Cea mai însemnată parte a așezărilor se găsește pe această platformă.

Aspectul și forma sateelor.

În privința formei și a modului de grupare, satele acestui ținut se pot împărtăși în două categorii: sate adunate și sate răsirite. Prima categorie este caracteristică regiunilor agricole, a doua regiunilor din zona fânețelor.

Satele adunate prezintă, în rândul lor, și ele două forme: sat dealungul drumului și sat îngrămădit fără nici o regulă.

Satul dealungat drumului este tipul satului regiunilor agricole. De obicei nu e mare, nici ca teritoriu, nici ca număr al locuitorilor. Aceste sate au o formă lungăreajă, cu o singură stradă principală, care este de obicei drumul țării, (șosea județeană), având des numirea de uliță mare. Ulițele laterale de obicei lipsesc, iar casela se înșiră una lângă alta, aşa des, încât stăreșinile caselor vecine uneori se ating (pl. XXV, B). Intravilanile sunt paralelograme lungărețe, cu un capăt așezat perpendicular pe linia drumului, iar cu celălalt sfârșindu-se în țarini. Casa este de obicei situată la capătul de către stradă al intravilaoului, în care parte se află și curtea „ocotul”; urmăză apoi grădina „ograda” cu pomi și în sfârșit țarina.

Fig. 6. Planul comunei Cerbăl. Tipul satului îngrămat. Linișoara arată direcția frontului caselor.

Această formă o au cele mai multe comune din regiunea Padurenilor și regiunea centrală din basinul Haiegului. Sate tipice de felul acesta sunt: Sălașul de Jos, Bărăști, Rea, Fărădinele, Poienița-Tomii, Merișor și Boia-Bârz.

Satul îngrămat, fără nici o regulă, este de obicei mai mare decât satul dealungat drumului. Din întreg planul comunei nu se desprinde o axă sau o linie principală. Casele se înșiră dealungul străzilor întortochiate fără nici o ordine. Ele nu sunt înghesuite ca în satul dealungat drumului, și de obicei locul lor nu este lungă drum, ci în mijlocul ogorzii largi, de cel mai variatoare forme. Mergând pe uliță,

vezi numai gardul sau păretele unui grajd sau bucătărie de vară. Direcția caselor nu este influențată de linia străzilor; fiecare casă are independent poziția sa, ținându-se cel mult seama ca fața ei să privească spre meazăzi.

Cele mai mari și însemnate comune ale regiunii au această formă de sat, ca: Grădiștea, Clopotiva, Salașul de sus, Cârnoști, Ostrov, Alun, Cerbăi

Fig. 7. Planul comunei Răchitova. Tipul satului de vale.

Sat de vale. O altă formă caracteristică este satul de vale. Deja la poziția satelor a fost relevat faptul, că satele din basinul Hațegului, îndeosebi cele dela periferie sunt așezate de obicei în gura unei văi, locul unde râuul părăsește zona muntoasă și intră în regiunea de șes a teraselor. Uneori legătura între așezări și râu este atât de strânsă, încât forma satului este determinată de cursul râului și al afluenților săi.

Casele sunt aliniate dealungul pârâului și al afluenților săi, dând comunei formă ramificată, caracteristică satelor de râuri. Pârâul curge prin mijlocul satului dealungul ulițelor, sau mai bine zis însă albia râului formează uliță care urmărește pretutindeni cursul apei. În dreapta și în stânga pârâului se înșiră ogrăzile, care arată când regularitatea

celor din satele dealungul drumului, cînd iregularitatea ogrăzilor din comunele îngrămadite.

Numirea comunei trădează soarte des această formăție de sat ca d. p. Vâlchioara, Vâlcelele-Bune, Răușor, Valea-Daljii, Valea-Lupului. Uneori chiar și numirea străzilor și a părțiilor de comună arată înșinuarea apelor d. p. Părăienii (com. Peștenița).

Exemple tipice de felul acesta sunt comunele : Răchitova, Vâlcelele-Bune și Valea-Daljii.

Satul rezirrat. Forma satelor și chiar a caselor este influențată în mare parte de ocupația locuitorilor. Populația agricolă locuște de obicei în sate bine închegate. În sat se găsește numai casa și ograda, iar arăturile sunt înafară de sat.

Cu totul alta este situația la populația unde predomină cultura săneșelor și creșterea vitelor. Casele lor izolate sunt așezate fie în vale, fie pe căle-o coastă sau vîrf de deal și împreună fără nici o ordine. Fiecare casă este în mijlocul proprietății, având în jurul ei câte un petec de pământ cu porumb, cartofi și pușină secără, iar restul săneșe înlinse. La marginea săneșelor găsești adesea pădurea, ca dovadă că aceste locuri au fost cucerite din zona de păduri. În regiunea săneșelor deci fiecare proprietate formează o unitate economică aparte (pl. XV, B).

Aceste comune ocupă des întinderi considerabile. Casele aceleiași comune se află la depărtări însemnate una de alta și uneori cele dela periferie sunt mai aproape de satul vecin decât de centrul proprietului sat.

Casele se grupează uneori astfel încât cei înruditi formează o mică grupare, purtând numirea patronimică a celor care locuiesc pe acel loc. Alteori se formează grupări mai compacte, mici nucle de sat, ca de pildă : Ponorici (com. Feger).

Aceste case izolate nu în seama de linia drumurilor, de care sunt adesea îndepărtate, și ajung la ele, părăsind drumul, prin niște cărări care străbat în cruce și în curmeziș, trecând adesea prin proprietăți particulare. Satul rezirrat este caracteristica regiunilor în care predomină cultura săneșelor. Această formă o au aproape toate comunele așezate dealungul treclăoarei de la Merișor, Munții Sebeșului și valea Jiului, iar în regiunea Pădurenilor Vadu-Dobrii și Poiana-Răchițelii.

Curtea.

Mai mult decât satul, curtea este expresiu vieții economice a ținutului.

Curtea corespunde în primul rînd unei necesități agricole. În ea se adună și se păstrează recolta. Curțile cele mai mari și dezvoltate se

găsesc în regiunile agricole și sunt strâns legate de forma adunată a satelor. În satul rezirat din zona fânețelor en dispăr cu început și se restrânge numai la un mic loc gol lăsat înaintea casei, de multeori neîngrădit. Uneori, cum vom vedea, ia o formă cu totul particulară, caracteristică numai acestei regiuni.

Forma, împărțirea curții, precum și modul de așezare al clădirilor, depinde de forma satului, care și ea depinde, după cum am văzut, de ocupațiunea locuitorilor. În comunele de tipul satului dealungul drumului și uneori și în satul din vale, intravilanul ia formă unui paralelogram. Se găsesc însă și cele mai diverse forme, acomodându-se terenului și felului de aranjare al satelor.

Intravilanul unei proprietăți țărănești, cu deosebirea cel din regiunile agricole, este împărțit în două: a) curtea propriu zisă, numită „ocot”¹⁾ în care o casa cu clădirile accesorii, ocupând partea din-dincolo și b) „ograda”, o vastă grădină cu pomi, îndeosebi pruni și nuci, având un covor de iarbă frumoasă și ocupând partea dindărât a intravilanului. Grădină se numește numai o mică parte a ogrăzii, sau chiar a curții, în care se cultivă puținelo legume și verdejuri necesare bucătăriei țărănești, ca: ccapă, salală, varză etc.

În genero se pot distinge două forme de curți: curtea simplă și curtea dublă, deosebindu-se nu numai prin formă lor, dar și prin modul de aranjare al clădirilor. Tipul de curte simplă și dublă se găsește amestecat în acelaș sat; depinde de împrejurări ca locul intravilanului sau starea materială a proprietarului, dacă își face curte simplă sau dublă. Nu putem deci fixa anumite regiuni pentru fiecare din aceste tipuri de curți, căci ele se găsesc amestecate protulîndeni, cu excepția regiunilor din zona de fânețe, unde lipsesc. Totuși s-a putut constata, deși nu ca o regulă generală, că curtea simplă se găsește îndeosebi în comunele din zona marginală a basinului Hațeg și uneori în regiunea zonei cu fânețe; curtea dublă se găsește înai des în regiunea centrală a acestui basin, în valea Săriului, precum și în comunele de culme din regiunea Pădurenilor. Curtea dublă, deci, pare a fi tipul regiunilor agricole.

Inainte de a ne ocupa de formele curților, e necesar să cunoaștem mai deaproape clădirile aflatăre în acestă cură, spre a le putea fixa locul și rolul în gospodăria țărănească. În afară de casă, clădirile aflatăre în curțile țărănești sună: șura, colna, cotarca, cocina, colețul și bucătăria de vară.

¹⁾ Cuvântul „curte” se întrebunțează numai pentru curțile domnești ale maiorilor proprietari.

Sura corespunde unei necesități economice și îndeosebi agricole. În ea se păstrează recolta și se îmbătăsește în cursul iernii bucatele. Ea este caracteristică mai mult regiunilor agricole; în regiunea din zona fânețelor lipsesc sau este de tot rară. Potrivit importanței sale economice ea ocupă primul loc și predomină curtea, atât prin mărimea căl și prin poziția ei (pl. XX, C).

Sura este uneori o clădire mai mare decât casa, cu părți de bârne sau împletitură și un copertă de paie, extrem de înalt, spre a putea cuprinde în podul ei întreaga recoltă de bucate și o parte din nuteț. Partea de jos este împărțită în trei, având la mijloc încăperea cea mai mare, sura propriu zisă, servind ca loc de îmbălită în timpul ierniei, iar la dreapta și la stânga căte un grajd, (*grajd, poiată, în valea Jiului colești*).

Partea din mijloc, adică sura propriu zisă, n'are pările în față, ci este închisă cu o poartă mare de împletitură, cu o singură aripă, numită *vranișă*. La locul acesta și stărea este mai ridicată ca deschizătura surii să fie căl mai mare spre a putea primi întrânsa carul încărcat cu snopi, care vor să așezăți în *puiagul* de deasupra grajdurilor. Întrând pe aici în sură, poți observa întreaga ei construcție. Partea de mijloc nu are tavan și împreună cu părțile podului de deasupra grajdurilor, formează o incintă încăpătoare. Podul de deasupra grajdurilor se numește *priaș*. Aici se păstrează recolta și nutețul vitelor, care li se dă prin cele două ferestre cu care se observă la mijlocul peretilor despărțitori. În această parte se află și ieslea (*iescădea*). Pe timpul când nu se îmbătește, în sură se păstrează carul, plugul precum și alte unele de ale gospodăriei. Pentru adăpostirea acestor obiecte servește de altfel un sopron numit *colnă*. Colna este de cele mai multeori un simplu acoperiș de paie, răzimat pe patru stâlpi. Alteori ea formează o clădire aparte. Sura din regiunea Pădurenilor diferă prin faptul că ea are partea dinainte a surii închisă.

O altă clădire caracteristică este *cotarca*, în care se păstrează porumbul (pl. XX, A și C). Peretei cotarcei sunt de împletitură de nuiele, cu formă ovală, lungă de 1,5 m lungime și 1 m lărgime. Împletitura este așezată pe o temelie de bârne, în formă de paralelogram și este acoperită cu paie. În partea de sus are o deschizătură prin care se bagă porumbul ca să fie scos pe o altă ușă, aflată în partea de jos, imediat deasupra temeliei. Uneori cotarca este mai ridicată, iar partea de subt ea este întrebunțată ca cocină.

Cocina este de obiceiu o mică clădire aparte construită din bârne și ridicată de pe niște piloți înăpărați în pământ. Sunt de remarcat acele mici îngrădituri de împletituri de nuiele foarte primitive, având o formă rotundă, acoperite cu paie și care servesc ca cocină în timpul verii.

Coteț este o clădire mai mică cu părăjii din bârne sau nuiele pentru viței sau păsări. Cotețul este adesea atașat grajdului.

Foarte des se găsește și o bucătărie de vară, numită *cuptor*. Această clădire este făcută din bârne, scanduri ori impletituri de nuiele și

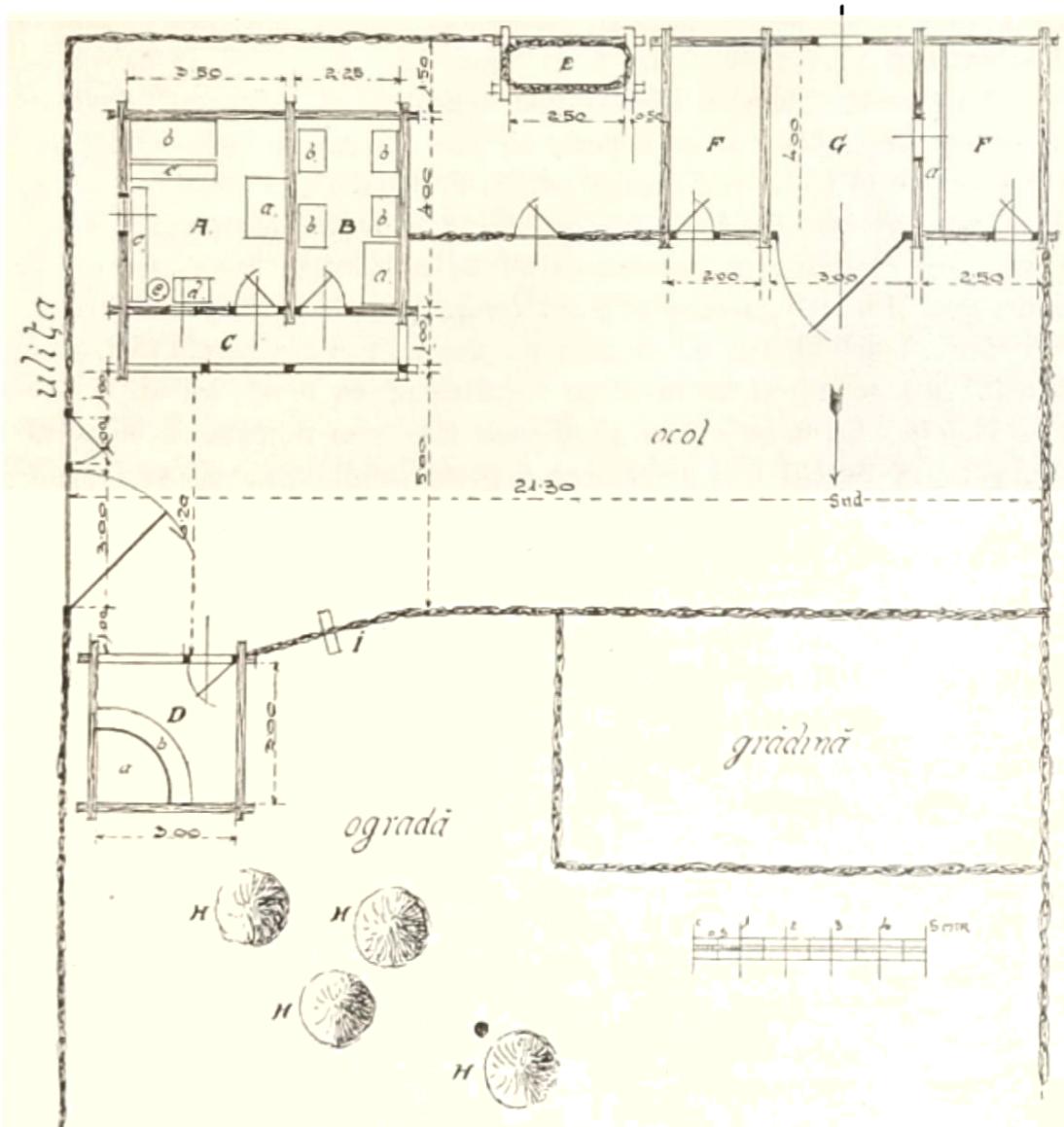

Fig. 8. Planul unei curți simple cu casa lungă ușă din com. Clopotiva.
A casă: *a* sobă, *b* pat, *c* laviță, *d* masă, *e* cadă cu varză; **B** cămară: *a* horobar, *b* săcruini (lada); **C** tărcaț; **D** bucătărie: *a* cuptor, *b* tăpsan; **E** colarcă;
F grajd; **G** șură; **H** clăi de san.

adăpostește întrânsa un cuptor pentru pâne înaintea căruia, pe un tăpsan se pregătesc vara bucatele (pl. XX A). Asupra acestei bucătării de vară vom mai reveni atunci când se va vorbi și despre casă.

Să vedem care este dispoziția acestor clădiri într'o curte.

In curtea simplă se pot deosebi două feluri de aranjări a clădirilor, după cum casa este așezată în partea dinainte sau dindărât a curții. În cazul dintâi casa ocupă o latură a frontului de către stradă, fiind

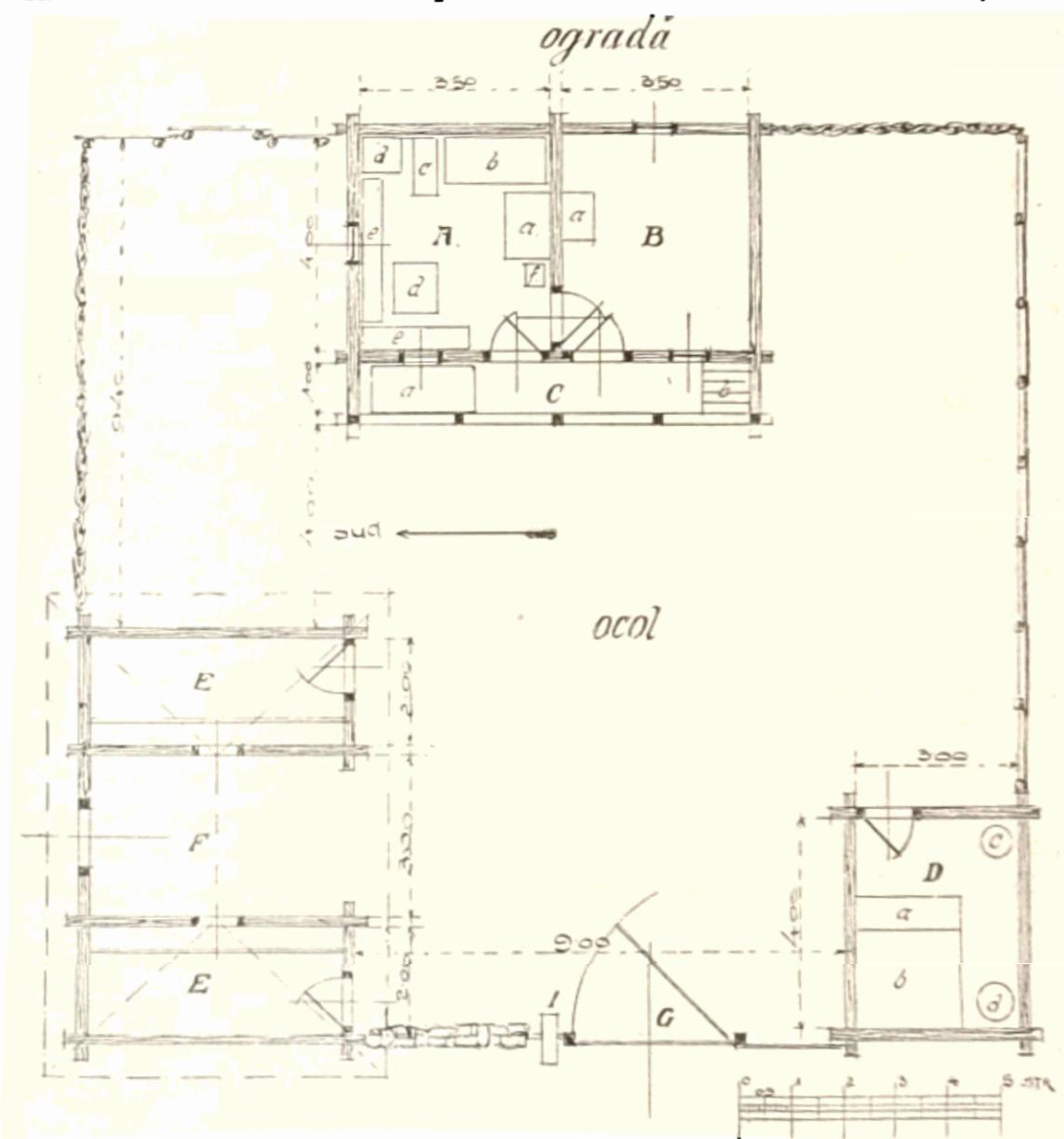

Fig. 9. Planul unei curți simple cu casa în dosul curții din com. Hobița-Grădiștei.
A casa: a sobă, b pat, c săcrini, d masă, e lăvită, f găleșari; B cămară: a săcrini;
C tărnăt; a pat, b intrarea la pivniță; D bucătăria de vară: a tărnăt, b cuptor,
c cadă cu varză, d părâu; E grajd „poiată“; F șura.

așezată perpendicular pe linia străzii, cu față spre curte (fig. 8). În această linie, mai spre interiorul curții, este șura, având față îndreptată la fel ca și casa înspre curte. Colțul celălalt din față casei este ocupat de obicei

de bucătăria de vară. Cotarca și cocina nu au un loc determinat, ele sunt așezate după împrejurări.

In al doilea caz și anume când casa este așezată în dosul curții, unul dintre cele două colțuri ale ocolului, în partea de către stradă, e ocupat de șură, iar celălalt de bucătăria de vară. Casa, după cum s'a spus mai sus, este în dosul curții, având față îndreptată spre stradă (fig. 9).

Tipul de curte al regiunilor agricole este *curtea dublă* sau cum i-am mai putea zice, curtea împărțită în două. Pe lângă ocupațiunea lor agricolă, acești locuitori se ocupă și cu creșterea vitelor. Potrivit acestor îndeletniciri, curtea este împărțită în două, servind fiecare parte uneia din aceste două ramuri de activitate.

Curtea, întrucât împrejurările permit, are de obicei forma unu paralelogram, îngust și lung, așezat perpendicular pe linia străzii. Partea dinainte, numită „*ocolul pentru vite*”, servește pentru creșterea vitelor, iar a doua, dindărăt, numită „*ocolul cășii*”, pentru trebuințele economice și casnice.

Ocolul vitelor este întotdeauna mai mic și se află în partea de către stradă. Clădiri nu are, cel mult o colnă ori coteț. Aci este și locul gunoiului. Șura este așezată cu întreg corpul ei în partea a doua a curții, având unul dintre părăți așezat pe linia de despărțire, astfel că vitele pot intra din acest ocol deadreptul în grajd.

Prin o a doua vraniță sau portiță intrăm în partea a doua a curții mult mai spațioasă, în care se află adunate aproape toate clădirile unei gospodării țărănești. Tot aici sunt așezate și clăile cu paie sau fân. Scopul pentru care s'a împărțit curtea în două este deci de a separa vitele de casă și de locul unde se păstrează nutrețul. Casa ocupă totdeauna partea din fundul ocolului, cu față îndreptată spre stradă (pl. XX B și C) ceeace formează caracteristica acestor curți.

In regiunea fânețelor curtea pierde din importanță ei. Adesea se restrâne numai la un loc mic, lăsat neîngrădit înaintea casei, sau lipsește cu totul, casa cu clădirile fiind așezate în mijlocul câmpului de porumb și fânețe. Curtea apare deci ca formăție caracteristică numai regiunilor agricole.

In aceste regiuni șura este cu totul rară. In locul ei apare o altă clădire servind nevoile deosebite ale populației pastorale: *staorul*.

El este un loc îngrădit, de formă patrată, cu părăți înalți de bârne și numai foarte rar din niiele în formă rotundă, cu un coperiș rotund. In staor se adăpostesc oile în timpul iernei; el este tot atât de characteristic regiunilor pastorale ca șura regiunilor agricole.

In zona fânețelor se observă des tendința de a așeza clădirile ast-

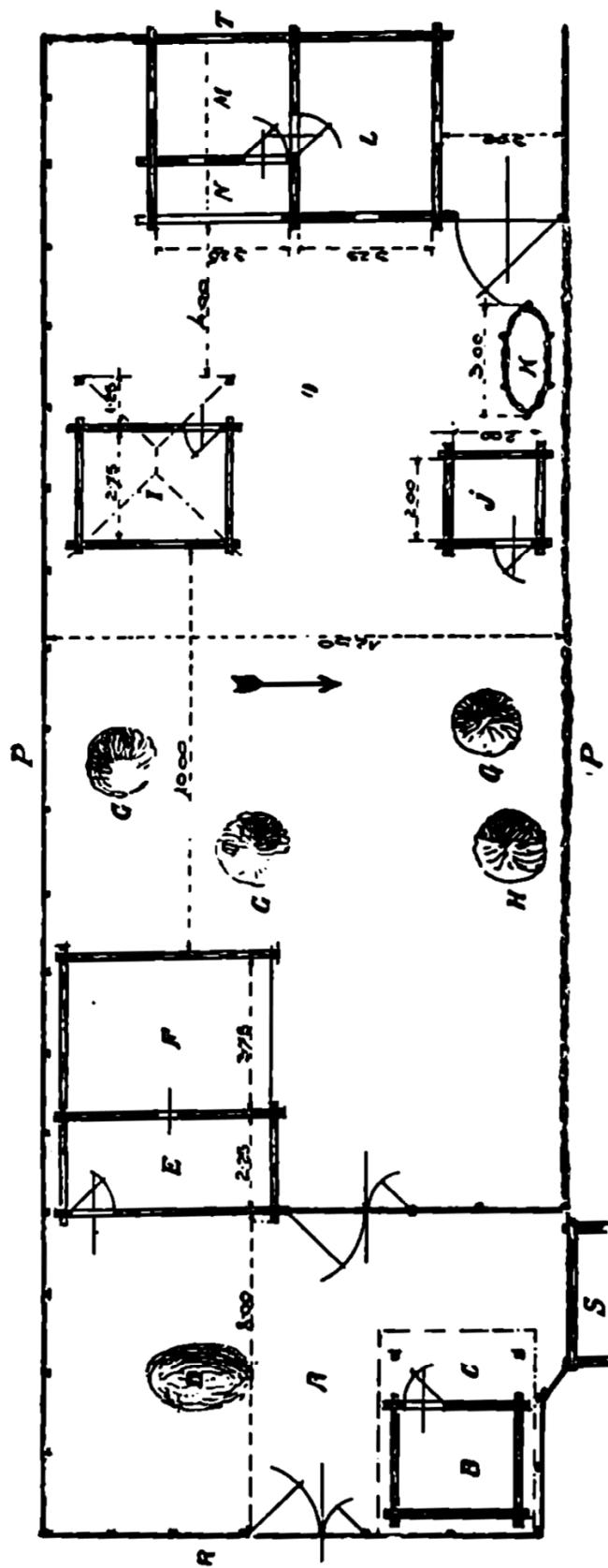

Fig. 10. Planul unei curți duble din com. Hațeg (v. pl. XX B).
 A ocoul vîtelor, B colet pentru vîtei, C colină, D gunoiu, E punctă pentru vîte, F sură, G elai cu paie, H elai cu săm., I cupitor, J cocină, K cotarcă, L cotarcă, M casă, N tindă, N șindă, O șindă, P ocolul, Q vecini, R vecină, S căldire din curtea vecinului.

fel ca el să formeze un mic pătrat, având în mijlocul lor un mic teren, servind drept curte. Această grupare devine uneori atât de desăvârșită, încât casa cu clădirile accesoria formeză un singur complex de clădiri. Cele mai frumoase exemple de acest fel se găsesc în valea Jiului.

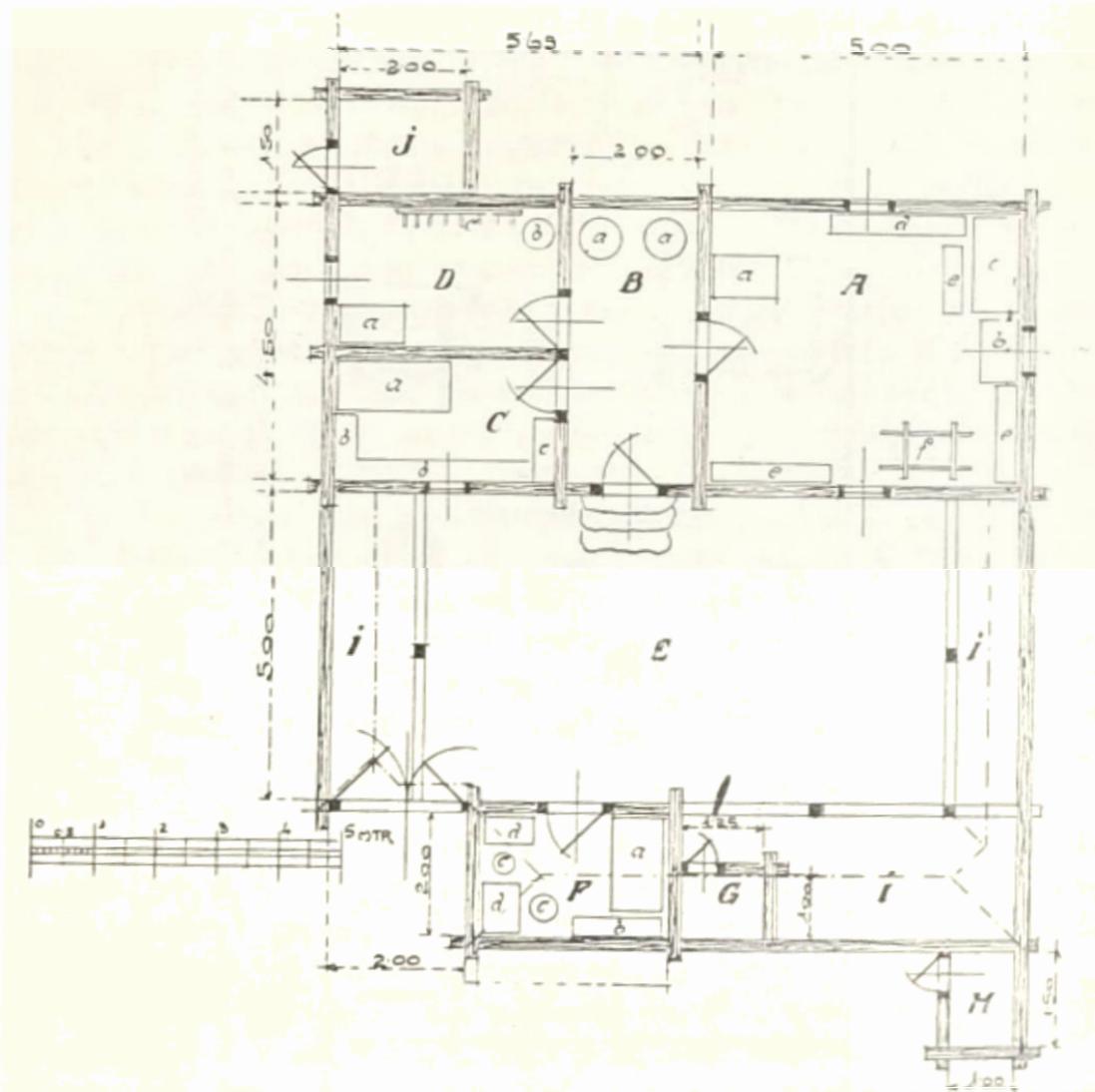

Fig. 11. Planul unei case-ocol din com. Cămpul-lui-Neag.

A casă: a pliatăr (mașină de gătit), b masă, c pat, d scaun, e laviță, frâzboiu; B încănaș: a putină; C casă mică: a căloni, b lavițe, c poliță; D cămară: a lăda, b vas, c făgăș; E ocol; F cămară: a pat, b laviță, c ciubăr cu brânză, d sâcrini (lăda cu vestimente); G cocina de iarnă; H cocina de vară; I coloiță; J coteț pentru viței.

Casa ocol din valea Jiului este un paralelogram închis de toate părțile cu clădiri. Casa ocupă una din laturile pătratului, având în față ei cămară. Jur împrejur de celelalte părți este o colină cu un acoperiș îngust, care servește de adăpost oilor în timpul iernii și servește spre

păstrarea diferitelor obiecte ale economiei. Aceste ocoluri apar întotdeauna izolate în mijlocul săneșelor¹⁾.

Imprejmuirea. Chiar și gardul se acomodează după felul de economie al ținutului. Se pot deosebi două sisteme de garduri, după cele două regiuni cu o economie deosebită: a) „gardul înstresinal”, caracteristic regiunilor agricole cu sate adunate și b) „gardul de răzlogi”, caracteristic regiunilor de săneșe cu grupări de case izolate.

Cel mai obișnuit gard e popularul *gard înstresinal*. Făcut din nuiele impletitoare în jurul parilor însipți în pământ și acoperit cu paie și spini (pentru care motiv se numește înstresinal), se potrivește de minune cu casele de lemn acoperite tot cu paie. El e înalt uneori de 2-3 m, este trainic și bun. Până e în putere, nimic nu străbate prin impletitura i deasă, iar prin înălțimea lui și cununa de spini de deasupra, formează chiar și pentru om un obstacol foarte greu de trecut.

Intrarea în curte se face prin o poartă cu o aripă numită *vranisă*. Vranisă este de obicei ca și gardul, din impletitură de nuiele. Se găsesc des și vranite de lațuri sau scânduri, având o construcție ușoară și frumoasă.

În nemijlocita apropiere a vranitei se găsește și o porțiță pentru oameni sau un „părleaz”: o scândură orizontală trecută prin gard la o înălțime cca 1/2 m și proplată la cele două capete cu câte un par însipit în pământ. Părleaz se găsește des și la gardurile care despărțesc diferitele părți ale aceleiași gospodării sau chiar și la gardurile dintre vecini. În trecerea prin sat, oamenii nu folosesc totdeauna ulițele des întortochiate, ci trec deadreptul prin ogrăzi, trecând gardurile, urcând și coborând peste părleazuri.

În regiunea din zona săneșelor, unde întinderea unei proprietăți țărănești este considerabilă, cu greu s-ar putea îngădăi o proprietate cu gard înstresinal, care reclamă mult material și o slăruitoare îngrijire. De altfel curte și grădină nu prea au, deci nici nevoie de o îngrădire mai bună nu se simte. Îngrădirea în aceste regiuni are un singur scop: de a opri vitele mari să intre în săneșe. Pentru acest scop este suficient

1) Casa ocol (Vierkant) se găsește și în alte regiuni pastorale dealungul versantului nordic al Carpaților meridionali. Astfel în comuna Corneareva din Munții Cernei, în părțile de Nord ale Munților Sebeșului, în regiunica Munților Poieni și în Tara Bârsei. (Cf. Fuchs, K., *Die Törlzburger Hausburgen im Sitzungsberichte d. Anthropol. Ges. in Wien*, 1902 p. 20—24 și R. Vuia, *Câteva observații și constatări asupra pastoritului și tipurilor de case la Români în Lăcașurile Inst. de Geografie al Universității din Cluj*, vol. I, 1922, p. 327).

gardul de răzloage, care se poate ușor construi pe întinderi mai mari și asemenea se poate ușor ridica atunci când după cosit fânețele sunt deschise pentru păsunatul vitelor.

Gardul de răzlonge este construit din 3—4 prăjini lungi sau maiales lemn lungi crepate susținute la capete de căte doi pari însipți în pământ și legați în trei patru locuri cu nuiele, pentru susținerea răzloagelor. Ușor de construit și pentru împrejmuirea suprafețelor mai întinse cum sunt fânețele, gardul de răzlonge este tipic acestor regiuni. E de observat, că la acest gard poartă sau vraniță nu se prea face. Prin ridicarea răzloagelor între doi pari se poate face ușor o deschizătură și închide iarăși.

Tipurile de case.

Casa cu cămară. Tipul cel mai răspândit al casei țărănești din acest ținut are în genere trei încăperi: camera de locuit numită *casă*, *cămară* și *târnășul* (pridvorul). Deasupra acestor trei părți e *podul*, iar de desupt, mai rar, se află o „*pimiță*” (pivniță). Acest tip de casă il vom numi pe scurt *casă cu cămară*.

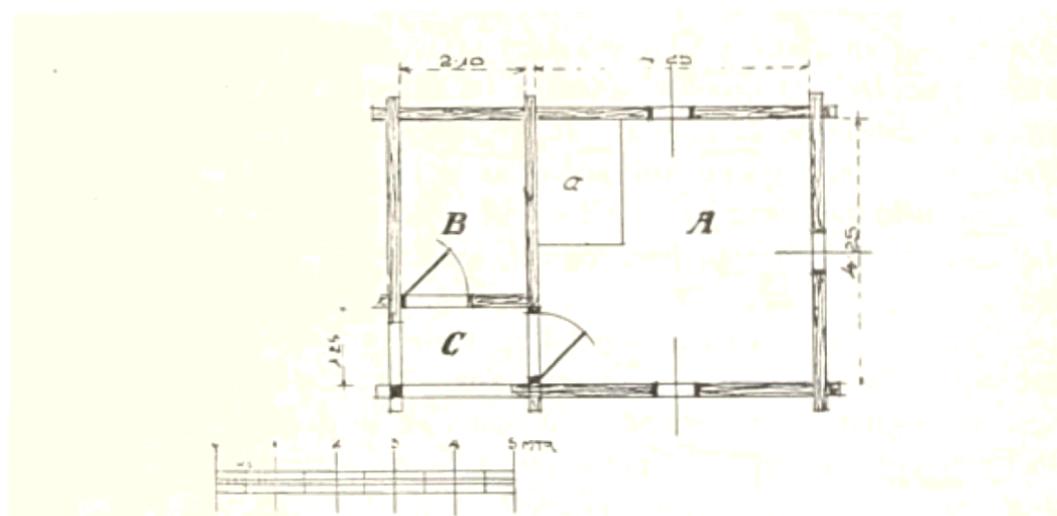

Fig. 12. Planul casei cu târnășul în colț din Vâlisoara.
A casa: a căloni, B cămară, C târnăș.

După formarea târnășului, acest tip de casă prezintă trei variații: a) casa cu târnășul în colț (fig. 12 și pl. XXII, A); b) casa cu târnășul dealungul casei (fig. 8 și pl. XXII, B; c) combinația amândurora, casa cu târnășul în colț și dealungul casei (fig. 13). Dintre aceste trei variații, casa cu târnășul în colț pare a fi cea mai veche și împreună cu casa cu târnășul în colț și dealungul casei e cea mai răspândită

formă de casă la Pădureni, pe când varianta cu târnațul dealungul casei e covârșitoare în Tara Hațegului și câștigă tot mai mult teren¹⁾.

Deoarece casa cu cămară este tipul cel mai răspândit și încăperile acestei case se întâlnesc și la celelalte tipuri, aproape la fel, dăm în acest loc o descriere mai amănunțită a acestor încăperi.

Târnațul. Intrarea se face în partea lungă a casei unde se află și târnațul. El este un pridvor deschis, un fel de loc scutit înaintea intrării, dobândit sau prin lăsarea unui colț al casei deschis, sau prin prelungirea coprișului cu o distanță cam de un metru și proptirea lui

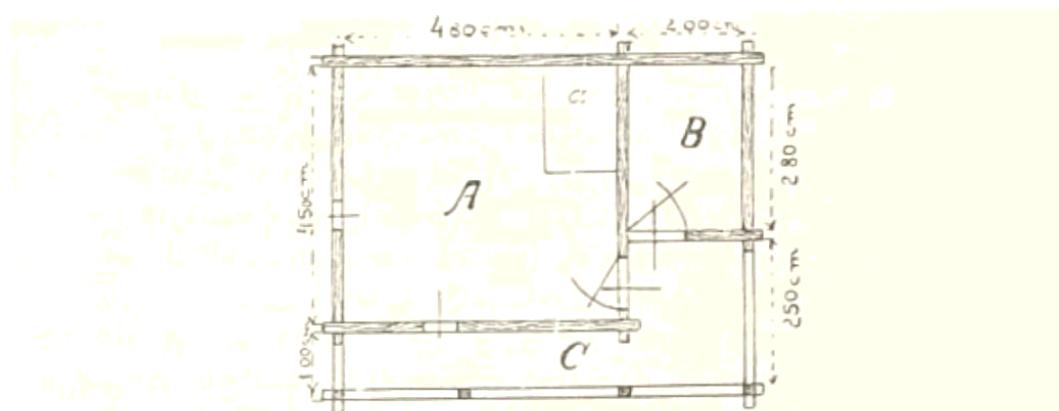

Fig. 13. Planul casei cu târnaț în colț și dealungul casei din com. Ruda.
A casa, B cămară, C târnaț.

cu stâlpi numiți și *brâncă, sâjală*. Din târnaț se pășește de dreptul în casă și cămară și tot de aci conduce o scară în pod. Scopul târnațului pare deci să fie de a scuti locul înaintea intrărilor și spre a servi ca loc de comunicație între diferitele părți ale casei.

Baza târnațului o formează *tâlponile*, bârnele dela temelie. Împrejmuirea lui o fac stâlpii, târnațul fiind, precum am zis, aproape întotdeauna deschis, cel mult se închide uneori la un capăt prin prelungirea bârnelor care formează părții de cele două laturi (pl. XXII, B). Uneori se închide până la o înălțime cam de un metru, cu scânduri frumos crestate, ce poartă numirea de *stobor*. Stâlpii târnațului sunt adesea lucrați cu măestrie. Podeala e însuș pământul bătătorit, numai căsele cele mai noi, mai ridicate, se podesc cu scânduri. Târnațul are ta-

¹⁾ Casa cu cămară și cu pridvorul dealungul casei este cel mai răspândit tip de casă la Români din Transilvania și la Sacui, cari au aproape îcelaș tip de casă. Varianta cu pridvorul în colț este atestată și din alte părți ale Transilvaniei. (Cfr. BÁTKY Zs., Néhányadat Bánffyhunyadnak és környékének népies építkezéséhez, Néprajzi Értesítő, VIII (1907), fig. 16; SZINTÉZIS A székely ház. Ethnographia, XI (1900), pl. VII—VIII, fig. 8).

van de scânduri la fel cu al casei. Prin o deschizătură a tavanului se face urcarea în pod. Adesea se aşeză într'ansul *hâmbarul*, o ladă mare de lemn de fag, în care se păstrează bucătele (pl. XXIV, B). Vara se aşeză acolo foarte des un pat. În lipsă de şopru aici sunt adăpostite diferite obiecte agronomice. Uneori se închide cu scânduri o parte din târnaş spre a servi de cămăraş. Sus, de sub streşină dealungul târnaşului, adesea altără o prăjină lungă numită *culme*, pe care se aruncă albiturile spre a fi uscate (pl. XXIV, A).

Casa. Încăperea cea mai însemnată a casei e însă aşa numita casă; ea serveşte nu numai ca locuinţă, ci şi ca bucătărie şi totodată e singura încăpere care serveşte pentru locuit.

Să intrăm în casă. La acest act suntem siliţi să ridică piciorul, spre a trece peste una din *tâlponile* (bârna dela temelie) casei, care serveşte totodată şi ca prag al uşei, având de obicei o grosime considerabilă (30—50 cm). E de observat că ţâranul, la intrarea în casă, nu păşeşte pe prag, ci trece peste el. Nici că s-ar putea alături, luând în considerare înălţimea mare a pragului şi înălţimea mică a uşei, care adesea nu e mai mare decât 120—150 cm. Acest caz se întâlneşte însă numai la casele vechi de bârne, cele mai nouă, dintre care şi cele de bârne, au uşi înalte cu prag scund întocmai ca şi casele moderne.

Podeala casei e din pământ bătătorit. Numai casele mai nouă au podeala din scânduri. Două ferestre mici, dintre care una e aşezată la fruntar¹⁾, iar cealaltă la păretele de către târnaş, dau numai puşimă lumină. Adesea se aplică la fruntar, care de obicei e în faţa străzii şi două ferestre, puse una lângă alta. Ferestrele sunt aproape pătrate, cu patru ochiuri, fixate în cadru de lemn şi sunt mici de tot. Cele mai multe nu sunt mai mari decât $\frac{1}{2}$ m pătrat; în casele vechi ele erau şi mai mici. Pe dinasără fereastra este apărată de o *zârcală* săcută din beţe de lemn frumos aranjată.

Aranjamentul casei e aproape acelaş în întreg ţinutul. În satele, ai căror locuitori sunt în viu contact cu locuitorii oraşelor, şi mai ales la ţâranii mai cu dare de mână, amestecul lucrurilor nouă e covârşitor, totuş se mai găsesc încă destule sate şi case, în cari s-au păstrat multe lucruri vechi şi în care vechiul aranjament al casei ţârăneşti se poate încă bine observa.

---

¹⁾ Pentru părțile casei vom întrebui ţinutul următoarele numiri: faţă este partea din faţă a casei unde se află intrarea şi pridvorul; dosul este partea opusă din dosul casei, de obicei lipsită de ferestre şi fruntar (Giebelseite), latura casei din partea unde se află camera de locuit, fiind des sudreplată înspre stradă.

Să începem cu obiectul cel mai important, cu vatra. Cea mai veche și totodată cea mai primitivă întocmire pentru încălzit și gătit încă în folosință e căloniul. Altădată el se găsea în toate casele țărănești; azi însă e pe cale să dispară și numai în casele mai vechi, din satele mai ferile de influență orașelor să mai păstrează. Locul lui e în colțul din stânga (socolind de la intrare) lângă păretele dintre casă și cămară.

Căloniul este o vatră liberă deasupra căruia, cam la o înălțime de un metru, se aplică o mantă în formă piramidală sau pătrată, care cu capătul din sus intră în tavan, iar cu baza ei acoperă vatra (pl. XXIII, A). Mantaua poartă numirea de *capră*; ea este construită din lemn cu păreți împoliți din nuiele sau speteze, tencuită spre a fi apărată de foc. Partea de jos a caprei este încadrată în lemn și se numește *camișă*. Marginile camișei servesc ca poliță. Pe ea se aşeză diferite obiecte și mărunțisuri, mai ales obiecte de care este nevoie la gătit, ca: oale, blide și a. Colțul liber al camișei este legat cu un laț de grinda casei numit *feroni* ori *fularie*. Capra căloniului poate fi de o mărime însemnată (3 m lungime și $1\frac{1}{2}$ m lățime), mărimea obicinuită fiind 2 m în lungime și 1 m în lățime. Nevasta, când gătește, se poate aşeza sub capră pe un scăunel lângă foc. Pentru apărarea coperișului de foc se aplică în pod, deasupra caprei, o împletitură de nuiele, în forma unui covîltir închis. Această întocmire poate să fie și din lespezi proptite și lipite una de alta în forma unei lăzi. Ea poartă numirea de *capră* sau *băbură*. Fumul se adună sub capră, trece prin băbură, se imprăștie în pod, de unde scapă prin deschizături și prin găurile anume săcate în acoperișul de paie și căptușite cu împletitură de nuiele.

Focul se face jos, sub capră, pe însăși vatra sau podeala casei și e împrejmuit numai cu vre-o căteva lespezi aruncate în jurul lui. Colțul dintr-o vatră focului și peretele din dosul casei se numește *undăf*; aci se adună cenușa, iar celui din partea ceealaltă a vatrăi, unde se pun lemnele i se zice *tăsuni* (lăciuni). Jos, dealungul păretelui, spre a-l scuti de foc, e tras un zid mic de piatră, cam de-o palmă și ceva de înalt, numit *căminef*. Pe el se pun oalele (de obiceiu oala cu chisălită) și alte mărunțisuri. În colțul dintr-o păreță este adesea săcută o lădiță din lespezi de piatră numită *cobâlșeri*, întrânsa se adună cenușa pentru leșie (*pârluit*). Se întâmplă uneori că nivelul vatrăi este puțin mai ridicat, fiind despărțit printr'o bârnă de restul casei.

De sub capră atârnă o căldare al cărei lanț este legat de un bârlă mai gros, care este și el aşezat cruciș pe doi pari paraleli, fixați

cu un capăt în fruntea camiței, iar cu celălalt în părtele¹⁾.

Căloniul este foarte potrivit pentru felul de a găli al țărancilor obișnuite să gătească la focul liber, dar căldura ce-o poate da focul liber nu este suficientă pentru incălzirea casei în vreme de iarnă. Acest neajuns a pricinuit înălțurarea căloniului și înlocuirea lui cu *soba cu fele* (olane) (pl. XXIII, B). Corpul sobei este compus din table de olane smălituite albastru, verde ori galben cu figuri geometrice făcute de olarii din Bar și Hunedoara. Acum nu se mai fac, căci și soba de olane este un obiect care dispără.

Soba ure în partea dinainte o deschizătură mai lungă și înaltă cam de o palmă, prin care se face focul. Locul pe care este așezat corpul sobei este întodeauna mai ridicat astfel că 'naintea deschizăturii formează o bancă numită *tăpsan* (Țara-Hațegului) ori *pomnic* (Pădureni). Pentru încălzit se face focul în interiorul sobei, așezând lemnele prin deschizătură, iar pentru gătit se trage focul mai mult înaintea deschizăturii pe *tăpsan*. Căldarea, obiectul cel mai însemnat pentru pregătirea bucătelor la țărani, lipsește. Soba aceasta, în forma ei arătată mai sus nu e altceva decât o sobă de olane aplicată la vatra deschisă și adaptată pentru modul de a găli al țăranelor. În jurul sobei este un stativ de lațuri, numit *fegle* (Pădureni) și *primble* (Țara Hațegului), pe care se atârnă obiectele și rusele, ca să se usuce. *Undieșul*, colțul între sobă și părtele din dos, este foarte căutat iarna de copiii și bătrânilor casei.

Prin înlocuirea căloniului cu sobă de olane, pe care o astăză azi des în locul celei dintâi și care este și ea o podoabă a casei, se schimbă mult aspectul casei. Aceste sobe făcute de olari țărani, care lucrează iarăși numai pentru țărani, cunoscând bine trebuințele și gustul mușteriilor lor, au pecetea artei populare și se potrivesc de minune la aranjamentul cu gust țărănesc al odăii.

Posla de a imita pe orășeni și pretențiile tot mai mult crescând

¹⁾ Vatra liberă cu coșul piramidal deasupra este vechea întocmire de gătit și încălzit al casei românești din Muntenia, Transilvania, cu excepția părților nordice, unde în locul vatrlei se găsește un cupitor asemănător cu al casei la Ruteni. (Cf. R. F. KAINDL, *Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpaten in Mitt. der Anthr. Gesellschaft in Wien*, XXVIII, p. 225) și în părțile limitrofe ale Banatului. În Transilvania coșul piramidal a fost înlocuit mai nou cu un capac mare de formă pătrată din șnpletitură de olane smălituite în diferite culori. (Cf. Z. SZILÁDY, *Erdély régi tűzhelyei*, Néprajzi Értesítő, X, 1909, 1—20; I. TEUTSCH și K. FUCHS, *Etnogr. Mitt. aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras*, Mitt. der Anthropol. Ges. in Wien, XXXV, 188—153; N. MANOLESCU, *Igiene săranului român*, p. 54—57).

ale țărănilor de altfel destul de conservativi face ca ei să nu se mai mulțumească nici chiar cu sobă de olane. Ei au descoperit deja avantajele mașinelor de bucătărie (Sparherd) ale orășenilor și caută a înlocui sobă cu aceasta, cum le zic ei *spar*, *pliat*, *platăr* (dela nemțescul Sparherd și Platte) și cu *ler* (dela Röhre). Căloni, sobă și spar formează cele trei trepte în dezvoltarea întocmirei de încălzit și gătit din acest ținut. Dacă astăzi într-o casă un *pliat* cu *ler* și întrebî că ce fel de instalație a fost mai înainte, și se va răspunde că o sobă și aşa mai departe că înaintea sobei a fost un căloni.

Întocmai ca și sobă, țărănilii au adaptat și mașina de gătit modului lor de a găti. Astfel s'a păstrat tăpsanul și deschizătura cea lungă a sobei. Modul de a găti al țărănilor este strâns legat de focul liber al vatrăi, cu care într'atât s-au obiceinuit, încât nici chiar pentru avantajele mașinelor de gătit nu vor să-l părăsească. Țărancile gătesc pe amândouă locurile, atât pe *pliat* cât și pe tăpsan, înaintea deschizăturii¹⁾.

Adesea se găsesc și diferite combinații ale acestor trei instalații. Astfel se face uneori încercarea de a ajuta căloniului, a cărui căldură, cum am mai amintit, nu e suficientă, prin aceea că i se ali-pește o sobă sau un *pliat* cu *ler*.

Mobiliarul casei este foarte simplu, acomodat traiului dela țard. Se găsesc însă și mobile lucrate cu un gust ales, care fac cîinste artei populare. Mobilierul se compune din o masă, pat, lavițe, scaune, blidă și lăzi sau tronuri pentru păstrarea hainelor.

Locul cel mai însemnat al casei pare a fi colțul în care se întâlnesc cele două lavițe (*lavișa* pl. *lăviș*) așezate dealungul păretelui de către stradă și tărnaț (unde sunt și ferestrele) și între cari își are locul, de obiceiu, și masa (fig. 9). Lavițele sunt făcute din scânduri late și groase și sunt așezate totdeauna dealungul păretelui. Ele nu sunt fixate la părete, ci sunt așezate pe niște pari bătuți în podeală sau pe butuci de lemn. Se mai folosesc pentru șezut și niște bănci mai lungi cu spate *scaun*; locul lor e tot largă masă. Se întrebuiștează foarte des scaunele scunde cu patru picioare și cu șezut patrat. Sunt și scaune cu spate lucrate în stil țărănesc.

Locul mesei este, cum s'a mai amintit, în colțul unde se întâlnesc cele două lavițe ori la mijloc, înaintea ferestrei. Masa coacăsta este mai mult un obiect de lux, căci numai la ocazii rare,

¹⁾ Relevăm însemnatatea tăpsanului pentru întocmirile de gătit din acest ținut; îl vom întâlni, precum vom vedea, și înaintea cuporului din bucătăria de vară. E de observat și faptul că numirea variază după regiuni. Astfel pentru Țara Hățegului am notat numirile *topșan*, *tăpsan* și *tălmac*, iar pentru Padureni *pomnol*. *Pomnol* (și *pomnor*) se chiamă și banca de pământ din jurul casei.

sărbători și ospețe se folosește. Uneori ea lipsește. La mânăcare se folosesc de o altă masă mai mică și scundă, numită *măsuță*, *miasă mică*. Ea are patru picioare; tabla ei e patruunghiulară și e numai 40—50 cm de înălță. Masa aceasta e portativă și nu-și are locul ei hotărît. Când nu e în folosință se păstrează sub pat, sau sub masa mare, într'un colț, în cămară, cu un cuvânt la un loc unde nu stă în cale. La mânăcare se aşeză la un loc mai larg și potrivit, în mijlocul casei, seara lângă vatră pentru a fi luminată. Vara când e timp frumos se mânancă adesea și afară în curte înaintea casei¹⁾.

Pentru dormit se folosesc niște paturi primitive, care sunt mai scurte și adeseori mai largi decât paturile moderne. În casele vechi se găsește numai un singur pat, făcut din scânduri aşezate una lângă alta sau din împletitură de nuiele încadrată în lemn ținute de patru pari bătuți în podeala casei ori de două scăunele lungi cu patru picioare numite *căprez*. Peste scânduri ori împletitură se aşterne sănori ori pao și două *procoife* (pături), dintre care una servește de cearceaf, iar ceealaltă de acoperământ. Perinile sunt înguste și lungărețe. Ele sunt umplute mai mult cu sănori. Invelitoarele lor au la capătul din afară uneori țesături foarte frumoase. Adesea doar me întreagă familia în acelaș pat, iar în caz de lipsă, se folosesc și lavițele ca loc de dormit. Vara părăsesc adesea odaia caldă și rău aerisită și se culcă mai bucuros în târnat și sură.

În timpul mai nou se folosesc două paturi aşezate în cele două colțuri de către păretele dela fruntar. Aceste paturi sunt la fel ca paturile moderne și sunt adesea produsele micilor industriași dela orașe, care le lucrează anume pentru țărani. Prin înnoirea aceasta s'a schimbat mult aspectul vechiu al odăii. Masa se aşeză acum în mijloc, între paturi, în apropierea ferestrii și este înconjurată de trei laturi cu niște bănci lungi cu spate (*scaune*), propoite de cele două paturi și părete (fig. 16). Uneori partea de sub sezut este închisă căștiigând astfel forma unei lăzi lungi, al cărei capac este însuși sezutul. Această bancă numită *scaun înfundul* servește la păstrarea hainelor.

Mobiliarului mai aparțin: un dulap cu polițe pentru păstrarea vașelor, numit *lăcișari* ori *parseci* (dela ungurescul pohárszék). În apro-

¹⁾ Această masă mică de formă patrată se găsește și la Maghiari (asz-talszék) și la Slovenii din Craina și Carintia, având aceeași formă și mod de întrebuințare (Cf. M. MURKO, *Der Tisch bei den Südslaven in Zur Geschichte des volkst. Hauses bei den Südslaven*, Mitt. d. Anthropol. Ges., Wien 1905). Ea face transiția între masa rotundă și mai joasă (sinia) a popoarelor balcanice și între masa înălță a popoarelor din Europa centrală și Vest. Masa mică de formă rotundă se găsește și în casa țărănească din Muntenia. (MANOLESCU, o. c., p. 67).

pierea vătrei atârnă de părete un *riegar* pentru sticle și un *lingurar* pentru linguri; în apropierea ușei, lângă părete, e *găletariu*, un mic dulap deschis sau mai des făcut din un par bătut în podeală cu o bucată de scândură fixată deasupra, pe care se găsește *găleata* cu apă. Apa se bea cu ajutorul unui *cauc*, un vas mic de lemn sau ciob, având ca mâner un bâl. Acum în urmă se folosește în acest scop, o lingură mare de tincioara.

Se mai găsesc apoi și lăzi sau tronuri mai mici numite *sâcrini* sau *ladă* în care se păstrează hainele și albiturile. Sus, pe păreți sunt blindare lungi, numite *făgaș*, pe care se aşează deasupra blidele, iar în ciele din partea de jos atârnă niște ulcioare mici și frumos smâlțuite, cu figuri florale numite: *câncee*. De pe grinziile tavanului, atârnă, în mijlocita apropiere a părețiilor, o prăjină numită *culme*, pe care se aşează covoare și ștergare cu aleșături, având de scop ca să acopere goliciunea părețiilor și să-i dea odăii însăși mai plăcută.

Pe păreți atârnă icoane de ale sfintilor, dintre care cele mai vechi sunt zugrăvite pe sticlă. Acestea cu totă pictura lor primitivă se potrivesc mai bine cu aranjamentul țărănesc decât reproducerile mai nouă și fără de preț ale târgoveștilor. Păreții mai sunt împodobiți și cu blide smâlțuite, deasupra căror se atârnă ștergare frumoase cu aleșături.

In casele mai vechi, de sub tavan, legat de grinzi, atârnă un stativ în formă unei loitre, numit *loitră* de care se atârnă cărnuri și cărnații. Grinziile tavanului sunt prinse adesea cu două lemne scurte în care loc se păstrează *troaca*. Ea poate avea și locul deasupra ușei fiind ținută de doi pari însipți în părete.

Câmara. Câmara e o încăpere rece, din care lipsește orice întocmire de încălzit. Întransa se păstrează alimentele, uneltele, hainele și în sfârșit toate obiectele care nu sunt în folosință și trebuesc păstrate.

Intrarea se face deadreptul din târnăț. De obicei păreții câmarei nu sunt tencuiți. Ea nu are nici chiar sereastră; lumina intră printre crepăturile dintre bârne și prin ușa deschisă. Adesea se face o deschizătură mică, cam de o palmă de lată, tăind două bârne până la mijloc în formă pătrată, care servește ca sereastră. Se află și case a căror odaie au păreți de bârne, iar câmara păreți împliteți de nuiele. Podeala câmarei e din pământ bătătorit și are tavan din scânduri și grinzi întocmai ca și camera de locuit.

In câmară își astă locul: lada cea mare pentru bucate numită *hombari*, *hîmbari*, *hămbari*; lăzi mai mici numite *sicrii*, *sâcriu*, *sicriu*, *ladă*, în care se păstrează hainele și alte mărunțisuri, un vas mai mare pentru varză *cadă*, *pulină* și unul mai mic numit *butoiu*, *butoni* pentru rachiul și oțet. Burie se chiamă un vas mai mic, în care se transportă

lichidele la o distanță mai mare, iar *bucig* se numește un ciubăr în care se ține carne sau brânza sărată. Sus în părte este fixată o *polișă*, pe care se păstrează uleiurile și mărunțiurile; cădeodată se găsește și în cămară o *culme*, pe care atârnă *soalele* (hainele) și *cerghile* (păluri groase de lână).

Podul. Tot din târnăț conduce o scără prin o deschizătură a tavanului în pod, care întinzându-se peste toate trei încăperile: casă, cămară și târnăț și având o înălțime considerabilă e foarte spațios. Aici răspunde partea de sus a caprei, deasupra căreia se găsește, cum am mai amintit, o impletitură în formă unui covilțir ori un acoperiș din leșpezi, în formă unei lăzi. În cazul când în casă se află în loc de căloni o sobă ori un șpar, fumul e condus prin un burian care trece prin tavan și se sfârșește în pod în formă unui L învers. Fumul se ajună aici în pod, de unde scapă prin deschizături și prin găurile făcute anume în acoperișul de paie. Pentru acest motiv interiorul podului este înegril de fum și e plin de funingine; în el se păstrează numai lucruri cărora fumul nu le pricinuiește nici o stricăciune sau trebuesc chiar conservate prin fum. Astfel aici se păstrează cărnurile, slăinina. În niște coșuri mari de nuiele și tenuite coș, coșar, târji, firne se păstrează: bobul, cartofii și poamele uscate.

Pivnița. Intrarea la *pivnișă* se face toldeauna pe din afară. Deasupra intrării se află toldeauna un mic acoperiș numit *gîrljii*. La casele zidite pe o coastă ori pe teren mai inclinat, li se face, la partea dinspre vale, temelie mai înaltă și se sapă puțin în partea ridicată spre a dobândi astfel o pivniță. Intrarea la pivniță se face la astfel de case din partea dinspre vale. În pivniță se păstrează cada cu varză și diserte buși și vase cari trebuesc ținute la răcoare.

Bucătăria de vară. Tipul casei cu cămară nu are o bucătărie separată; măncările se pregătesc, precum am văzut, în camera de locuit pe vatră de sub căloni, pe tăpsanul dinaintea sobei ori pe șpar. Se găsește însă foarte des în apropierea casei o clădire mai mică numită *cuptor* și care servește ca bucătărie în deosebi pentru timpul de vară. Această clădire e făcută din bârne, scânduri ori impletitură de nuiele și în ea se află un cuptor înaintea căruia e un tăpsan, iar deasupra tăpsanului atârnă o căldare. Lanțul căldării e legat de o bârnă mai subțire numită *somină*. În cuptor se coacă pita și uneori și plăcintele, iar pe tăpsan arde focul la care se gătesc bucatele¹⁾.

1) Bucătării de vară, având clădire proprie, se întâlnescă printindeni în Transilvania și în restul teritoriului locuit de Români (V. PĂCALĂ. *Monogr. satului Răřinariu*, Sibiu 1915, p. 114; G. MOLDOVAN. *Alsó-székér várm. román népe*, 1897, p. 113; I. R. BOȚNEA, *Herde u. Öfen* etc. în *Zeitschr. des Ver. für Volksk.*, VII (1897) p. 19; CHĂINICEANU, *Igienea*, p. 103; C. A. ROMSTORFFEN. *Typen der landwirtschaftl. Bauten in Herzogl. Bukowina*, Mitt. d. Anthropol. Ges. Wien, XXII (1892) p. 199).

Rolul acestui cupitor prezintă nare care interese, căci în ținuturile acestea atât mălaiul cât și pita s-au copt și se coc și azi subț /det/. Testul e un fel de capac mai maro din fier ori piatră, având la gură un diametru cam de jumătate de metru, iar sus este provăzut cu o ureche. La întrebunțare testul se suspendă cu un lanț deasupra focului până se însierbăntă bine, apoi se curăță vatra de jăratec și pune aluatul pe vatră pesite care se aşezază testul adunând jăratecul în jurul lui.

După spusele celor mai bâtrâni, cuploarele de pită erau odinioară mult mai rare; fiecare sat avea abia câte două, trei exemplare, căci pita se cocea sub test, iar cuploarele se foloseau numai la sărbători și ospețe, când se cocea o cantitate mai mare de pită.

Cuptorul său uneori în liber, având deasupra un acoperiș simplu de scânduri. De obicei fasă își are clădirea sa proprie, care servește ca bucătărie în timpul verii și în care ia uneori masa (pl. XX, A). Bucătăria de vară are un mobilier foarte redus. Astfel se găsesc într-oasă laviile pentru șezut, o masă mică, parseci, sicriini, scâunele, precum și vasele în care se gătesc mâncărurile. Cuina nu are tavan, cel mult se aplică o impletitură tenută deasupra vatrăi (*cărini*) pentru a prinde scânteile, în cazul când ea e acoperită cu paie.

Privitor la felul cum se fac aceste cuploare, se pot observa două sisteme: Cuptorul se clădește sau din leșpezi lipite cu pământ lutos sau numai din lut în formă conică, în jurul unui stativ făcut din ouie. Acum se zidesc cuploare și din cărămidă, în formă rotundă sau patrunghiulară.

Casa cu tindă. Casa cu cămară, despre care s'a vorbit mai înainte, nu are în corpul său o bucătărie, căci bucatele se gătesc pe vatră de sub căloni, tăpșanul sobei, sau în timpul verii, când e prea cald în casă, în hucătăria de vară.

În comunitate din colțul nordvestic al basinului Hațegului, se găsește un alt tip de casă compus din două încăperi: camera de locuit și o bucătărie numită rindă (tindă). Acestui tip de casă îl vom da numirea de *casa cu tindă* (pl. XXIV, A). Planul și împărțirea acestui tip seamănă mult cu al casei cu tărnațul în colț (fig. 14). Clădirea e împărțită prin un părere tras în mijlocul casei în două. Una din părți e camera de locuit, casa, iar cealaltă se împărțește între tindă și tărnaț. Acest tip se deosebește de tipul casei cu cămară și prin faptul, că intrarea în camera de locuit nu se face deadrept prin tărnaț, ci prin tindă, care servește deci și ca anticameră. În colțul de lângă părtele despărțitoare al tindă este un călon pe a căruia vatră se pregătesc bucatele. În casă, deosemenea în colțul de lângă părtele despărțitoare, este o sobă sau șpatul, al căruia

horn (burian) trece prin acest părele și conduce fumul sub capra căloniului. Foarte rar (în comuna Lunca-Cernei) am întâlnit și sobă oarbă sau înfundată (pentru că nu are gura în camera de locuit) având gura ei trecută prin părțile despărțitor sub căloni din tindă de unde se face focul.

Mobiliarul tinzii este foarte redus: una sau două lavișe dealungul părților, un cuier pentru oale în apropierea căloniului și eventual un parseci. Cu aranjamentul camerei de locuit, fiind același la toate tipurile ca și cel descris la casa cu cămară, nu ne vom mai ocupa de aci înainte.

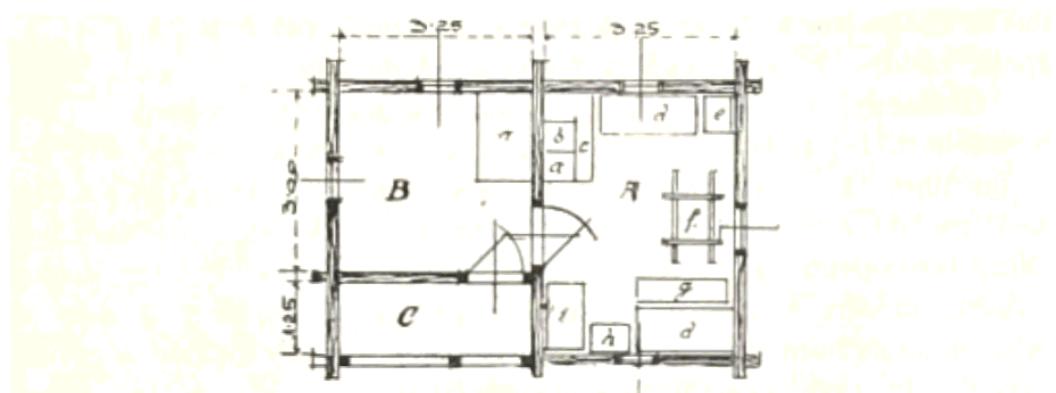

Fig. 14. Planul casei cu tindă din Hățajel. A casă: a plătă, b fer, c împărtășit, d pat, e masă, f frâzboiu, g scaun, h găleată, i părăscă; B cindă: a căloni; C tărlă.

Cămara sau lipsește cu totul sau e înlocuită cu o altă clădire mai mică, ce se construiește în apropierea casei pentru acest scop.

Împrejurarea că acest tip se găsește numai în acest colț din apropierea Banatului, arată că avem de a face cu o influență venită de acolo. Acest fapt s'a dovedit și prin cercetările noastre asupra tipurilor de case din Bărăgan, unde îndeosebi în regiunile limitrofe am găsit casa cu tindă având în camera de locuit o mică sobă oarbă (Hinterladerofen!).

¹⁾ În afara de regiunile limitrofe ale Banatului casa cu tindă, după cum putem deduce din puținele izvoare de care disponem (Cf. MANOLESCU o. c., p. 22—53; CRĂINEANU, o. c., p. 58; I. PANIFILE *Industria casnică în România*, p. 809—487), pare a fi un tip foarte răspândit și în Muntenia. și aici în tindă lângă părțile despărțitor se află vatra cu coșul piramidal, iar în camera de locuit, în regiunile de șes, o sobă înfundată, aderă cu gura trecută prin părțile despărțitor sub coșul din tindă; iar în regiunile muntoase o sobă, cupitor cu gura în casă. Această deosebire se datorează combustibilului care la șes constă din paie, ierburi și tizic, iar în regiunile muntoase din lemn. Intrarea în camera de locuit se face și aici prin tindă. În județele Prahova și Buzău, vatra cu coșul piramidal este în casă, iar tindă este o încăpere rece și serveste drept cămăra. Aceste case prezintă cel mai vechi tip de case în România.

Într-o comună din acest colț, în Răchitova, se află case cu tindă care se deosebește de cele amintite mai sus. Cu toate că s-au găsit numai câteva exemplare, pentru alcătuirea neobișnuită și foarte primițivă a vatrăi, acestea merită lotuși să fie cunoscute.

Casa are planul tipului cu cămară și cu țărnațul dealungul casei cu intrarea din țărnaț la amândouă încăperile. În locul

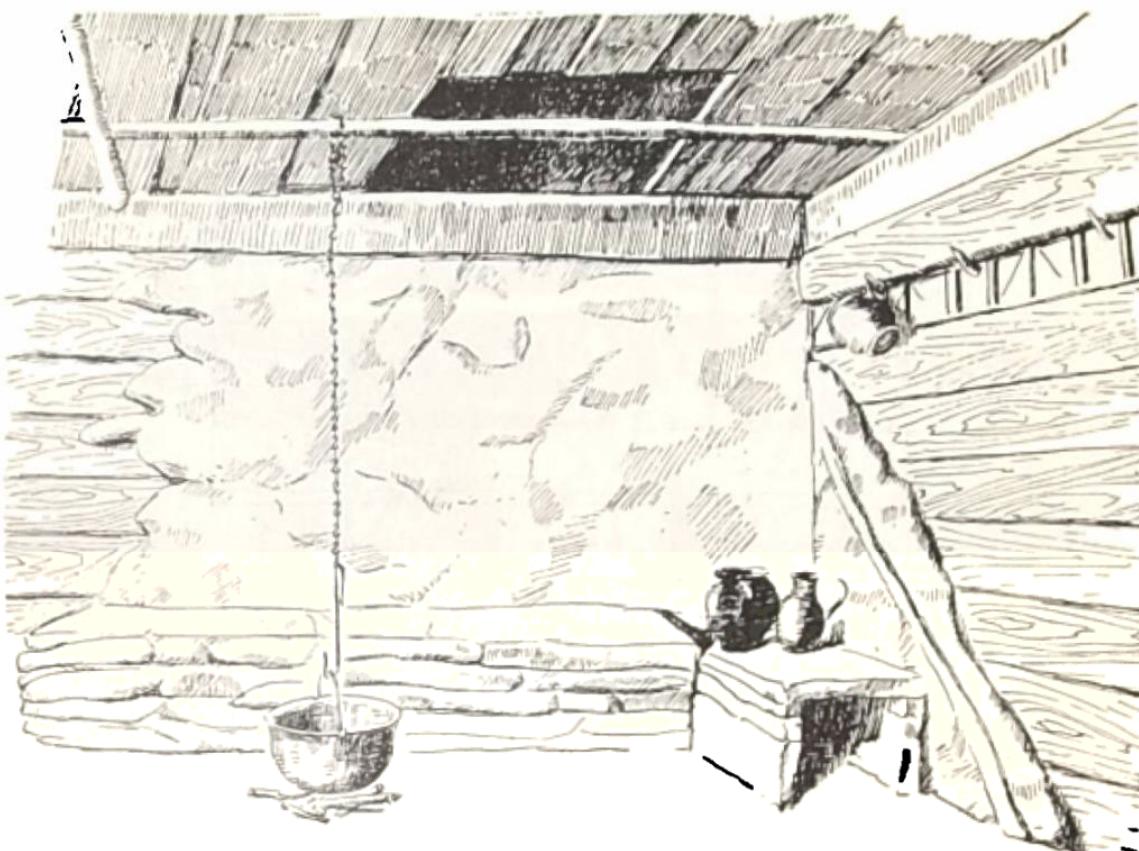

Fig. 15. Tindă cu vatră din Răchitova.

cămarci e tinda în care se află o vatră deschisă fără căloni deasupra, cum se află la stâne și alte clădiri locuite vremelnic (fig. 15). Vatră e lângă păretele de către camera de locuit, care în parte căt ține vatră e tencuit, iar jos, dealungul păretelui până la o înălțime de 40 cm este format ca un zid, săcuit din leșpezi spre a apăra păretele de bârne de focul vatrăi. Acest zid se numește cămin. Înaintea acestui zid, chiar pe podeala tinzii, e vatră deasupra căreia atârnă o căldare Deasupra focului, în tavan, este o deschizătură, prin care trece fumul în pod. În colțul din dreapta vatrăi se vede cobușeriu. În care se strânge cenușa și spuza pentru leșie. În casă, lângă păre-

tele de către tindă, este o sobă sau un șpar al cărui sum se conduce sau deadreptul în pod, sau prin peretele despărțitor în tindă.

Faptul că această vatră a fost astăzi numai în câteva exemplare și în mod izolat, ne face să presupunem că ea s'a făcut după modelul dela stână. Nu este însă exclus că avem de a face cu cea mai veche vatră a casei țărănești aşa cum a trebuit să fie înaintea căloniului și cum se vede și azi în unele regiuni din peninsula balcanică (Dalmatia).

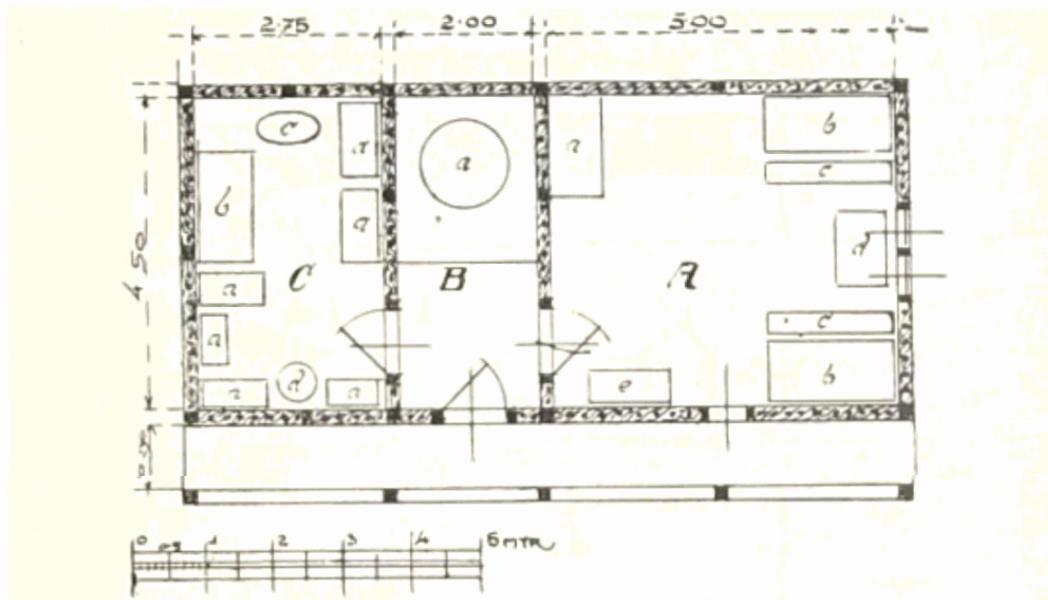

Fig. 16. Planul casei cu cuplă în tindă din com. Streisângeloz.

A casa: a sobă, b pat, c scaune, d masa, e pârsaci; B tindă: a cuplă; C cămări: a sacrii, b hîmbari, c coș de nuiele pentru frăsină, d bulie pentru varză.

Casa cu cuplă în tindă. De aceste tipuri de casă se deosebește cu totul un alt tip, al cărui notă distinctivă este bucătăria, care e sub același acoperiș cu alte încăperi și are un cuplă întrânsa. Acest tip nu se găsește izolat pe un anumit teritoriu ci sporadic cu celelalte împreună, așându-se în fiecare comună vre-o căteva exemplare¹⁾. Tipul acesta ne

¹⁾ Casa cu cuplă în tindă este răspândită aproape în întreagă Transilvania. Prin faptul că ea se deosebește de toate tipurile de case ale regiunilor înconjurătoare, pare a fi un tip exclusiv al acestui ținut (Cf. Gr. MOLDDVAN, Alsó-Fehér vármegye román népe, 1897 p. 182—183; I. LÁZÁR, Alsó-Fehér vármegye magyar népe, 1896 p. 20; I. JANKÓ, Kalotaszeg magyar népe, 1892 p. 69; Th. THURINSZKY, Adatok az erdélyi ház ismeretéhez, Népr. Értesítő, XIII (1912) fig. 2, 3, 4, 11, 14, 15; dr. I. GYÖRFFY, Dél Bihar falvai és építkezése, Népr. Értesítő, XVII (1910), p. 192). Uneori în tindă se află numai o vatră liberă, iar alăudată în locul cămării se face o a doua cameră de locuit. (Cf. BATKÝ, o. c., p. 61; THURINSZKY o. c., fig. 8, 18, 20). Toate aceste variante aparțin aceluiași tip de case, având împărțirea caracteristică de trei încăperi cu tindă la mijloc.

arată mai des împărțirea de trei. La mijloc este culina cătră care se alipește de o latură o cameră de locuit, iar de cealaltă o cămară; cea din urmă poate și lipsi; în care caz casa are numai două încăperi: camera de locuit și bucătăria. Înaintea casei, dealungul ei, este un târnă, din care prin o ușă așezată la mijloc putem intra în tindă, care servește și ca anticameră (fig. 16). Două uși, așezate în partea dinainte a tinzii, conduc în casă și în cămară.

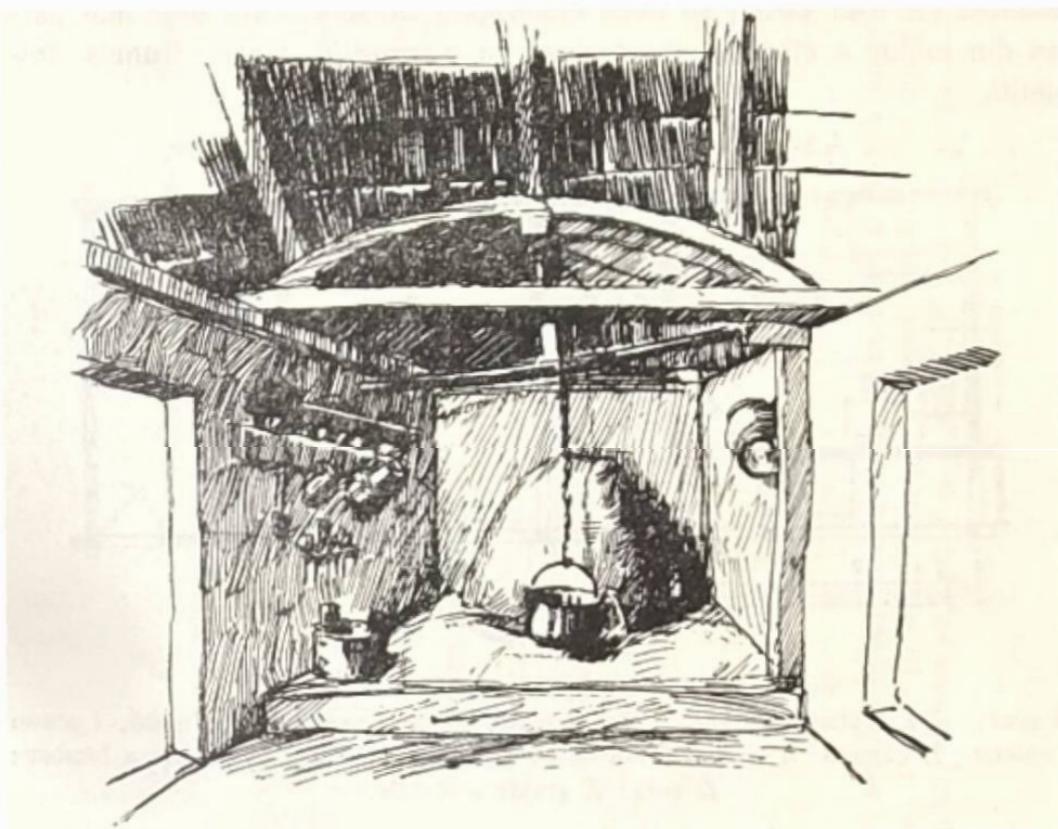

Fig. 17. Tinda casei cu cupor în tindă.

Tinda (*tindă, cindă*) seamănă mult cu bucătăria de vară. Ea are în partea ei dindărăt, mai ridicată, un cupor înaintea căruia este vatra pe care se pregătesc bucatele. Deasupra vatrăi, de o prăjină fixată în păreji atârnă căldarea. Cuporul servește numai la coacerea pâinei.

Trebue relevat faptul, care constituie o notă caracteristică pentru aceste bucătării, că ele nu au tavan, precum nici ferestre. La casele acoperite cu paie se aplică deasupra cuporului o împletitură sau un mic acoperiș din *table*, niște scânduri groase tăiate cu secură. Scopul acestei întocmiri e ca să prindă scânteile ca să nu ajungă la acoperișul de paie al casei; el se numește *cerii*, *cerini* sau *iapă*.

Casă cu șură. În câteva sate (îndeosebi Ponor, Valea-Lupului) de pe cursul superior al văii Streiului, se găsesc sporadic case sub același acoperiș cu șura și grajdul. Partea clădirii, în care se află casa, ne-arată aceeași împărțire și același aranjament ca și casa cu cămară. În continuarea acesteia se află șura și grajdul.

Pl. XXIV, B ne arată fotografia unei astfel de case din comuna Ponor. În partea dinainte vedem o casă cu cămară și cu târnațul înaintea lor. Din târnaț se intră dreapta în șură, care cuprinde partea din mijloc a clădirii și este închisă cu o ușă mare, frumos impletită.

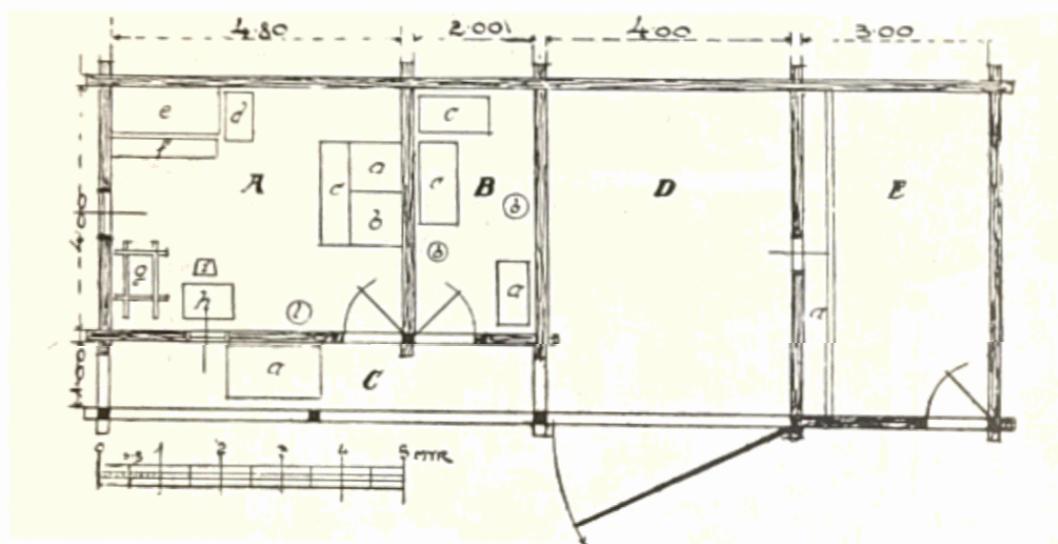

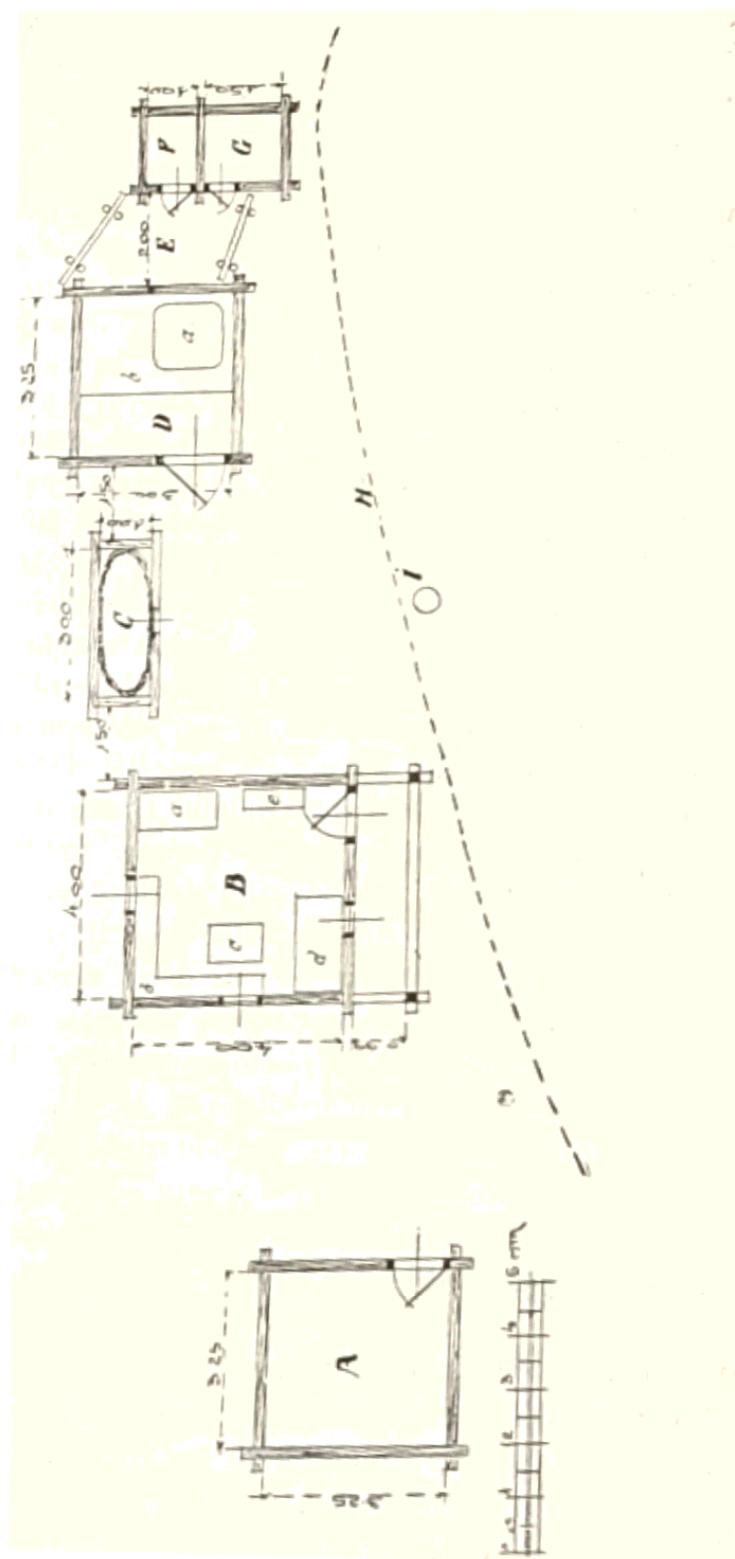
Fig. 18. Planul casei cu șură din com. Ponor.

A casa: a ler, b pliat, c lăpsan, d sicrini, e pat, f scaun, g războiu, h masă, i scaun și găletar; B cămară: a sicrini, b ciubăr cu brânză, c hîmbari; C târnaț: a hîmbar; D șură; E grăjd: a ieșale.

Avantajul acestor case cu șură pare a consta tocmai în faptul că gospodarul își poate controla și hrăni vitele mai ușor. El trece prin târnaț în șură, de unde le poate da nutrețul prin o deschizătură situată în mijlocul păretelui dintre grăjd și șură, de care parte se află și ieșlea. Intrarea în grăjd se face din curte prin o ușă din capătul clădirii.

De altă parte se observă și tendința spre descentralizare anume de a clădi pentru fiecare scop o clădire deosebită. Acest fenomen se poate observa îndeosebi în comunele din regiunea fânețelor. O astfel de încercare ne arată fig. 19. La mijloc găsim casa cu o singură încăpere: camera de locuit cu un târnaț dinaintea intrării.

Această casă ne arată tipul caselor cu o singură încăpere, aşa cum se găsesc adesea prin toate satele și sunt locuite de obicei de oameni

Fig. 19. Planul casei avand clădire separată pentru camera de locuit, bucătărie și clădire din cem. Dibatca, 4 clădiri;
B casă: a călărit, b căloni, c masă, d pat, e pătraci; **C cameră:** D călărit; **D bucatărie:** a cupluri, b pomoul (leșean); **E loc îngrădit înaintea cocinelor; F și G cocină; H și I pătece, J porcău.**

săraci. Ele se deosebesc de toate celelalte prin faptul că nu au târnațul în lungul ei în latul casei¹⁾). Spre stânga, la o distanță de 5 m de casă e cămara clădită tot din bârne și sub care este pivnița, iar în dreapta casei, la o depărtare de 6 m e bucătăria de vară. Mai departe în aceeași direcție e cocina și de tot la o parte sură cu grajdul.

Când s'a vorbit despre bucătăria de vară, s'a remarcat tendința de a face o clădire deosebită pentru scopul acesta. Aceeași tendință se poate remarcă și în ce privește cămara, căci nu arareori se întâlnește cazul când și cămara își are clădirea proprie, mai ales în regiunea săneșelor. (Munții Sebeșului, valea Jiului).

Tot la acest loc amintim și încercările interesante de a aduce două case de felul acesta sub același acoperiș. Astfel de case gemene, cum i-am putea zice, sunt compuse din două case cu cîte o singură încăperă, având un părete comun și târnațele la partea opusă și sunt locuite de doi frați sau rudeni.

Tipurile de case descrise până aici prezintă tipurile vechi ale casei de bârne. Unele din aceste tipuri se găsesc într'un număr de tot redus și sunt pe cale să dispare. Astfel sunt casa cu târnațul în colț și casa cu sură, care se găsesc încă în puține exemplare în comunele mai ascunse.

Acum în urmă țărani păresesc lemnul ca material de construcție și-l înlocuiesc cu cărămidă. Schimbarea materialului aduce după sine și schimbarea construcției și prin urmare și modificarea tipului. Aceste case au foarte des de desubtul lor încă un rând de încăperi mai joase, și astfel clădirea face impresia unei mici clădiri cu etaj. În partea de jos se află de obicei bucătăria și cămara, iar sus două camere. Înaintea casei se păstrează târnațul, singurul element care persistă, dar care, cu coloanele sale greoae de cărămidă, nu se poate compara cu frumusețea stâlpilor svelți de lemn. Asemenea și coperișul casei se modifică. Acoperișul țuguiat de paie, care dădea un aspect caracteristic satelor, dispare și este înlocuit cu un acoperiș foarte apăsat și invălit cu țigle (pl. XXV, A). Astfel sub influența zidirilor dela orașe se naște un nou tip de case, care, deși păstrează ceva din aspectul tipurilor vechi, are o împărțire internă cu totul diferită.

Ca rezultat al cercetărilor noastre asupra așezărilor și tipurilor de case putem constata: pretutindeni se observă o strânsă legătură între așezări, ocupațiunea locuitorilor și condițiunile geografice. Felul așezărilor depinde de ocupațiunea locuitorilor, iar aceasta de condițiunile geografice. Astfel în regiunea văilor (basinul Hațegului și valea Streiului)

¹⁾ Târnațul este așezat de obicei paralel cu linia culmei acoperișului

și în regiunile deluroase găsim o populație agricolă cu sate adunate (sat dealungul drumului și sat îngrămădit), iar în zona de contact a regiunii muntoase cu cea de șes o populație pastorală având ca tip satul răsfrat cu case singuratice. Ca o formă specială a adaptării la mediu trebuie amintite satele de culmi ale Pădurenilor.

Acceași dependință o are și curtea față de ocupațiuni. Ea este caracteristică numai regiunilor agricole, unde apare des curtea dublă, până ce la populația pastorală ea aproape dispare.

Tipurile de case ne surprind prin mulțimea și varietatea lor. În acest teritoriu, relativ mic, găsim nu mai puțin decât cinci tipuri diferite: casa cu cămară, casa cu tindă, casa cu cu cuptor în tindă, casa cu sură și casa-ocol. Tipul reprezentativ al acestei regiuni este totuși tipul casei cu cămară. Aceasta se întâlnește des și în alte regiuni ale Transilvaniei (cu excepția părților dela Nord) alături cu casa cu cupotorul în tindă. Până ce primul tip este răspândit mai mult în regiunile muntoase, cel din urmă mai ales în satele din regiunea văilor. Casa cu tindă este tipul de casă al regiunilor limitrofe ale Banatului și ale Munteniei. Casa-ocol, care se întâlnește, deși sporadic dealungul versantului nordic al Carpaților meridionali, este tipul casei regiunilor pastorale din zona fânețelor.

A. — Poiana-Rusca. Vedere de pe Vârful Părvanului spre Muneciu-Mare.
Poiana-Rusca. — Vue prise de Vârful Părvanului vers Muneciu-Mare.

B. — Poiana-Rusca. Culmea Valea Dobru Ghelari. În primul plan com. Bunila.
Poiana-Rusca. La crête de Valea-Dobru à Ghelari.

C. — Poiana-Rusca. Culturi în râzoare. Dealu-Dosului din com. Cerbău.
Poiana-Rusca. Cultures en terrasses à Dealu-Dosului près de Cerbău.

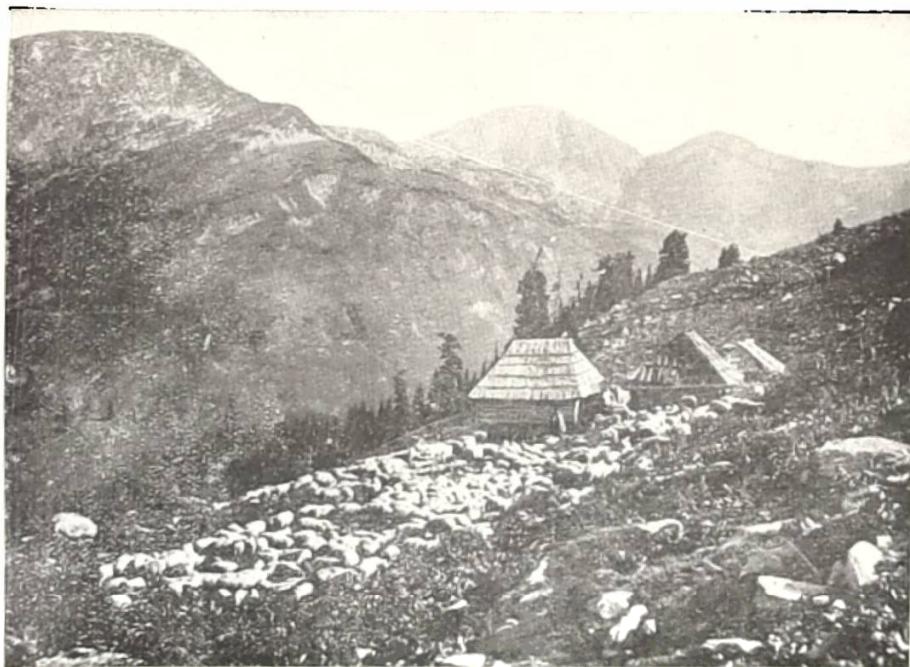
A. — Poenă Voinii. Sat de culme din reg. Padurendor.
Poenă-Voinii. Village de crête près d'un col.

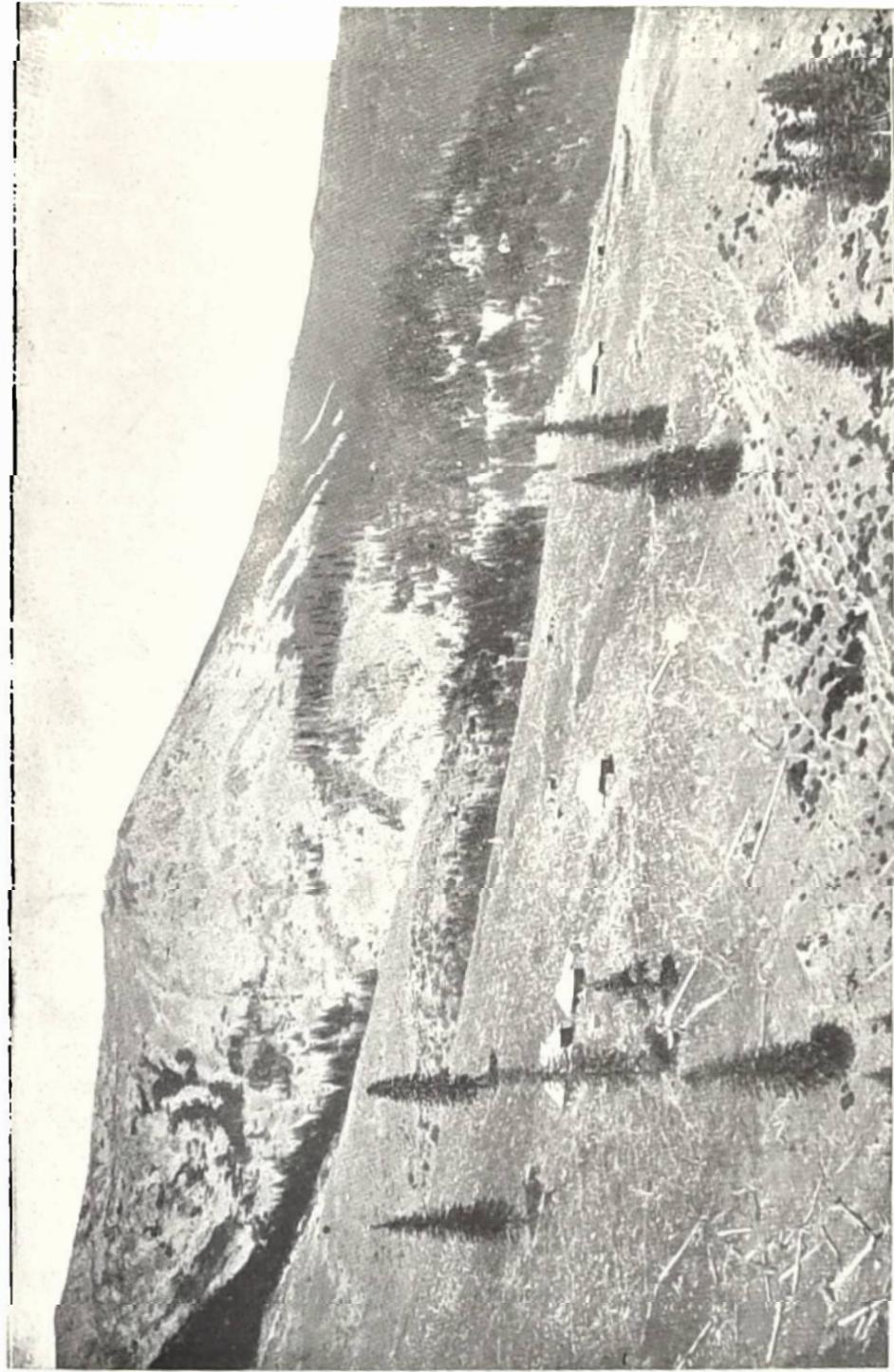
B. — Câmpu-lui-Neag. Sat răstirat din regiunea fânețelor (basinul dela Petroșem).
Câmpu-lui-Neag. Village dispersé dans la région horbađeu (bassin du Petroșen).

A. — Strunga și stâna pe un val morenic. Stâna de Râu, Munții Râtezatului.
(Bergerie sur un vallum morainique, Stâna de Râu, monts du Retezat.)

B. — Stâna Păpușa, Munții Râtezatului.
(Bergerie Păpușa, monte du Retezat.)

Stâncile Marginenilor din Vacaria. Munții Rătezatului.
Groupement de chalets des Mărimoș (Vacaria) Monts du Rătezat.

A. — Stâna din Petreanu, muntii Clopotiva.
Chalet à Petreanu, monts de Clopotiva.

B. — Interiorul stânei din Petreanu.
Intérieur du chalet à Petreanu.

A. — Salaș din zona fânețelor (hotarul comunei Fizești).
„Salaș” (chalet) de la région herbagère (Fizești).

B. — Staor și colibă de iarnă în hotarul comunei Fizești.
Abri d'hivernage à Fizești, monts du Sebeș.

C. — Stână portativă din com. Cerbal, reg. Pădurenilor.
Chalet portatif à Cerbal, région des Pădureni.

A. — Curtea simplă (com. Uiceiu). Ulița e la stânga unde se vede arborele. Clădirile dela stânga la dreapta: cuptorul, casa, șura, colarcă.
Habitation à cour simple. La rue est à gauche. Les bâtiments, de gauche à droite : la cuisine, la maison, la grange-table, le hangar à maïs.

B. — Curtea dublă din com. Hățajel (fig. 10 arată planul curței).
Habitation à cour double, à Hățajel. (La fig. 10 montre le plan).

C. — Curtea dublă din com. Fărădinul de sus. Clădirile dela stânga la dreapta: șura, casa, colarcă.
Cour double à Fărădinul de sus. De gauche à droite : la grange-table, la maison, le hangar à maïs.

A. — Ocol singulară din regiunea Temeșelor, Com. Vadu-Dobrin.
Maison singulière de la région de Temeșelor — Commune de Vadu-Dobrin.

B. — Ocol patrat din Campuliu-Neg. (Nr. 11 arata planul ocolului)
Maison carrée à Campuliu-Neg.

C. — Interiorul unui ocol patrat din Campuliu-Neg.
L'intérieur d'une maison carrée à Campuliu-Neg.

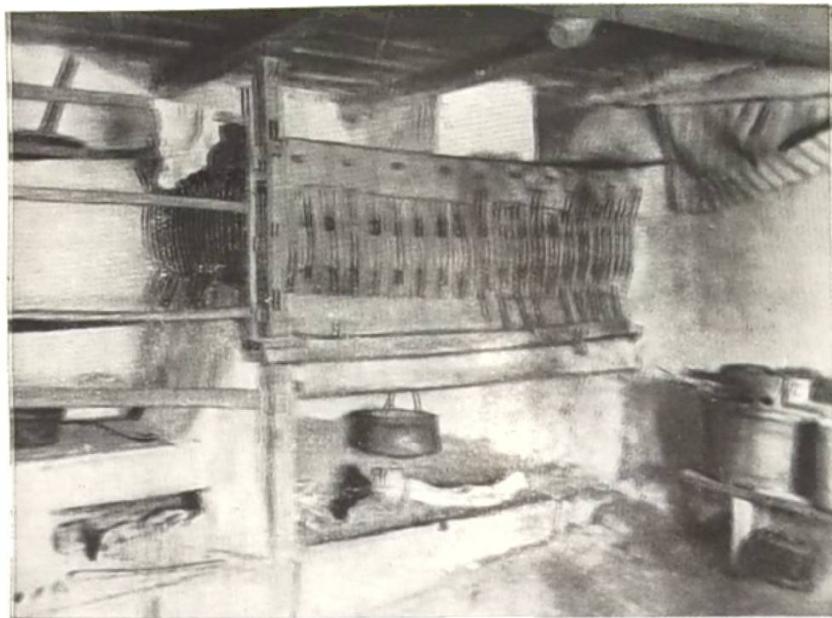
A. — Casă cu cămară din lemn, com. Valea lui Mihai, judec. Hunedoara.

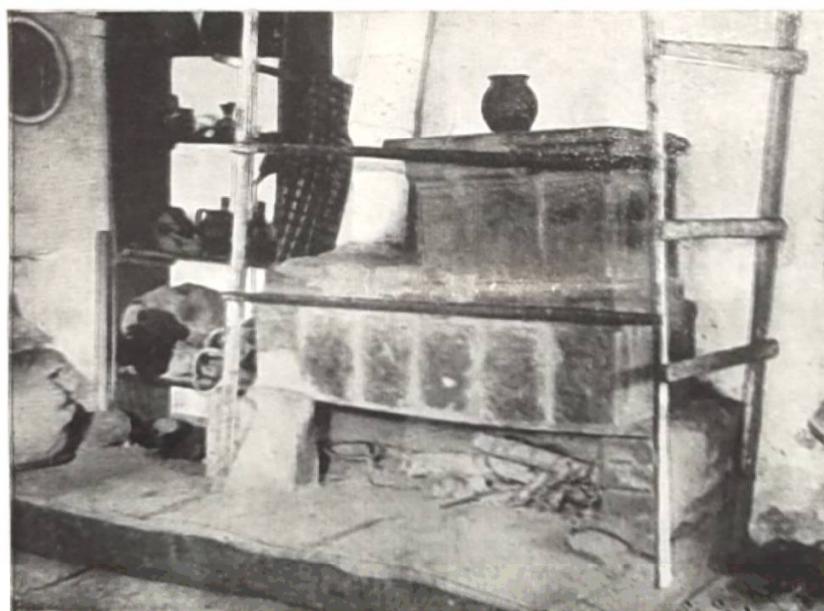
B. — Casă cu cămară din lemn, Poenile Ionei.
Masivă cămară de Poenile Ionei.

DIST. CHOCO. (COLO)

W.C.B. NO. 116. XXVII

**A. — Cuarto de una Nómada Negra.
Chambre de Nómade Noire.**

**B. — Sobre el fogón. Uva.
Poste à Côte.**

A — Casă țărănească modernă din com. Covragi.
Maison moderne paysanne de Covragi.

B. — Uta din comuna Salajul de jos.
Rue à Salajul de jos.